

جہلکارے (کھوج پرکھ)

ڈاکٹر کرامت مغل

زرشا پبلشرز.....لاہور

فون نمبر: 0322-4586093

کتاب داسرناواں: جھلکارے
 لکھاری داناں: ڈاکٹر کرامت مغل
 اشاعت: اول
 اشاعت سال: 2017
 کمپوزنگ: محمد شاہد شفیق (0322-4586093)
 قیمت: 200 روپے

ISBN:978-969-7737-02-4

Email: kraamaat@gmail.com

Ph.No. 0333-4306384

لکھاری نال رابطہ: ڈاکٹر کرامت مغل
 شعبہ پنجابی، گورنمنٹ اسلامیہ کالج، ریلوے روڈ، لاہور

(a collection of research and critical articles on latest literary books in Punjabi)

By Dr. Kramat Mughal

Price: 400/-

Email: Kraamaat@gmail.com

Ph. No. 0333-4306384

Address: Punjabi Deptt. Govt Islamia College,
 Railway Road, Lahore.

انتساب

اپنی گھر والی

شنا کر امت

دے ناں

فہرست

1- اجوکے کہانیاں اور دے کہانی پراگے

1- اعلیٰ انور احمد ہوراں دے دو کہانی پراگے

9

(”تندرستی چادر“ تے ”بے سواد رات“)

19

II- ”ونگاں والی“ دیاں کہانیاں

23

III- پوٹھو ہاردا اجوکا کہانی پراگا

27

IV- احمد شہباز خاوردی کہانیاں

2- اجوکی لہردی سوانیاں دی شاعری

40

I- نسرین انجم بھٹی دی ”شاملاٹ“

43

II- انجم قریشی دی ”میں تے املتاس“

48

III- ثمنینہ اسماء شاعری پراگا ”کوئی لاٹ نمائی“

51

IV- نور العین سعیدی دا ”مچ“

55

V- تسنیم تصدق دا ”دوپٹہ“

3- پنجابی نظم دے نویکلے رنگ

I- (نویں نکور پراگیاں دے حوالے نال)

62

II- قلم دی اکھ وچوں رت ڈولھن والا شاعر۔۔ رفاقت حسین ممتاز

71

III- نیندر بھجیاں نظماں لکھن والا۔۔ سلیم شہزاد

76

IV- دھرتی دے دکھ سکھ پھولن والا۔۔ محمد طاہر نعیم

81

V- میر تہا یوسفی دیاں نظماں

83

VI- عمیند اب عابی دی ”روح رچھے“

4- غزل گو شاعراں دے شعری پراگے

92

I- ارشاد سندھودی ”رہتل ولیاں ورگی“

99

II- میر تہا یوسفی دی غزل گوئی

102

III- نویں نظر رکھن والا۔۔ احسان رانا

106

IV- شاہد عباسی دا پراگا ”منظر بدلن والا اے“

کُجھ گلاں اپنیاں

جدوں پڑھنہاراں نوں چنگا ادب چاہیدا ہوندا اے تاں اوس ویلے اک پارکھ دی اہمیت توں انکار نہیں کیتا جاسکد اے اک پارکھ ادب بارے نوں حوالے نال گل دی کردا اے تے اندر لگیاں گنڈھیاں وی کھول دیندا اے۔ ادب دی ودھوتری لئی کھوج پرکھ وچ وی ڈھیر کم کرن دی لوڑ ہوندی اے کیوں جے کھوج پرکھ نال جتھے فن پارے بارے اک مقام مٹھیا جاندا اے اوتھے لکھاریاں نوں وی اگانہ ودھاؤ سوچ دی پریرنا ملدی اے۔ ایس طرحاں جہڑا فن پارا ساہمنے آندا اے اوہدے اندر جاندار ادب ساہمنے آندا اے۔ لکھاریاں تے لکھتاں نوں نوں دور نال جوڑن واسطے کھوج پرکھ دی ضرورت بہتی ہوندی اے جہڑے لکھاریاں نوں وڈے پارکھ ملدے نیں اوہ وڈے لکھاری بن جانداے نیں ایس گل نوں امرتاورگی اُچ کوئی دی لکھارن نے وی مٹیا اے۔

اجو کے پنجابی ادب وچ آئے دیہاڑ ہر کھیتور وچ نت نویاں کتاباں ساہمنے آندیاں رہندیاں نیں۔ ایہدے وچ بہتیاں تخلیقی ادب نال سنبدھت ہوندىاں نیں جو پڑھن والیاں نوں اپنے ول کھچدیاں وی نیں۔ پراک گل دی گھاٹ جہی محسوس کیتی جاندى رہی کہ کتاباں اُپر تنقیدی لحاظ نال کجھ دی نہیں لکھیا جاندا پیا اے۔ ایس کر کے کئی کتاباں ویلے دے گھٹے مٹی وچ ای الوپ ہوندىاں گئیاں۔ ایس طرحاں دے ورتارے نال کئی سوہنے ناول، کہانی پراگے، شعری مجموعے تے ہور کھیتور وچ لکھیا ادب کسے نہ گوکھیا جس دا سٹا ایہ نکلیا کہ جدوں پنجابی زبان دے ادب نوں پڑھن والا پنجابی تنقیدیاں کھوج دی اچ دے ادب بارے پڑھنا چاہندا اے تاں اوس نوں کجھ نہیں ملدا اے، ہاں

کلاسیکی ادب تے ڈھیر مواد پڑھن نوں مل جاندا اے۔ اچ دے پڑھنہاراں نوں کلاسیک دے نال نال نوں ادب بارے وی دکھ وکھ راء چاہیدی اے تے ایس واسطے اوہدے کول مواد دی گھاٹ ہوندى اے۔ کچھلے ورھیاں وچ پنجابی کہانی دے حوالے نال کم کردیاں ہوئیاں ادب دے ہور کھیتور وچ لکھن دی پریرنا ملی۔ ہولی ہولی ایہ کم چھوہ دیتا تے ایس تنقیدی تاثرات نوں کھوج دے حوالے نال دی بیانن دا جتن کردار ہیا جو روزوار ”لوکائی“ وچ وی کدے کدار چھپدے رہے۔ ایہناں لیکھاں نوں پڑھن والیاں نے بہت پسند کیتا جس نال ایہ کم اگانہ ٹوری رکھن دا حوصلہ ملیا۔ ایس کتاب وچ لگ بھگ ڈیڑھ گودر جن کتاباں بارے بھروسے گل بات کرن دا آہر کیتا گیا اے۔ ایس دے نال ای ہور کتاباں بارے وی کم جاری اے جو پڑھن والیاں نوں چھیتی ای کتابی صورت وچ ملے گا۔ ایہ سطران لکھدیاں ہوئیاں کوئی دعوائیں کیتا جارہیا اے بس اک نکا چہیا جتن اے جس نوں اگانہ توں جاری رکھن دی پوری کوشش کیتی جان دی اپنے آپ توں ای آس لائی اے۔

ڈاکٹر کرامت مغل

۰۳ نومبر ۲۰۱۷ء

لاہور

kraamaat@gmail.com

اجو کے کہانیاں دے نوں کہانی پراگے

علی انور احمد دی ”تند تندی چادر“:

علی انور احمد اوہ کہانیاں پچھان آپ اے۔ تند تندی چادر آپ دا دسواں کہانی پراگا اے جہدے وچ ۳۲ کہانیاں شامل کیتیاں گئیاں نیں۔ اوہناں دا مننا اے کہ اوہ کہانی برائے کہانی دے قائل نیں ایس کر کے اوہ صرف مقصدیت نوں اگانہ لیجان دیاں ہو یاں کہانی پن توں اپنی لکھت نوں دا بھانئیں ہون دیندے نیں ایہ ای وجھا اے کہ اوہناں دی کہانی عام قاری تیکر اپر جاندی اے۔ جے کہانی دا ابلاغ نہیں ہو سکے گا تاں اوہ ہورتاں کجھ ہو سکد اے کہانی نہیں ہو سکے گی۔ علی انور احمد ہوراں نے کہانیاں ول خاص دھیان دتا اے تے ایس لئی تکنیکی لحاظ نال وی کئی مروڑیاں سدھیاں کیتیاں نیں۔ انگریزی دی اک وڈی ناول نگار جین آسٹن بارے آکھیا گیا کہ اوہدے کول limited world اے جو اوس دیاں ناولاں وچ نظر آندی اے۔ اج پوری دُنیا اک نکا پنڈ بن چکی اے جس کر کے بہت سارے موضوع وی ساٹھے ہوندے جارہے نیں۔ علی انور احمد اپنے وسیب دی گل کردیاں ہوئیاں پوری دُنیا اندر کھلے سماج دی وی گل کرداے نیں۔

علی انور ہوراں نے کہانی لکھن ول اپنی ساری حیاتی دان کیتی ہوئی اے ایس واسطے اوہناں نے اپنی ہیڈ ماسٹری تے ہور سرکاری ذمے داریاں توں وی ایس لئی ریٹائرمنٹ لے لئی کہ اوہ اپنا سارا

ویلا پنجابی کہانی دے کھیترو وچ نگر وادھا کرنا چاہندے سن۔ ایس لئی اوہ لگا تار کہانی لکھ رہے نیں، کہانی پڑھ رہے نیں تے اپنے پڑھن والیاں نوں نا امید نہیں کردے ہن۔ ایس پراگے وچ ہر کہانی پڑھن والے نوں مجبور کر دیندی اے۔ آپنے نوں رنگ ڈھنگ نال جانو کروایا اے تے کئی رنگ دے کرداراں دیاں کہانیاں اُلکیاں نیں جو ساڈے آل دوا لے امی ٹریاں پھردیاں لگدیاں نیں۔ انسان دے بے مکھ تے کرب والے احساس نوں علی انور احمد ہوراں نے بہت سچے ڈھنگ نال بیانیا اے۔ نوں موضوع تے نوں تکنیک کہانی نوں چارچن لا دیندی اے تے علی انور احمد ہوراں نے ایس پراگے وچ اپنے فن نوں اپنا اپنے نال رکھیا اے کہ اوہ پڑھنہاراں نال لے کے ٹردے رہندے نیں۔

”تند تندی چادر“ ایس پراگے دی ٹائٹل سٹوری وی اے جہدے وچ سس نوں دی لڑائی نوں بیان کیتا اے۔ سس اک روایتی سس اے جو اپنی نوں نوں طعنے ماری اے پر جدوں اوہ نوں دے کردار تے گل کردی اے تاں نوں وی اگوں بول پیندی اے۔ نوں وی سس نوں اوہدی دھی دے بد کردار ہون دی دس پاندی اے تے اگوں غصے نال بولدیاں دسدی اے کہ کئی وارتاں اوہ اُدھل گئی اے جس نوں سارا پنڈ جاندا اے تے سارے پنڈ نے اوس دیاں کرتوتاں اُتے توئے لعنت کیتی سی۔ شام ہون تیکر دو جے پنڈ وچ سس دی دھی تیکر ایہ سبھ گلاں پہنچ جان دیاں نیں تے اوہ اپنا پنڈ چھڈ کے لڑن واسطے ایس پنڈ آ جاندی اے، تے جدوں اوہ گھر نہیں لہدی اے تاں اعلان کردی اے:

” اوہنوں آکھ دیو یا جے میٹھوں بیچ کے رہوے۔ متاں کسے ہور تے بھلی ہووے۔ میں تاں لت تے لت رکھ کے چر دیاں گی “ (1)

غلط لوک کوں اپنی صلاح کرن دی تھاں چنگے لوکاں نوں دبان دے نیں ایس کہانی دا موضوع اے۔ سس دی کرپٹ اے نوں وی ویاہ توں پہلاں اپنے شوہر نال گپ شپ لاندی رہندی اے تے سس دی دھی داوی ایہو وی کیس اے۔ علی انور احمد ہوراں نے کدھرے وی مبلغ وانگ تبلیغی انداز نہیں ورتیا اے سگوں اوہ پڑھن والیاں نوں جج بناندے ہوئے نظر آندے نیں کہ اوہ خد فیصلا کرن کہ اوہ کہدے نال نیں۔ اتھے کہانی کار کسے نال وی حقیقت وچ ہمدرد نہیں نظر آندا سگوں اوہ اک بے رحم حقیقت نگار وانگ سامنے آندے نیں جو سماج دا اصل چہرہ سدھدے سامنے رکھ دیندے نیں۔

”شریعتی“ کہانی وچ علی انور احمد نے پینڈوسیب دے ایسے نون بیان کیتا اے ایہ المیا ویسے پنڈاں دی تھاں شہراں وچ وی اسجے دا اسجے ای اے اوہ المیا اے جائیداداں وچ سوانیاں نون حصانہ دینا۔ بھراواں دی جان جاندی اے کہ اوہ بھیناں نون جائیداد وچ کوئی حصا دین لئی تیار وی ہو جاوے ایسے کیس وی سامنے آندے نیں کہ بھراواں نے اپنیاں زندا بھیناں نون وہی مویا لکھوادتا اے تاں جو اوہناں نون زمین وچوں کوئی حصانہ دتا جاوے۔ ایسے ای موضوع نون بیان کردیاں تھی شہاد نے اک بڑی سونی بولی لکھی اے:

بیو، دھی نون مویا لکھوایا، پڑاں دی پوری نہ پئی

علی انور احمد کول تخلیق دے کئی مرحلے آندے نظر آندے نیں اوہ فکری تہ داری نال گل کردیاں کرداراں تون تے سچو ایشن نال اپنی سوچ نون قاری تیکر اپڑان لئی کامیاب ہو جاندا ہے۔ کہانی دی ترتیب نون بہت مضبوطی نال بیان کرن دی لوڑ ہوندا اے تے علی انور احمد ایس تے وی پورا تر دے نظر آندے نیں جو ایس کہ آکھیا جاندا اے:

Authors often use descriptions of landscape, scenery, buildings, seasons or weather to provide a strong sense of setting.(2)

اوہناں دی ہر کہانی وچ اک خاص کیفیت نظر آندی اے اوہ کیفیت اپنے آل دوالے نال جڑے رہن والیاں لئی تڑپ اے جس نون علی انور احمد نے اپنی ذات دی کھوج نال جیویں جوڑ دتا اے۔ اوہ پڑھنہارنوں متخلل دے غلام بنان دے منن والے نہیں نیں کیوں کہ اوہ انسان دے اندر دے خلاناں بڑی چنگی طرحاں جاندا ہے نیں۔ انسان دی نفسیات بہت پیچید اے تے ایس نون کوئی نہیں کہ سکدا کہ اوہ انسان دی ساری نفسیات نون مکمل جاندا اے۔ زندگی دے باطن نون کھگانا بہت ضروری ہوندا اے تے فیراں تاں ”بیلی“ ورگی کہانی ورگا شاہکار ہوندا اے۔ ایس کہانی داسرناواں ای ایس سماج اتے دکھاوے دے رشتے اُپر بہت وڈا طنز اے۔ اصل وچ ایس کہانی اندر دے سارے ای کردار آپسی دوست نہیں نیں پر اوہناں سھناں دادعو اے کہ اوہ ای بہترین دوست اے۔ جدوں بیلی، بیلی نہیں

رہندے ایس کہانی دا موضوع اے۔ اوہناں دی اک کہانی ”ڈاین تون وی بھیرٹی“ اے جو سماج دی کڑتن دکھاندی دیندی اے کہانی دے اخیر لے فقرے نال پوری کہانی دا اندر لائنت سامنے آجاندا اے۔

”کیہ زمانا آیا اے۔ ماں اپنے ڈھڈوں جی دھی لئی ڈاین تون وی ودھ بھیرٹی ہوگئی اے“ (3)

علی انور احمد دانٹنا اے کہ اوہناں نے پنڈ دی پچونجا ورھیاں دیاں حیاتی وچ جو جیون ویکھیا جو وسیب ویکھیا اوس نون ایوں ای بیان کر دتا اے جو ایں دا اوہ ہے سی۔ ایہدے وچ اوہ شعوری تے لاشعوری ہر طرحاں دی کیفیت نون گوکھیا اے۔ اوہ انسان دی اندر لی تے باہر لی کیفیت تون بہت چنگی طرحاں واقف نیں تے ایس نون اپنی کہانیاں اندر بیان کردے نیں۔ ایس تون اگے جے ٹریے تاں اوہناں دے سوانیاں دے کرداراں وچ وی اوہ وسیب دی جھلک اے جس وسیب وچ اوہ رہ رہیاں نیں۔ پلا و جھا دی رومانی جھلکیاں دکھان دی تھاں جیون نون چانن دین والی گل کیتی اے۔ اوہ عورت تے مرد دی زندگی دے مثبت تے منفی پہلو سامنے لیاندے نیں تے ایہناں نون سامنے اودوں ای لیا جاسکدا اے جدوں اوہناں دے آپسی ربط تے تعلق نون وی بیانیاں جاوے۔ کدے اوہناں دے مرکزی کردار سوانی بن جاندا ہے نیں تے کدھرے مرد۔ جے مجموعی طور تے ویکھیا جاوے تے اوہناں دے مرد کردار غالب نظر آندے نیں تے ایہ شعوری طور تے کیتا ہویا نہیں گندا اے کیوں کہ کدھرے وی کوئی بناوٹ دا احساس تک نہیں ہوندا۔ عورت ایس سماج وچ گھٹن دا شکار اے تے اوس نون خد ساختا جکڑ بندیاں وچ جینا پے رہیا اے سوانیاں دیاں نفسیاتی الجھناں نون وی بہت ڈھنگ نال علی انور احمد نے بیان کر دتا اے۔

”گڈ کہانی“ وچ کہانیکار علی انور احمد نے بڑے سوہنے انداز نال شعور تے بے شعوری دے اندر لے تے نون بیان کیتا اے۔ جہڑا بے شعور نہیں اوہ تہذیب یافتا نہیں اوس نون اپنے فائدے یا نقصان تک داوی نہیں پتا لگ سکدا۔ ایہ لاعلمی دی وجھا تون ای مسئلے جنم لیندے نیں۔ ایس کہانی وچ علی انور احمد نے گڈ دے کردار نون علامتی انداز نال بیان کیتا اے جدوں کجھ لوک گڈ نون چھڈنا

چاہندے نہیں تاں جو اوہ ازادی دی نعمت دے مزے مان سکے تاں اوہ اگوں چک وڈھن نوں پیندا اے۔ جو وی اوس دے نیڑے جاندا اے اوہ اوس نوں نقصان پہچانا چاہندا اے۔ لوکیں مل کے ہر ممکن جتن کردے نیں پر جدوں گدڑ اپنی فطرت نہیں چھڈدا اے تاں سارے مل کے اوس نوں مار دیندے نیں تاں جو اوہ ہور کسے انسان نوں نقصان نہ اپڑا سکے۔ اتھے بڑے انداز نال علی انور احمد نے اوہناں دی گل کیتی اے جہناں نوں اپنے چنگے مندے دی گجھ گجھ مجھ نہیں ہوندی اے۔ اوہناں نوں اپنے حقاں دی کوئی بھال نہیں ہوسکدی نہ ای اپنے چنگے مندے دی سوچن والے دی سمجھ ہوندی اے ایس لئی تاں اوہ اپنا حکمران وی اوس نوں چن لیندا اے جو اوس دا چنگا نہیں کرسکدا اے۔

علی انور احمد نے بڑے ڈھکے پھپھے انداز نال ایہتھوں دی لوکائی نوں موضوع بنا دتا اے جو اپنے بارے چنگے فیصلے کرن والے نوں وی نہیں سیہان سکدے نیں۔ علی انور احمد نے کہانی نوں سدھے سادھے انداز نال بیان کیتا اے پر ایہدے مطلب وچ کئی ولاویں نظر آندے نیں۔ اتھے کہانیکار نے علامت دی ورتوں کردیاں وی ایس گل دا پورا پورا دھیان رکھیا اے کہ کہانی وچ علامت آون نال کہانی پن متاثر نہ ہووے، تے جہڑی علامت ورتی جا رہی اے اوس دا وی حق ادا ہو جاوے۔ علامت کدے اوہ لباس نہ بن جاوے جو نہ بادشاہ نوں نظر آ رہیا اے تے نہ اوس دے دزیراں نوں، پر کہ سمجھ رہے ہوندے نیں کہ بادشاہ دا لباس بہت ودھیا اے کہ کدھرے اوہ سچ بولن گے تاں ہور اوہناں نوں بے وقوف ای نہ سمجھ لین گے۔ اج کل انج دی کہانی تے ناول لکھن دار وراج تاں اے پر علی انور احمد نے اپنے آپ نوں ایس توں بہت زیادا پچایا ہو یا اے۔

علی انور احمد دی خاص خوبی ایہ اے کہ اوہ اپنی کہانی وچ اوہ ای زبان ورتدے نیں جو روزمرہ دی لوکائی دی زبان اے تے جس نال کہانی دا ابلاغ وی ہوندا اے اوہ کدھرے وی اجہی لفظا وی سائیے نہیں لیاندے نیں جو اوپری ہووے۔ اوہناں دیاں کہانیاں دے کردار جیندے جاگدے ایس سماج دی بولی بولدے تے سمجھدے نیں جو ایہتھوں دے واسی بول رہے نیں کدھرے وی ایوں نہیں ہوندا اے کہ کرداراں دی بولی جلدھر یاں ہشیار پوری ہو جاوے تے کردار ایہتھوں دے بیان ہو رہے ہوں۔ اتھے اوہ ودھو دی تے فالٹو دی اپنی علمیت جھاڑنا پسند نہیں کردے نیں جو اوہناں دی کہانی دے

سپین نوں ہور سوہنا کر دیندی اے۔ کدھرے وی اوہ بھرتی نوں پسند نہیں کردے ایس لئی تاں بھرتی دے کردار وی اوہناں نوں پسند نہیں نیں تاں بھرتی دے لفظ اوہ کیوں ورت لین گے۔ ایس بلا جھک اے یہ آکھ سکے آں کہ علی انور احمد ہوریں اپنی کہانی وچ روزمرہ دی معیاری زبان ورت کے اپنی زبان نوں اگانہ ودھاؤ سوچ ول لے کے جاندا اے نیں تاں جو ہر بندے نوں ایس دی سمجھ آسکے تے اصل پنجابی نوں سمجھ سکے۔

”ستے بڑا بٹوان“ اوہ کہانی اے جہدے وچ کہانیکار دا فن سخر اے تے اپڑ جاندا اے۔ ایس کہانی بارے اوہناں دا کہنا اے:

”ایس کہانی ”ستے بڑا بٹوان“ نوں لکھن لگیاں گھٹ ودھ اک ورھا لگ گیا“
ویلا بہت طاقتور اے جو انسان نوں مکا دیندا اے تے اوس نوں بلکل بدل کے رکھ دیندا اے۔ انسان جے ایہ حقیقت سمجھ لوے تے بہت ساریاں بے وقوفاں توں بچ جاندا اے۔ نا انصافی تے ظلم کرن لگیاں سوواری سوچدا اے۔ ایہ دنیا ودھا چڑھا دی دنیا اے جتھے ہر روز شیواں وچ تبدیلی آرہی اے اتھے اک بڈھا ماڑ کو جھیا اک چڑے نوں دیکھ کے اپنے جوانی دے رُپ نوں یاد کردا اے جدوں اوس نوں بس جوانی دا ای جنون سی تے اوہ سوچدا سی کہ جوانی نے ہمیشہ انج ای رہنا اے ہور ویلا نہیں آنا، بڈھاپے نوں اوہ بھلائی بیٹھا اے تے جوانی دے مزے لیندا رہندا اے۔ پھیر اوس نوں اک بیماری نے آگھیریا جو اوس دی جوانی وچ بے راہ روی دی وجھا توں ای سی اوس توں بعد اوہدی حالت اُلٹ جاندی اے۔

”جوانی وچ رُت رانی ہوندی اے۔ بند شیر دی عمرے ہوندا اے۔ اوہنوں ڈر خوف نہیں ہوندا“ (4)

ایہ خیالات جدوں بدلدے نیں تاں علی انور احمد ہوریں ایس نوں ایوں بیان دے نیں:

”اوہدی بیوی اپنی نگی نو نہ دے کمرے وچ سوندی۔ اوس ہمارتے نا کارادے کمرے وچ سوں کے کون او ازار ہونا پسند کردا؟“ (5)

کسے ویلے اوہ اپنی بیوی بارے ایوں سوچدا کہ اوہ واحد ای اوہا مالک اے کسے ہور مرد نال

بولنا تک وی اوس نوں پسند نہیں سی، پر ہن اوہ یاداں دی گھو ہی وچ ٹھی مار کے اپنی حیاتی دا اک اک پل یاد کر رہیا سی۔ ”ڈھنگا“ اک اجہی کہانی اے جہدے وچ اک دھوکے باز فراڈیا اپنے مقصد نوں حاصل کرن واسطے دو جے بندے نوں اک جھوٹی کہانی سنا کے ایہو جھیا ڈھنگا پاندا اے کہ اوس کولوں فریب نال ادھار لے جاندا اے۔ ایہ وی وسیب نال جُوی کہانی اے تے ایہو جے کردار ساڈے آل دوالے توں بھ جاندا ہے نیں۔ علی انور احمد ایس وسیب دی اوہ شکل وی دکھاندے نیں جو بھیا تک اے ایس لئی تاں اوہ ”ڈھنگا“ ورگی کہانی لکھدے نیں۔ ہور جے اگانہ جھات پائیے تاں اک ہور کہانی ایسے ای موضوع دی ملدی اے جو ایس پراگے وچ ”باخبری“ دے سرناویں بیٹھ لیکھی گئی اے آپ نے ایس کہانی وچ وی معاشرے دی بھیا تک تصویر دکھائی اے۔ خبر رکھنا اک طرحاں دے فائدے مند ہوندا اے تے ایس دی دو جی صورت ایہ ہوندی اے کہ سبھ نوں اک دو جے دی اصلیت دا پتا ہوندا اے۔ ایس لئی اک دو جے نال وی بہاروی اوویں دا ای رکھیا جاندا اے جو یں دی خبر اوس بارے پر چلت ہوندی اے۔ ایس وی بہار دی وجھاتوں ای اج جگت پدھرتے وی فیصلے ہور ہے نیں تے بہت سارے ملکاں نوں اکلیاں کر دتا گیا اے تے جس بارے کوئی خبر نہیں پتا اے اوس نوں اپنے نال جوڑ لیا جاندا اے۔ پنڈ والیاں دا وی ایوں جہیا ای خیال اے اوہ اوس بندے دی مدد نہیں کردے نیں جس نوں اوہ مڈھوں جاندا ہے نیں تے اوس نوں صاحب ءِ حیثیت ہون یا اپنی پیچھے دانہ ہون دی وجھاتوں اوس نال چنگا سلوک نہیں رکھدے نیں۔ پر جدوں کوئی پنڈوں باہروں آ کے مدد لئی پکاردا اے تاں اوس دی ہر ممکن مدد کردتی جاندی اے۔ ایہو جے حالات گوانڈھی دیساں نال وی بہار دے پاروں وی دیکھیا جاسکدا۔ چاندا دے مال ول اشارا کرن دی تاں لوڑا کائیں اے ناکوں کہ بے خبری بہت فائدے مند ہو جاندی اے ایس نال نویں تعلق بنان لگیاں کجھ سوچیا سمجھیا نہیں جاند اے۔ اتھے دے سرمایا کاراں نے جو اپنے ہتھ کچھ لے لے نیں اوہ باخبری دے پاروں ای نیں۔ علی انور احمد نے بڑی بریکی نال ایس کہانی وچ کئی اشارے کرتے نیں۔

”بے زمینے“ کہانی وچ علی انور احمد نے پنڈاں دی حیاتی وچ بے زمینے زمینداراں دے دکھاں دی بڑی سبھدی ترجمانی کیتی اے۔ ”خاندانی“ کہانی وچ وی وسیب دے اوس پہلو نوں

بیان کیتا گیا اے جس نال انتھوں دا جیون چل رہیا اے اوہ اپنے آپ نوں جان لین داتے زمین دینیاں یاں اک دو مرلیاں نوں ارانا پرانا کرن دی چٹھہ پٹھہ نال اوہ اپنے آپ نوں وی کہہ دیندا اے کہ ایس وی خاندانی نہیں آں جے ایس خاندانی ہوندے تاں زمین وچ دے ای کیوں۔

”میں خاندانی ہوندا تاں چپ رہندا۔ دو مرلیاں دی کہڑی گل سی“ (6)

ایہ جڈ آگا ہی اوہناں دے کرداراں دی اے جو ایس دُنیا دے واسی نیں ایس لئی اوہ ایس دے اندر لے رنگ نوں وی جاندا ہے نیں۔ ایسے ای موضوع نال رلدی ملدی اک ہور کہانی ”بھتا خور“ اے جہدے وچ علی انور احمد نے ایسے وسیب دی گل کیتی اے جہدے وچ کسے نال نا انصافی کو یں ہوندی اے ایس نوں وچا ریا گیا اے۔

”چنگیاں بھلیاں گھر بیٹھیاں بھٹائیاں سبزی خرید لیندیاں ساں۔ مائی زینے نے سبزی والے بھائی نوں ایدھرا اپنی گٹھے آون توں روک دتا اے“ (7)

فیر جدوں ایہدے بارے کھوج لایا گیا تاں پتا لگیا کہ اوہ ہر کسے نوں کدوں مُفت بر رہن دیندا سی اوہ اوہناں نوں ادھار نہیں دیندا جو چنگا ویہار نہیں رکھدے نیں تاں ایس نوں تگڑے لوکی بد تمیزی سمجھن لگ جاندے نیں جس کر کے اوس نوں اتھے پنڈ وچ آون توں ہٹک دیندے نیں۔

”ادھار دیون توں ودھ ہور کہڑی بد تمیزی ہو سکدی اے“ (8)

شریف گھر والیاں دی ہمیش ایہ کوشش رہندی اے کہ کسے نال زیادتی نہ ہووے، پر جدوں معاشی مسائل وچ آجاندا ہے نیں تاں نہ چاہندیاں ہویاں وی شریف لوکاں نوں اجہیا کجھ کرنا پیندا اے جس نال کسے حق کھادا جاندا اے۔ شریف لوک وی جہرا کم ناجائز سمجھدے نیں اوہ مجبوری نال، معاشی مسائل وگڑ دیاں دیکھ کے اوس نوں جائز قرار دے دیندے نیں تے اپنے لائبہ واسطے اوہ دو جے نال زیادتی کرن تے وی تیار ہو جاندے نیں تے ایہو ای سبھ کجھ وڈی سطح تے پوری دُنیا وچ وی ہوندا جا رہیا اے۔ جہڑا اج ایہدے خلاف بولدا اے کل اوہ ای پابندیاں لاون واسطے تیار ہو جاند اے۔

”نچڑی جھجر“ نچ تاں دو صفیاں تے کھلری لگی جہی کہانی اے پر ایس کہانی وچ اک وی لفظ گھٹ ودھ نہیں کیتا جاسکدا اے ایس کہانی دی ڈیمانڈ ای اپنی سی۔ ایہدے وچ انساں نوں، جذبے

دی شدت نوں، حُسن دے احساس نوں بہت کول انداز نال بیان کردتا گیا اے۔ کہانیکا رجویں اپنی کہانی وچ نویں نظام دی بھال وچ اے او سے طرحاں ایس کہانی دا ہر کردار مونہوں بولدا اے اے تے ایہدے وچ جاندا رتے بے جان ہراک شے خاص ہو جانداں نیں۔

” میں آکھدا آکھدا رہ جاندا واں، آکھدا نہیں آں۔ کیہ مینوں چنگی طرحاں دھوتے ہوئے صاف سُتھرے گلاس وچ پانی نہیں مل سکدا؟“

مینوں لکیا اوہ چکیا اے۔ حالاں اوہ ارام نال بولیا سی۔ ایہ اوہدا شکایت بھریا لہجا سی۔ جہدے وچ اوہ چیک لگی ہوئی سی جہڑی مینوں سُنجی سی۔“ (9)

اکہویں صدی دے پنجابی کہانیکا راں وچ علی انور احمد ایوں اُبھر کے سامنے آندے نیں جو اپنی تکنیکی تے سماجی سُبھ بُجھ نال پنجابی کہانی نوں نویاں منزلاں ول لیجاندا دے ہوئے سگوں اگوائی کردے ہوئے نظر آندے نیں۔ بھاریں اوہناں کول محدود دُنیا اے پر ایہ محدود دُنیا لا محدود نوں متاثر کیتے بغیر نہیں رہ سکدی اے۔ انسان دے چنگے بُرے ہر رویے نوں بیان کرن دی وجھاتوں علی انور احمد اک بے رحم حقیقت نگار نیں کیوں جے اوہ زندگی نوں ہر زاویے نال نہ صرف ویکھدے نیں سگوں بیان لکیاں وی نہیں جھکدے نیں۔

علی انور احمد دی ”بے سوادی رات“:

علی انور احمد ہوریں پکے پیدھے کہانیکا نہیں، سگوں اوہ اچھے کہانیکا نہیں جہناں نے پنجابی کہانی وچ سبھ توں ودھ کہانیاں لکھیاں نیں تے ایہ اوہ کہانیاں وی نیں جو معیار تے تکنیک دے حوالے نال وی پوریاں ہن۔ ایہ کہانی پراگا اوہناں داستواں پراگا اے جس وچ اوہناں نے اپنیاں دیہ کہانیاں اندراج دی گل کیتی اے اوہناں دیاں کہانیاں دے وچ موضوع دیاں اکساہرتا نہیں اے۔ کہانیکا ری واسطے ایہ اصول سبھ توں اُگھڑواں رکھیا جاندا اے کہ اوہ اج دی گل کرے کہانیکا رنوں اپنے اجو کے مسئلے نوں بہت کولوں جاننا چاہیدا اے تاں جے اوہ اپنے سماج دی بھر پور شکل وی دکھا سکے، ساڈے ایس کہانیکا رنے اپنے آل دوال نوں کدی وی فراموش نہیں کیتا اے جس کر کے اوہناں نے اپنے سماج توں کدے وی اکھوں پر وکھے نہیں ہوون دتا اے۔ ایہ کہانی پراگا اوہناں دی کہانی نال

کمٹمنٹ نوں وی سامنے لیاندا اے، کیوں جے کہانی نال جُوعے رہن دی وجھاتوں اوہناں نے اپنی سرکاری نوکری توں وی ریٹائرمنٹ لے لئی۔ اوہ کہانی لکھنا چاہندے نیں کہانی پڑھنا چاہندے نیں کہانی واسطے جووی کرنا چاہندے سن اوہ اوہناں نے کیتا اے ایہ ای وجھائے کہ اوہناں دی کہانی نے

اگانہ ودھاؤ سوچ وی لیاندا اے، تے اوہناں دی کہانی نے کئی پندھ طے کیتے نیں۔ انسان تے سب توں لے کے اچھے تیکر دے کہانی پراگے جے دیکھے جاوَن تاں اگے نوں سفر دکھائی دیندا اے۔ ہُن علی انور احمد ہوراں کول ودھیا موضوع نیں ایہ اوہ موضوع نیں جہڑے ہراوس حساس انسان دے پسندیدا ہو سکدا اے جو سوچدا اے تے ایس سماج نوں اگے ودھاوَن ول نوں نال لے کے جاندا اے۔ اوہناں دا پہلا کہانی پراگا پنجابی کہانی پڑھن والیاں ولوں ماننا کھٹن وچ کامیاب ہو یا تاں فیر کہانی پراگیاں دا اک وڈا سلسلا شروع ہو گیا۔ ایہ پنجابی کہانی دے اوہ کہانیکا رنیں جو کہانی نال محبت کردیاں ہو یاں ودھ توں ودھ پنجابی کہانی نوں دان کر رہے نیں۔

ایس پراگے دی ٹائٹل کہانی نوں جے ویکھیا جاوے تاں اوہدے وچ کہانیکا رنے بڑے سوہنے انداز نال کرداراں نوں سوہنے انداز نال بیانیا اے کہن نوں تاں اوہ اک بے سوادی رات دی کہانی سنا رہے نیں پر ایہدے وچ کئی پرتاں وی موجود نیں اوہناں پرتاں نوں کھول کے جے بیانیا جاوے تاں کہانی دے کئی پہلو وی سامنے آجاندا اے۔ کہانی دیاں وی اونیاں ای تعریفیاں کیتیاں جا سکدیاں ہن جنیاں کہانیاں لکھیاں گئیاں نیں، کیوں جے ہر کہانی وچ سہن، ہر کہانی تے کردار اپنا مزاج ہوندا اے تے فیر ایس مزاج نوں کوں بیان کرنا ایہ وی کہانی تے کرداراں نال ای گانہ ٹردی اے پنجابی دے ایس مہان کہانیکا ر کولوں ہوروی بہت ساریاں چنگیاں آساں نیں کیوں جے ایس کہانیکا رنے ہر چنگی آس پوری کر کے کہانی دے کھیتر وچ مان جوگ وادھا کیتا اے۔

’ونگاں والی‘ دیاں کہانیاں:

چودھری نذیر احمد ارمان ہوراں دا کہانی پراگا ’ونگاں والی‘ پنجابی کہانی دے کھیت وچ وچ اک نو بیکلا وادھا اے ایس پراگے وچ گل ویہ کہانیاں شامل کیتیاں گئیاں نیں۔ حنیف باوا ہوریں آپ دی کہانیاں بارے گل کردیاں ہویاں لکھدے نیں:

”ایہ کہانیاں سدھے ستول رستے تے تڑ دیاں لگیاں جاندیاں نیں تے بنا کسے اوکڑا تے تھبل ٹھولیاں اپنے اختتام تائیں اپڑ جاندیاں نیں۔ ایہناں دے اندر کوئی نہ کوئی سبق چھپیا ہویا اے۔ کسے ناں کسے مقصد داس پاؤندیاں نیں۔“ (10)

چودھری نذیر احمد ارمان اچھے کہانیاں جو انسان نوں تے اوس دے کردار نوں اپنیاں کہانیاں دے موضوع بناندیاں ہویاں سدھے سدھے انداز نال اگانہ لے کے تڑ دے نیں۔ کئی وارتاں اچ لگدا اے کہ وڈیری عمر دا کوئی بندیاں زنانی کہانی سنارہی ہووے۔ کئی کہانیاں تاں پنجاہ ورہیاں پہلاں دیاں کہانیاں لگدیاں نیں ایس توں ایہ گل وی سامنے آندی اے کہ لکھاری نے سماج وچ پرچلت کئی کہانیاں دا بڑے گوہ نال ناتا جوڑیا اے۔ کہانیاں نے اپنی کہانی ’’بکواس بندکر‘‘ اندر یار تے جنتاں دا عشق موضوع بنایا اے جہدے وچ نفسیاتی ٹٹ بھج نوں آپ نے بڑی خوبصورتی نال بیان کیتا اے۔ یار تے جنتاں بچپن دے ساتھی نیں تے اک ویلا آندا اے کہ دوواں دے اندر اک تھ پے جا ندی اے۔ یار اوس نوں چاہن لگ جاند اے پر جنتاں کسے ہور پنڈ دے جوان نوں اپنا سبھ کجھ من چگی ہوندی اے۔ اوہ یاراں نوں گٹ پواندی اے تے اوس دی تھاں کسے ہور دی ڈولی چڑھ جاندی اے۔“

میں اپنے بھراواں نوں آکھ کے تیری بوٹی بوٹی کرا دیاں، آکھ اوہ اپنا جہڑا راہ وکھرا کر دی اے اوس دی منزل کوئی چنگی نہیں ہوندی۔ جدوں اوہدا گھر والا اوس نوں گھروں کڈھ دیندا اے تاں یار اوس نوں اوس ویلے وی اپنا وں لئی اتا ولا ہوئی بیٹھا اے جہدوں جنتاں ایہ سبھ گلاں اوہدے مونہ توں سُدی اے تاں آکھدی اے ’’بکواس بندکر‘‘۔ چودھری نذیر احمد ارمان ہوراں دی اک ہور کہانی ’’پرہیا تے

پرہیا‘ اے جہدے وچ دو کرداراں دی گل اے اک اچھائی دی نمائندگی کردا بابا اللہ دتہ اے جد کہ دو جا بُرائی دی نمائندگی کردا چاچا صوبالے۔ ایہ برائی دا کردار ای اچ ہر پاسے چھایا ہویا نظر آندا اے:

’چاچا صوبالے ہر بندے وچ نظر آندا اے‘ (11)

حنیف باوا ہوریں آپ دی کہانیاں بارے گل کردیاں ہویاں ایوں وی دیاں وچ لکھدے نیں:

’ایس کتاب وچ گل (۰۲) کہانیاں نیں جہڑیاں ساریاں ای کہانیاں دے آل دوآلے دے ماحول دی عکاسی کردیاں نیں۔ نہ صرف عکاسی کردیاں نیں سگوں کجھ اچھا کر کے دکھاؤن دی کھپیل کردیاں نیں۔‘ (12)

’پنجابی کہانی لکھن دا شوق مینوں پروفیسر ڈاکٹر محمد ریاض شاہد ہوراں دی بیٹھک وچ بیٹھن نال ہويا‘ (13)

صفیہ تے جاوید دی کہانی ’’اڈیک‘‘ اے، کہانی دے مڈھ توں کہانیاں نے صفیہ دا جاوید نال افلاطونی عشق دکھایا اے۔ اوہ اوہدے واسطے ساریاں حدیں پار کر جاناں چاہندیاں اے اوہ اک سویرے اوس نوں ملدی دی اے تے ایس ملاقات وچ اوہ اپنے دل دی ساری حالت نہیں بیان کر سکدی اے۔ ایس ملاقات نال اوس نوں بس اینا گواچن ہوندا اے کہ جاوید ڈاکٹر دی تعلیم حاصل کر رہیا اے۔ بعدوں جد جاوید ڈاکٹر بن جاند اے تاں صفیہ دی بیماری دا علاج اوہدے ہتھ وچ نبض آون نال ہو جاند اے۔ پروفیسر عام روایتی انداز وچ صفیہ دا ویاہ اوہدے مامے دے پتر اقبال نال ہو گیا۔ ایس نوں لکھاری نے ایوں بیان کیتا اے:

’جن چڑھ چکھیا سی پر ایس دے چڑھن نال صفیہ تے جاوید دوہاں لئی چانن دی تھاں انھیرا

پروفیسر ڈاکٹر عمران ظفر ہوریں فلیپ وچ لکھدے نیں:

”چودھری نذیر امان دے لکھے افسانے پڑھن توں بعد ایگل ڈنکے دی چوٹ تے کھی جا سکدی اے کہ ایہناں نوں کہانی کہن داسلیقہ اے تے اوہ ایس فن توں بخوبی واقف نیں“ (15)

کہانی ”دو دو نے چار“ وچ کہانیکار نے سدھے ساہویں انداز نال اکرام دی کہانی نوں بیان کیتا اے جو پنڈ وچ وسن والا سدھ سا دھانو جوان اے تے ایسے نوجوان دے ماپے اوس نوں ڈاکٹر بناون دی سدھر رکھدے نیں اوہ دل لاکے پڑھدا اے تے کالج ٹر جاندا اے۔ او تھے اوس نوں ’عشق‘ دا اچھیا روگ لگدا اے کہ اوہ اپنے مقصد نوں چھڈ کے اوہ اوار افسانہ دیاں لکڑیاں دے کچھ لگ جاندا اے تے اوہناں دے ”ناز نخرے“ پورے کردا ڈاکٹر دی تھاں ایم۔ اے ہسٹری دی تعلیم حاصل کر کے پنڈ پرت آندا اے۔ اوس نے جس نال عشق کر کے اپنے ڈاکٹر بن دے مقصد نوں وسار دتا سی تاں اوہ لیکچرار بن کے اک ڈاکٹر نال ویاہ کرن لئی ایس اکرم نوں دھتکار دیندی اے جو اوس واسطے سبھ کجھ کردا رہیسی۔ اج دے اکرم دی حالت نوں چودھری نذیر احمد امان ایوں بیان کردے نیں:

”توں بیٹھ کے پڑھیا کر دو دو نے چار ایہ سن
کے اکرام روندا ہو یا ٹر پیا تے اج وی جدوں سکول
دے بچے چھٹی ویلے پہاڑے پڑھن لگیاں پڑھدے
نیں دو دو نے چار اکرام اکھاں میٹ کے ہنجو کیردا
رہندا اے۔“ (16)

ایسے طرحاں اک ہور کہانی جو ایس پرانے داسرناواں وی اے ”ونگاں والی“ اے۔ ونگاں والی دانان اللہ معانی اے جو لیاقت دے کچھ دیوانا وار محبت وچ گرفتار اے تے اوہ اُپر پوری طرحاں ڈلھی ہوئی اے جد کہ لیاقت سکول دا پڑھیار اے تے اوہ اوس دے پیار نوں اُکا ای نہیں موند لاند۔ اوہ کسے ہور دے عشق وچ گرفتار ہو کے اوہنوں ویاہ لیاندا اے تے جد ’ونگاں والی‘ اوس نوں ونگاں چاڑھ رہی ہوندی اے اوس نوں پتا چلدا اے کہ ایہ لیاقت دی گھر والی اے تاں اوہ اپنا چھابا چک کے رُ

جانندی۔ لیاقت نوں اوس ویلے اللہ معانی جو کہ ونگاں والی اے اوہ سوتی لگن لگ جانندی اے۔

چودھری نذیر احمد امان دی کہانی ”ناراض تے نہیں“ وچ معاشرے نال جڑوی اک ہور سچائی نوں موضوع بنایا گیا اے اوہ موضوع اے ایمانداری تے بے ایمانی دا موضوع جو خاص انداز نال بیان کرن دا جتن کیتا گیا اے۔ سجاد نامی کردار اچھیا اے جو ایمانداری نال اپنے فرض نبھانا چاہ رہیا اے تے اوس دے پنڈوں سفارش کرن لئی دی بندے آندے نیں سجاد اوہناں نوں گھر لے جاندا اے تے او تھے سجاد دے ایماندار ہون نوں لکھاری نے اک سطر وچ ایوں لکھ دتا اے، چودھری نذیر احمد امان ہوریں لکھدے نیں:

”رشوت نہ لین والے سجاد دے گھر دال پکی ہوئی ہائی۔“ (17)

سجاد جو کہ سی ایس ایس کر کے جج بن گیا ہو یا اے تے اپنے فرض پوری ایمانداری نال ادا کردا رہندا اے۔ کہانیکار لکھدا اے کہ جج سائیکل تے چڑھ کے مالٹے وچ وچ کے قتل بارے ٹھیک ٹھیک جانکاری آپ لکھدا اے تے سچ نوں جان جاندا اے۔ انج اوہ سفارشیان نوں انکار کردیندا اے۔

”دوویں سفارشی باہر آئے۔ سجاد صاف دس دتا
کہ میرٹ تے فیصلا کرنا اے۔ مجرم واقعی قاتل
اے۔ باہر آ کے طارق تے ہاشم نے دسیا کہ سجاد ڈھیر
ساری رقم منگدا پیا اے“ ()
(ص۔ 104)

چودھری نذیر احمد امان ہوراں نے ماڑیاں لوکاں دا ہاڑا وی بیان کیتا اے۔ وسیب تے دھرتی نال جڑویا کہانیکار اپنے وسیب نال جڑے مسئلایاں نوں اپنی لکھت دا حصا تاں ضرور بنائے گا۔ چودھری نذیر احمد امان ہوراں نے وی پنجاب اندر کھلری غربت نوں تے ایس نال جڑے کئی ہور مسئلایاں نوں اپنی کہانیاں راہیں بیان کیتا ات جس توں ایہ گل بتردی اے کہ کہانیکار نے اپنے آل دوال توں موند نہیں موڑیا اے سگوں معاشی تے معاشرتی رنگ نوں بیان کیتا اے۔ اوہناں دی کہانی ”مہنا“ دی ایہ سطر ویکھو:

”مزدوراں دی مجال کیہ کھل کے ساہ وی لے

لین“ (18)

یاں فیہ مزدوراں دی مزدوری دا اک ہور پکھ ایوں ویکھو:

”منیں ہوراں دا زکا پتر برکت سکول جاندا

شینوں او ہدا بستہ چک کے گڈی وچ رکھدی تے بستے

ول انج ویکھدی رہ جانندی جویں تہنا کھوہ ول ویکھدا

اے۔۔۔۔“ (19)

چودھری نذیر احمد ارمان ہوراں دی کہانی وچ اکہرے جذبات بیان کیتے نیں جہدے وچ تخلیقی وژن دی کافی گھاٹ ملدی اے۔ ایہ شاید ایس پاروں وی اے کہ کہانیاں نے محدود سیاق و سباق والی کہانی دے وچ ای رہن نوں سوکھت نیا اے۔ جد کہ آج دا کہانیاں پنجاہی کہانی نوں اگانہ ودھاوے وچ اپنا اک بھرواں کردار ادا کر رہیا اے۔ پر چودھری نذیر احمد ارمان ہوراں کول اجہی کہانی اے جو آج توں لگ بھگ ادھی صدی پہلاں دی کہانی چا پدی اے۔ کہانی صرف اجہی ای نہیں ہوندی جہدے وچ ”جتنا“، ”شینوں“، ”وریام“، ”ورگے اوہ کردار نیں جو چودھری نذیر احمد ارمان ہوراں دیاں کہانیاں دے مرکزی کردار نیں۔ کئی کہانیاں حقیقت توں دورا پڑ دیاں دکھائی دیندیاں نیں پر اوہ ایسے ای سماج دیاں بن جانداں نیں جے اوہناں نوں بیان لگیاں سحر انگیزی دی تھان انسانی روئے دے کئی زاویے دکھائے جانداں۔ کہانیاں نے کئی کہانیاں وچ جتھے پڑھنہاراں نوں حیرت وچ پایا اے او تھے لکھن لکھیاں آپ وی حیرت وچ پے کے بدو بدی کہانی نوں موڑ لیا اے۔

چودھری نذیر احمد ارمان ہوریں اجہے کہانیاں نے جہناں نے کہانی دے پڑ وچ پیر رکھیا اے ایہناں نوں اپنی کہانی وچ پکپائی لیاوے دی انتہاں دی لوڑ اے۔ اگلے پرا گیاں وچ اوہ ایس ول بھر پور توجا دین گے تے توں کہانیاں دا پراگا اوہناں نوں ہور ودھیا کہانیاں دے دی صف وچ لیا کھڑا کرے گا۔

پوٹھو ہاردا اجو کا کہانی پراگا ”گو شے“:

کسے وی زبان دی ترقی وچ نثر دا کردار بہت اہم ہوندا اے جے زیادا نثر وچ لکھیا جاوے گا

زبان دی ودھوتری لئی او نا ای بہتر ہووے گا۔ شاہد لطیف ہاشمی پنجاہی زبان دے اک اہم لہجے پوٹھو ہاری وچ لکھن والے مڈھلے کہانیاں کرنیں۔ اکھویں صدی دے مڈھ نال پنجاہی لکھن والیاں دا دھیان ایس پاسے ہو یا کہ اوہ چنگی تے نگر نثر نگاری ول دھیان دیوں ایس واسطے ہمت تے دلیری نال کم کرن والیاں دے کئی ناں سامنے آئے جہناں نے پنجاہی نثر نوں خاص کر کے کہانی دے کھیت وچ گھائے پورن لئی ادم نال کم کرن دے جتن کرنا شروع کیتے۔ اک پاسے تاں ایس کھیت وچ اپنا ناں کمایا دو جے پاسے پنجاہی زبان وادب دے حوالے نال اپنا فرض وی پورا کیتا تے حالے وی کر رہے نیں۔

شیراز طاہر ہوریں آپ دی کہانیاں بارے ایوں لکھدے نیں:

”اُنھاں نے افسانیاں وچ پوٹھو ہارنے گراں

نی مٹی نی خشبو، چنے، مویہ، رات نی رانی، تے ست

برگے نی مٹی جلی خشبوئی نی مہک پیدا

کرنی۔ معاشرتی، سماجی مسائل نال کرب، جہڑا عین

فطری آ“ (20)

”آخاں یرا ایہ مٹی ای اے۔ پر ایہ اوہ مٹی اے جسکی میں اکھیاں نال لاناں تے اکھیاں وچ ٹھنڈ پئی جانیں۔ ایہ مہاڑی آپنی مٹی اے۔ ایہ مہاڑاں آپنا آپ اے جسکی میں سانجھی سانجھی کے رکھناں آں۔“ فیہ ایہناں رومالیاں نیاں گھنڈیاں بدھیاں آختر لہجے۔

”سنی۔ جس ویلے میکی ولت نیں رونقاں وچ

گھبراہٹ جیہ ہونی تے انھیر ابدھی گشتاں تے میں

اس پنڈ وکلی نی بتی بالی کے آپڑیں اگے کچھے آپڑیں لو

کرناں آں تے اپنیاں اکھیاں نیاں پھوواں اس

رُمالے نے سینے اپر دھرناں آں۔۔۔“ (21)

نکے نکلے فقرے ورتن دافن شاہد لطیف ہوراں دا گھڑواں خاصا اے۔ ایس توں دکھ اوہناں نے نویں کہانی دے اجو کے رنگ دکھائے نیں تے نال نال روایتی رنگ توں اگانہ ول سفر جاری رکھیا

اے۔ عام فہم گلاں گلاں دے نال آپ دیاں کہانیاں نوں چارچن لائے گئے نیں ایس طرحاں آپ دیاں کہانی اندر دی چاشنی ہر پڑھیار تیکر اپڑدی اے۔ لوکائی دی گل لوکائی دی زبان وچ ای اثر رکھدی اے شاہد لطیف ہوراں نے اپنے کرداراں دا بھرپور خصوصی جائزہ لیا اے نال نال اوہناں نوں فنی تے تکنیکی خوبیاں دا وی چائن اے جس دا اظہار آپ نے حیاتی نال جڑیاں گلاں نوں بیان کرن لکیاں دکھایا اے۔ ہر کہانی پڑھدیاں ہویاں ایہ احساس ہوند اے کہ لکھاری نے جیوں اوہوای منظر سامنے لیا کے رکھ دتا اے۔ شاہد لطیف ہوراں نے اپنی کہانی وچ اک ہور گل نوں خاص اہمیت دتی اے اوہ گل اے وحدت تاثر دی جس نوں اوہناں نے اپنی ہر کہانی وچ قائم رکھیا اے۔ اوہ کہانی بھوویں وسیب دے نال جڑے مستلیاں دی ہووے بھوویں اوہ کہانی اکوای کردار دوا لے گھمدی رہ جاوے۔ اوہناں نے بلاوجہادی ہنگامہ خیزی نوں اپنیاں کہانیاں واسطے ناپسند کیتا اے اوہ کوئل رنگاں نوں پسند کرن والے کہانیکار نیں جہناں دے کردار اوس ای معاشرے دے نیں جتھے کہانیکار اپنی حیاتی بتا رہیا اے۔

کہانیاں وچ انگاں ساکاں دا ذکر بہت ملدا اے جس کر کے ایوں لگدا اے کہ کہانی اک خاندان دے وچ ای واپردی جا رہی اے تے ایس دا کیوس بڑے کوئل انداز نال کھلا رہیا جاندا اے۔” ویلا بدلی گیا“ کہانی وچ شاہد لطیف ہوراں نے بڑی بریکی نال جنس دے نویکلے موضوع نوں بیان کیتا اے جہڑا پنجابی ادب وچ گھٹ ای لکھیا گیا اے۔ ایس پوری کہانی اندر مڈھ توں اخیر تیکر کہانی نے اپنے فن اُتے پوری پکڑ رکھی اے۔

شاہد لطیف ہوراں دی اک کہانی ”زنگ لغے ساک“ وچ اجو کے سماج وچ پرچلت عمومی رویے نوں موضوع بنایا اے جہدے وچ آج وی اکھویں صدی وچ رہن والے سوانیاں نوں کسے طور دی اپنے برابر نہیں سمجھدے نیں۔ آج وی ایس سماج دے لوک اپنیاں بھیناں نوں جاندا وچوں حصا دین لکیاں اوہ ای خیال رکھدے نیں جو آج توں کئی صدیاں پہلاں دا اے۔ شاہد لطیف ہوراں نے ایس موضوع نوں اک خاص من کھچوئیں انداز نال بیان کیتا اے۔ جدوں حالے جنازہ چلایا ای جاندا اے تے ونڈ پان والے سبھ اپنی اپنی ونڈ پان بہ جانداے نیں تے قبر سکی ہوون دا وی انتظار نہیں کردے نیں۔ لکھاری نے جھورے دے کردار نوں کوں پرتاں بھریا بیان کیتا اے پہلاں اوہدی حالت ویکھو

جدوں اوہ پیو دے جنازے ویلے اے:

”جنازے نے ویلے نال اعلان وی کرائی دتا تے فراس ویلے سر جسٹلے میت گھروں باہر کدھی اس ویلے تے جھورسا نبھای نہ ہووے۔ سارے جھورے کی تسلیاں دین۔ پر جھورے نال ڈکھ کون پھرولی سکناں سی۔“

اوہی جھورا جھڑا ڈکھ تے کرب دی تصویر بنیا ہو یا سی میت دفنان بعدوں اوس دا اصل چہرا ایوں سامنے آندا اے۔ اوہ وکیل نوں بلوالبند اے تے اپنی بھین دا حصا وی اپنے نال لوان لئی اتا دلا ہو جاندا اے جس نال شاہد لطیف ہوراں نے پوری معاشرتی عکاسی کر دتی اے۔

”میں چاہناں کوئی کاغذ بنوائی دیو جے ایہ دکاناں مہاڑے ناں ہوئی کچھن۔ جے مہاڑی اک بھین وی اے۔ گُری حصا ای نہ منگی بہوے“ (22)

شاہد لطیف ہوراں دی لکھی تحریر وچ بوجھل پن نہیں اے۔ اوہناں نے اپنیاں کہانیاں وچ محرمیاں دا بہت ذکر کیتا اے، طبقاتی ٹٹ بھج نوں بیانیا اے، ساکاں دے وچ منگدے موہ نوں سامنے رکھیا اے، مادیت پرستی وچ اُلھے انسان دی گل کیتی اے پر ایس سبھ دے باوجود اوہناں نے اپنی کہانی وچ بوجھل پن نہیں آون دتا اے۔ شاہد لطیف ہوراں دے فن دی اک ہور خوبی اوہناں دی منظر نگاری اے اوہداک رنگ ویکھو:

”سیالے نی مٹھی ڈھپ تے اُپروں ٹھنڈی واؤ
نی لوری، ساہمنیں دُور چیاں پہاڑاں نی لڑی تے اس
لڑی وچ شکھو کھلتے وے بوٹیا جہیا نظارا بن نہیں سے
جے اکھیاں نے بوہے مارنے نال دل ای نہیں سا
کرناں۔ تے نالے بن گسے نال ٹھریا واپانی دُور اپنے
دریا نے پائینے نال پک مک ہونیں واسطے ہو لیں
ہو لیں سر کڑاں سی پیاء۔۔۔۔۔“ (23)

پوشو ہاری لہجے وچ لکھی ہوئی کہانی وچ شاہد لطیف ہوراں داناں مڈھلے لکھاریاں دے ہون دے باوجود اک منجھے ہوئے فنکار دی دس پاندا اے۔ آپ دیاں کہانیاں تجربات دی کھالی وچوں نکلیاں نیں اپنی دھرتی تے وسیپے دی پوری طاقت نال گلاں کردیاں نظر آندیاں نیں۔

احمد شہباز خاور دی کہانیکاری:

احمد شہباز خاور ہوراں دی ”چپ دی چپک“ سماج دی چپ گھٹ تے چیکاں بہتیاں ہن ایہناں دی کہانی وچ سماج وچ موجود عام دکھاں دی ترجمانی کیتی گئی اے۔ ایہناں دیاں کہانیاں بارے متحقق تے نفاذ آصف خاں ہوراں دی کیراء اے ویکھو:-

”ساڈے سماج وچ کھلریاں کہانیاں دا سگواں

مہاندا اے۔“ (24)

”رب دی رحمت“ وچ پیراں مریداں نوں منن والیاں اُتے بھریں تنقید ملدی اے جدکہ سا نچھ تے دُوری تے تتلیاں ہلکے پھلکے انداز نال سماج وچ رومان دے قصے نوں پروان چڑھاؤندیاں دکھایا گیا اے۔ ایہی حال کہانی ”جونسری“ وچ وی اے فیتی نوں رب نے مومنہ مہاندا تے سبھ توں ودھ سوہنا بنا دتاسی پر عقل دا خانانا و ہدا خالی ای سی جس کر کے فیتی نوں اس سماج دے چلتراں دا نہیں پتا چل سکیا۔ اوہناں دی کہانی بارے وچا روکھو:-

”احمد شہباز خاور ہوراں نے اک ماہر حکیم

وانگوں معاشرے وچ پھیلیاں بیماریاں اُتے انگل

دھری اے تے معاشرے دے نال نال لوکاں دے

دلاں دے کوجھ نوں وی ساہمنے لیاندا اے کہ لوکی کج

منافتت کردے نیں تے دوغلے پن نوں بنا سنوار کے

پیش کردے نیں تے اچھائی دے پردے وچ لوکاں

نال برائی کردے نیں تے فیر چنگیائی دی توقع

رکھدے نیں۔“ (25)

”سا نچھ دی دوری“ وچ جھڑا کردار دھی جمن اُتے فکر مند ہو جاندا اے اوہو جیہا اک کردار ”ریتو“ کہانی وچ جا کے بلکل ای نرے انداز دا ہو جاندا اے۔ ایس کہانی وچ اولاد تے بھلکھ نوں اک مک کر کے بیان کیتا اے کہ کویں مایاں اُپر غربت تے بے بسی نال مجبوریاں جیون دا راہ اوکھا کر دیندیاں نیں تے مایاں نوں اپنی سگی اولاد وی بوجھ لگن لگ پیندی اے۔ بنیاد پرست لوکاں دیاں گلاں نے جھڑی تربیت نسل دی کیتی ہوئی اے اوہدے وچ ودھدی ہوئی ابادی نوں قابو وچ کرن لئی کوئی دھیان نہیں دتا گیا اے جس پاروں رب دی رضا دے نال نال نصیب نوں ساہمنے رکھ کے اپنے سر اُپر بوجھ لڈن والے لوک وی ساڈے معاشرے وچ ای موجود نیں جدوں مفلسی تے بے بسی داراج ہووے تاں وی لوکی اپنی ان پڑھتاتے جہالت پاروں ہوراو کڑاں وچ آندے رہندے نیں۔ جویں کہ ”پیو“ دا کردار اوس ویلے کچھ نہیں سوچدا کہ آون والی نسل نوں کھوائے پیائے گا کتھوں پر جدوں اوہ اپنے پچیاں نوں اس دھرتی اُپر لے آندا اے تاں اوس نوں اپنے بال بھار لگن لگ پیندے نیں ایہی کارن اے کہ سماج وچ بالاں نوں وچکن والے سکے مایاں نوں وی ساڈے سماج وچ ویکھیا جاسکدا اے۔ ایہ غربت دی طاقتور کندھ اگے غریب لوک رکنا بے بس ہو جاندا اے۔ احمد شہباز خاور نے خوب اُلکیا اے۔ اوہناں دی کہانی ”تتلیاں“ وچ وی ادھوریاں سدھراں دا ذکر ملدا اے تے ایہ سدھراں جو کہ کدے پوریاں نہیں ہوسکدیاں نیں۔ غربت دی چکی وچ ساری حیاتی پسدیاں رہندیاں نیں۔

ایس پر اگے دی ٹائٹل کہانی ”چٹا چٹا پھیر“ اجمی کہانی اے جہدے وچ کہانیکار نے کہانی

اندر کئی رنگ درشان دا جتن کیتا اے جس نال گجھ رنگ تاں بہت گُوڑھے ہوندے گئے تے کئی رنگاں

وچ پھکا پن ہوو V ۱۱ کر کے کہانی وی پھکھو پن دا شکار ہوندی گئی ایوں لگدا اے کہانیکار نے کرداراں

نوں تے کہانی دے واقعات نوں کھلاریاں انداز نال بیان کرنا چاہیا تے کہانی اوہناں دے ہتھوں

نکلدی گئی۔ اگانہ جا کے کہانی دے تاثر تے وی اپنا اثر پاندی نظر آندی اے۔ ایسے طرحاں اوہناں دی

کہانی ”اوہ رات“ اجمی کہانی اے جو حقیقت توں پریرے دکھالی دیندی اے جس نال اتفاق نہیں کیتا جا

سکدا اے کردار اچھے نیں جو سچی زندگی تے سچے معاشرے دی بجائے خیالاں دی دُنیا وچ ساہ لہندے

دکھالی دیندے نیں۔ ”گملے دے پھل“ وسیب نال جُوی کہانی اے جو اجمی گل دانتارا کردی اے جس

وچ سماج اندر ہمدے وسدے خاندان نوں کوں اُجاڑ دل نوں سفر کرنا پے جاندا اے۔

کہانیکار نے بیانیہ رنگ ڈھنگ اپنایا اے ایس کر کے مکالمیاں دی ان ہوند ہوون کر کے کہانی نوں اگانہ ٹورن دی بجائے گھسیٹیا گیا نہ سمجھیا جاوے تے کہانیکار نے ایس اُتے قابو پاوون لئی آل دوالے نال جوڑ کے پڑھنہار نوں نوٹیکھی دُنیا وساون لئی پریریا لگدا اے۔ احمد شہباز خاور ہوراں کول جو مشاہد اے اہ اپنے وسیب دے اندر وسدے کرداراں دا اے جو حیاتی دیاں اوکڑاں نال جھو جھدے ہوئے جیون دے اوکھے پینڈے اُپر اگانہ ٹوں ودھر رہے نیں۔ ایہدے وچ اوہ انسانی نفسیات کولوں بہت سوہنا کم لیندے نیں۔ احمد شہباز خاور ہوراں نوں انسانی ذہن تے روئے بارے بھروں جانکاری اے جس کر کے اوہ کرداراں ٹوں وی نال نال ٹورنا چاہندے نیں جے ایہدے وچ کرداراں دا آپسی مکالمہ نال رل جاندا تاں حالات کہانیکار واسطے سوکھے ہو جاندا نیں پر بیانیہ انداز وچ کہانیکار واسطے ایوں ای ہوندا اے جو ایں اوہدے ہتھ تھکے ہوون ایس دی کمی نوں اوہ منظر نگاری نال بھر پور طریقے نال پورے کرن دا جتن کردے نظر آندے نیں پر ایس منظر نگاری توں وی اوہ جلدی ای جان چھڑ والیہدے نیں۔ کیوں جے اوہ کرداراں نوں اوہناں دے اصل رنگ نال بیان کرنا چاہندے نیں تے فیر جتن وی کردے نیں۔ احمد شہباز خاور دیاں کہانیاں اندر گھر وکی جیون اے کدھرے اوہ صیغہ واحد متکلم نال کرداراں نوں بیان کردے نیں تے کدھرے صیغہ غائب نال پر وسیب تے سماج ٹوں بیان کرن والے موضوعات دی اکساہرتا نال اوہ کردار پڑھ V والے دے موہرے آ جاندا اے جس نوں پڑھنہار انسانی نال پچھان لیندا اے۔ ایہ کردار ساڈی حیاتی وچوں ای لئے گئے نیں جس کر کے اوہ دیکھے بھالے محسوس ہوندے نیں۔

احمد شہباز خاور ہوراں کول موضوع اوہ ای نیں جو ساڈے وسیب نال جڑے ہوئے نیں۔ ایہ مڈل کلاس لوکاں دیاں کہانیاں V لیاں نیں جو اپ V اے آپ نوں لہجہ V دیاں چاہواں وچ نیں۔ اوہ چاہندے نیں کہ اوہناں دے سارے مسئلے مک جاو V پر اوہ مسئلیاں نال لڑ دیاں لڑ دیاں جتدے ہردے نہیں نیں سگوں حیاتی نوں ای تیاگ دیندے نیں۔ اوہناں دی تھاں جھڑے نوں آندے نیں اوہناں کول وی ایہ ای سارے مسئلے نیں جو ودھر رہے نیں۔

ملک اشفاق ہوری آپ دی کہانیکاری بارے لکھدے نیں۔

”احمد شہباز خاور دی کہانی اوہناں شوگر کوٹڈ گولیاں ورگی ہوندی اے جہوں کھا کے بندا کئی طرحاں دے موٹہ بناندا اے۔ پر ایس کڑتن دا سواد ہر کسے نوں نہیں دس سکدا۔ سچی دکھا کے کھسی مارن دا ڈھنگ ایہنوں ای آکھیا جاسکدا اے۔ (26)

کہانی ”سیانیاں دی گل“ وچ اک حکایت سناون ورگا انداز لوک ریت نال جُویا اے۔ احمد شہباز خاور اپنے آل دوالے تے وسیب دی گل کردیاں ہوں جتھے لکھے چھٹے اوہ پہلو وی دکھاندے نیں جو اکھوں پر دکھے رکھے جاندا نیں اوہ سماج وچ پیار محبت تے چنگیاں قدر راں دی وی دس پاندے اپنے فن نوں چارچن لاندے ہوئے اگانہ ودھاندے نیں۔ کہانی ”دیوے پٹھاں“ وچ ایہ شوگر کوٹڈ گولیاں دا اک انداز دیکھو:

”میشینی دور نے جتھے زندگی نوں بہت ساری سہائتا تے سکھیا ئی دتی اے اوہ تھے اوکھیا نیاں وی بخشیاں نیں۔ جہناں چوں اک ایہ وی اے بھئی چہرے بے پچھان کر پھڈے نیں۔ کدے کدے تے اپنا لہو دی نہیں پچھانیا جاندا اپنیاں لوڑاں دے جتھے اٹھے واہ نتے جان دیاں جے کسے اپنے دی کوئی واچ سندی وی اے تے بندا پوری طرحاں اوہدے مہاندے توں جانو نہیں ہو سکدا تے فیر جدوں حیاتی دے کسے موڑ تے اوہ واچ فیر کتال وچ پیندی اے تے بندے نوں حیران ہو کے پچھن ۱۹ پیندا اے ٹوں کوں V ایں؟ (27)

احمد شہباز خاور ہوراں دے ایس پرانگے وچ اوہناں دے فن دیاں کئی پرتاں سامنے آندیاں

نیں تے نال نال اوہناں دے اندر لے کرب دا دکھلاوی ملدا اے۔ اوہ اپنی دھرتی نال جُورے رہن دا جو درس دیندے نہیں اوہ کہانیاں دے موضوع تے کرداراں دے دچوں وی ملدا اے۔ اوہناں دیاں کہانیاں وچ سماج وچ وسدی اوہ کڑتن اے جو سماج واسی ہنڈا رہے نہیں۔ ایہناں کہانیاں دی خاص گل ایہ اے کہ ایہ کہانیاں ایوں لگدیاں نہیں کہ پڑھن والے نے خُدا ای ایہ ہنڈائیاں ہوئیاں نہیں تے کدھرے کدھرے ایہناں کہانیاں وچ انفرادیت وی ملدی اے جو سارے سماج وچ وسدیاں ہسدیاں ہوئیاں وی لوکی لکے لکے بھوگ رہے نہیں۔ ایہ اج دے دور دے ایسے نہیں۔ ایسے نوں لکھن والے جس طرحاں دی حقیقت نگاہی دی لوڑ ہوندی اے احمد شہباز خاور ہوری اوہ سے طرحاں دے حقیقت نگار بن کے سامنے آون دی کوشش کردے نہیں۔

احمد شہباز خاور ان دیکھی دُنیا دے واسی نہیں ایس لئی اوہ اپناں کہانیاں وچ وی اوہ دُنیا ای دکھاندے نہیں جو سماج دی صحیح تصویر اے جہدے وچ ویلے دے دل دی دھڑکن اے تے ایس نوں اک حساس انسان ای دیکھ سکدا اے جس نوں پُخیرے دی چھتا اے تے او سماج دی بلدی پختہ نوں وی دُھندا دیکھ رہیا اے۔

”کچ دا سچ“ احمد شہباز خاور ہوراں دا دوجا کہانی پراگا اے جہد اوہ ایجا حنیف باوانے لکھیا تے فلیپ افضل حسن رنداوانے لکھیا اے۔ ایس پراگے وچ کل 35 کہانیاں نہیں جو 128 صفحیاں تے کھلریاں ہوئیاں نہیں۔ آپ دیاں کہانیاں وچ جیندا جاگد معاشر اوکھالی دیندا اے جس نال معاشرے دا صحیح رنگ ڈھنگ نظر آندا اے۔ جے ایس ایس پراگے دی ٹائٹل کہانی ”کچ دا سچ“ ول دھیان ماریے تاں شیخو دے کردار دے حوالے نال کہانی اندر سپن پیدا کیتا گیا اے۔ اوہ زنانیاں دی نفسیات توں چنگے جانو لگدے نہیں جہناں نے انسانی ذہن تے رویے نوں بڑی چنگی طرحاں جانیا تے پرکھیا لگدا اے۔ ایسے ای پراگے دی پہلی کہانی ”دوسرا سفر“ اے شانوں دی حیاتی دا دوسرا سفر اوہ اپنے شوہر دی اڈیک وچ ”ہاسے رونیاں“ وچ حیاتی لنگھاندی رہی اے۔ اوس دے رشتے دار اوس نوں آکھدے نہیں کہ ہوسکدا اے کہ اوس دے خاوند نے دوجے ملک جا کے کسے میم نال ویاہ کر لیا ہووے تے اوہ دے بال کھڈا رہیا ہووے پراوس نوں تاں اڈیک ای اڈیک سی جس نال ورھے توں بعد ورھا

لنگھدا رہیا۔ ایسے لئی تاں اوہ لکھ دیندے نہیں :

”سوانی بھاویں کئی وی سیانی یاں ضدی ہووے

آخیری فیصلا بندے ای کردے نہیں۔“ (28)

احمد شہباز خاور نے شانوں دے کردار نال بھرپور انصاف کیتا اے تے نفسیاتی پچھو کڑ نال ایس نوں جوڑ کے نفسیاتی اُلجھناں دا ذکر وی کر دتا اے۔ ایہی وجہ اے کہ ایس کہانی وچ ایہ کردار پردھان رہندا اے۔ احمد شہباز خاور دیاں کہانیاں دے اندر لے رنگ نوں بیان کردیاں حنیف باوا لکھدے نہیں۔

”خاور دے ایس پراگے دیاں زیادہ تر کہانیاں

پنجابی رہتل، سھیا چار اتے پنجابی سبھاؤ توں باہر نہیں

نکلدیاں۔ ساڈے ایس پیارے لکھاری دیاں کہانیاں

وچ پنجاب ایس لئی بولداسنائی دیندا اے کیوں جو اوہ خُدا

پنجاب دیس دا اک مان یوگ کہانیاں اے۔“ (29)

پنجابی رہتل تے سھیا چار نوں جے پنجابی کہانیاں نے نہیں بیان کرنا اے تاں کسے ہور نے وی نہیں بیان کرنا اے ایس لئی اوہ اپنی دھرتی نال محبت دا دکھلا کر رہے ہوئے۔

احمد شہباز خاور ہوراں کول جہد از زندگی دا تجربا اے لوکاں نال میل ملاقات دی جھڑی سوچ اے ایسے طرحاں اوہناں دے کرداراں وچ وی اوہ سبھ کجھ نظر آندا اے کہانیاں دے مرکزی کرداراں دی آپسی گل بات فطری انداز نال بیان کیتی گئی جہد ابندا جس حیثیت تے رُتبے دا اے اوہ اوہ سے طرحاں دی ای گفتگو کردا نظر آندا اے۔ گفتگو توں دکھ اوہدا آپسی میل ورتن وی کوئی اوہ پراچیا نہیں لگدا اے۔ ”بدبو“ کہانی وچ تاجو قسائی دے پھٹے تے رش نہ ملکن دے منظر نوں بہت سوہنے انداز نال بیان کیتا اے جد کہ اوس دے اُلٹ شریفانکا جیا بھارو کر کے سویر توں شام تیکر ویلھا بیٹھا گا ہکاں دی اڈیک وچ لگا رہندا اے۔ اصل وچ شریفانکا دے پیونے اک دن پہلاں محلے والیاں نوں مرے ہوئے گئے دا گوشت کھوادتا سی ایسے لئی تاں کہانیاں نے کہیا۔

نہیں تے کسے ہوہر پاسے آہرے لادیوں بس ہُن ایدھر
نہیں آنا چاہید اہاں جی ہاں جی..... نہیں اوہ
بند پھیر ایدھر نہیں سی آیا۔ (32)

”دوسرا سفر“ کہانی وچ اخیر تے کہانی نے جو میں موڑ لیا اے ایہدے کچھے کہانیاں کاردا ڈھکواں
تجربا تے مشادا موجود نظر آندا اے مثال دے وجھوں تئیں ویکھ سکدے او:

”چپ چپتے چپکاں مار دے اتھر وواں نے
جدوں دل دا غبار گھ ہولا کر دتاتے ویڑھے وچ منجی
تے نیویں پا کے بیٹھا ہو یا دارا او ہنوں کوئی او پرا پروہنا
جا پن لگا۔ اوہنے سر تے چتھی سوہری کر کے لئی۔ ماڑا
چہیا گھنڈھ کڈھیا تے بڑے حوصلے نال آئے پتزنوں
پنگھوڑے چوں کڈھ کے پوری کوشش نال آئے
کھلے پڑے جو اس کٹھے کر کے دارے کول جا کے
اپنے پتزنوں اگلندہ دھاندے ہوئے آکھیا ”جا پتزا تیرا

تایا آیا اے۔“ (33)

کہاں V لای ”باہرا بوبا“ دامڈھ ای کہانیاں را احمد شہباز خاور نے بڑے من کھچوں انداز نال
نھیا اے۔ اوہ لکھدے نہیں:-

”موٹر سائیکل رکن دی واج داسن کے کول بیٹھی
ہوئی اوہدے گھر والی دیاں چنکدیاں نظراں بوہے ول
اٹھ گئیاں۔ برانڈے وچ پئے ہونے اوہنے پاسا
پرت کے بوہے ول ویکھیا تے شیخ نذرا ہتھ وچ شاہر
پھڑکے راں روی اندر لنگھیا آ رہیا سی۔“ (34)

شاہرنگ بیگ دی تھاں اوہناں نے شاہرنگ لکھ کے غلط العوام لفظ ور تیندے نوں ای ورتیا اے۔

”وڈیاں دے طمع تے لالچ دی سزا کدی کدی
گئیاں نوں وی بھوگئی پیندی اے۔ گھڑی دا گھسیا
ہو یا بنداسوکوہ تے جا پنیدا اے۔“ (30)

”بیوپاری“ تھوڑے لفظں وچ لکھی گئی اک وڈے موضوع دی کہانی اے تے ایہ اوہ
موضوع اے جس نوں ہتھ پانڈیاں لکھاری نوں ایس دا حق ادا کرنا دکھ محسوس ہو جاناسی پر عورتاں دے
بیوپارتوں جنوراں دے نال وٹا ندرے دے انداز نال بہت سوہنے رنگ نال لکھیا اے:

احمد شہباز خاور دی کہانی ویکھن نوں تاں
مدھرے قد کاٹھ دی جا پدی اے پر جدوں قاری اوہدی
کہانی وچ ڈُپ کے سواد ماندا ہو یا اوہنوں پڑھدا اے
تاں اوہنوں انج جا پن لگدا اے جو میں کہانی دے اندر لا
کھلار اوہدے ظاہری قد نوں اکھوں او لھے کر رہیا
اے۔ (31)

ایس مدھرے قد کاٹھ دیاں کہانیاں وچ لکھاری دا انداز زیادتر بیانیا اے۔

”ماں دارکھیا ہو یا ناں“ ایس پرا گے دی اوہ کہانی اے جو اے سماج وچ لکھن پڑھن نال
جُوے طبقے نوں موضوع بنان دیاں ہو یاں مادیت پرستی دے اُتے طنز کردیاں ہو یاں سماج دی اصل
تصویر دکھاندے نہیں۔ ”میں تابعدار تھا ڈا خادم“ ایہ انداز مادی رنگ دے ساہنے اپنے آپ نوں ہیج من
لین دا انداز اے تے فیر ایسے ای روئے نوں احمد شہباز خاور ہو راں نے لکھاری نوں کوں دی حیثیت
دتی جاندی اے اے اوں بارے لکھدے نہیں:

”ایہ ہُن پھیر ایدھر نہیں آنا چاہیدا ساری
دیرھاڑی بڑا سرکھانا اے شاعر اے سویر دا ایہنے ناشتا
دوپہر دی روٹی کئی دناں توں میرے سر پئی ہوئی
اے..... نہیں نہیں ٹھیک اے، تھا ڈے کول کوئی کم

ایس کہانی ویج ای اوہ ”سگٹ دے گھٹ“ دی گل کردیاں سگرٹ دے کش دی تھال لکھدے ہوئے دی ایوں ای کردے نیں۔ احمد شہباز خاور نے عام انساناں دی حیاتی نال ججے عام ججے مسئلیاں ئوں کہانیاں ویج بیان کرن لئی جو ڈھنگ ورتیا اے کدھرے کدھرے تے اوہ اجہیا رنگ ہو جاندا اے جہدے وچوں حیاتی دا چانن لہنا شروع ہو جاندا اے پر احمد شہباز خاور نے اپنے اندازنوں کو ملتا نال جوڑ کے ای رکھیا اے تاں جو لوکاں دی اوویں ای ترجمانی ہو سکے جو یں دی اوہ حیاتی گزار گزار کے اپنے مسئلے سدھے کر رہے نیں۔ سیانف دیاں گلاں دا اک رنگ آپ دے کول ایوں اے:

”پتر گھراں دے بوہے رکھن دا کوئی مقصد ہوندا
اے ایہ تہانوں یاد کرو اندا اے بھئی ایہدے اندر لے
پاسے دے تہاڈے سارے حقوق حاصل نیں تہاڈی
اجازت توں بغیر آوا جاوی رشوع ہو جاوے تے فیر
تہاڈا گھر نہیں رہندا۔ رستا بن جاندا اے۔ (35)

کہانی ”بھخدیاں چھاواں“ اوہ کوڑیاں ہھیتتاں نال ججی کہانی اے جو غربت نال ایوں لڑ رہے نیں جو یں ایہ آخری جنگ ہووے۔ اک اجہیا شاعر جہڑا عورت دی ایس لئی مدد کردا اے تے ڈوجیاں نون وی مدد کرن لئی آکھدا اے کہ ایہ بیوا اے اوہدے نال نال اک مُنڈاوی سی جو پو بارے چکھن تے سددا اے کہ اوہدا پو شاعر ای اے تے اوہ اپنی مدد دوجیاں کولوں کرواندا اے پر کہانیکار نون اوں دے لہجے ویج ایوں لگدا اے کہ اوہدے پتر نے شاعر دی موت دی تصدیق کردتی اے۔ ایہ واقعی ای اک بھخدے موضوع دی کہانی لگدی اے۔ ”بوتی“ کہانی ویج ڈاکٹر نوراک باباجی کولوں اپنے کم ویج ”برکت“ واسطے دعا کروان جاندا اے۔ بابا اوں ئوں دُعا دیندا اے کہ تیرا کم شروع ہوو V لگا اے۔ گجھ دناں مگروں بیضے دی بیماری اوں دتی ویج پھیل جانندی اے تے ہر پاسے مریض ای مریض ہوندے نیں پر ڈاکٹر دی دُکان ایس لئی بند ہوندی اے کہ ایس دبا وچ سبھ توں پہلاں ڈاکٹر داپوای مر جاندا اے۔ ایس طرحاں اوہدی ”بوتی“ اوہدے واسطے عذاب بن جاندا اے۔ ”کھرک کھاہا گتا“ ویج دو کردار نیں۔ اک بابا تابتے دوجا کھرک کھاہا گتا۔ بابے تابتا نون جہڑا وی روگ سی ڈاکٹر اں نے

اوس نون لاعلاج منجھ کے گھر گل دتا اے۔ اوہ اپنے اخیر لے دناں دا انتظار کردیاں ہویاں حیاتی لنگھا رہیا اے جد کہ کھرک کھاہا گتا جس ول وی گوہ نال ویکھدا اے سارے اوس نون ”دفع ہو جا“ ای آکھدے نیں۔ ایس توں مگروں اوہ پوچھ بھڑکاندا ہویاں ویڑھے توں باہر نکل جاندا سی۔ ایس کہانی ویج ویڑھا بابا تابتے گتا اک علامت وچوں وی ورتے گئے نیں تے کہانی دے سپین ویج وی اپنا کردار ادا کردے نظر آندے نیں۔ احمد شہباز خاور ہوراں نے ایس کہانی ویج گئے دے جُسے توں کراہت محسوس کر کے اوس نون کولوں نساندے ہوئے وی دکھائے نیں تے اوہدے نال گلاں کردے ہوئے اپنے ڈکھ سکھ پھولدے ہوئے بابا تابتا نون وی بیانیا اے تے جدوں ایہ فیصلا ہوندا اے کہ گئے نون گولی مار دتی جاوے تاں بابا تابتا اوس توں پہلاں ای مر جاندا اے۔

”پورے ویڑھے نون اوہدی موت دا بڑا ڈکھ
ہویا۔ پراک گلوں اوہناں رب دا شکر وی ادا کیتا، بھئی
اوس پرانے لاعلاج مرض دا ڈکھ ہن بابے تابتے نون
بجیا ای تنگ کرن لگ بیاسی۔ (36)

ایہ کہانی علامتی ڈھنگ نال بیانی ہوئی اک ودھیا کہانی بن جانندی اے۔ لکھاری نے بیانیا انداز نال سوہنا رنگ تے ڈھنگ ورتیا اے۔ ”ہمدردی“ اک نکلی کہانی اے جہدے ویج چودھری دامنڈا بندوق نال فائرنگ کردیاں ہویاں دو بندے مار دیندا اے۔ اک دے وارثاں نون اوہ پنجاہ دے کے گل رفع دفع کروا دیندا اے پر بھٹھی والی مائی کیس کر دیندی اے کیوں جے اوہدا اکو اک پتر ماریا گیا اے۔ چودھری ہوراں نون جو یں دی اوس نال ہمدردی اے اوس نون کہانیکار نے کو یں ویکھیا اے تے سماج دی اصل شکل نون ساہمنے لیاندا اے۔ اوہ ویکھو:

”تو دسواک پتر سی تے اوہنے نہیں سی مرنا“
جتھیر آکھیا اے، دوجیاں نون پنجاہ دتا اے توں سٹھ
لے لا اخیری چاردن دی حیاتی دے ای رنج کے روٹی
کھالیں گی، رمن دی ای نہیں ایسے لئی تاں ایہناں

لوکاں چوں غریبی نکلدی نہیں۔ (37)

بھٹی والی مائی اپنی غریبی قبول کر لیندی اے پر ظالم دے اگے کلمہ حق کہن وانگ مجاہد بن کے کھلو جانندی اے۔ ”کوئل“ کہانی وچ بختاں (بختاور) گھروں اُدھل جانندی اے تاں سہیلی نوں ملن دے بہانے گئی ہوندی اے جدوں اوس دی ماں اوس نوں بھال دیاں سہیلی ول جانندی اے او تھے اوہ گئی ای نہیں ہوندی، سن کے گھروں پرندیاں اوس دی کیفیت نوں احمد شہباز خاور نے جویں بیان کیتا اے اوہدے وچ دُکھتے کرب دی جہڑی کیفیت اے اوہ سگوس انجے ای بیانی لگدی اے جویں کوئی بادشاہ اپنی سبھتوں وڈی سلطنت ہار کے جارہیا ہووے:

”پتا نہیں اوہ کہہ دے پیراں نال ٹُر کے گھرا پڑی اوہنوں انج لگدا سی جویں کندھاں کوٹھے بوہے باریاں اوہدے ول اُنکلاں کر کے آکھ رہے ہوں۔ ایہ بختاں دی ماں اے تے پھیر بختاں دے ایس اُدھل جاوَن نال گھرو چوں رونق ای نہیں گئی سگوس بختاں دی ماں وی اپنے ساہ پورے کر گئی تے سردارے نوں گھرو دی قبر وانگوں تنگ جاچن لگ جاندا اے ایس نوں کہانیاں کرنے ایوں بیان کیتا اے:

”اوہو ڈھانیاں مرلیاں دا پرانا جہیا مکان جہڑا

کدی اوہناں نوں رب دی ساری زمین توں وڈا لگدا سی

کنہ گاردی قبر وانگوں تنگ جاچن لگ پیا اے۔ (38)

1۔ علی انور احمد، تند تند میلی چادر۔ لاہور، پنجابی مرکز، ۹۲۱۔ عزیز منزل حمزہ ٹاؤن، ۹۱ فیروز پور روڈ

ص ۳۲

http://users.aber.ac.uk/jpm/ellsa/ellsa_elements.html-2

3۔ اوہی، ص 19

4۔ اوہی، ص 79

5۔ اوہی، ص 78

6۔ اوہی، ص 45

7۔ اوہی، ص 37

8۔ اوہی، ص 37

9۔ اوہی، ص 120

10۔ نذیر احمد ارمان، چودھری، ونگاں والی۔ جھنگ، مجید بک ڈپو، سیکرڈ ہارٹ سکول سول لائن، اکتوبر

2016ء، ص 8

11۔ اوہی، ص 36

12۔ اوہی، ص 08

13۔ اوہی، ص 10

14۔ اوہی، ص 61

15۔ اوہی، ص فلیپ

16۔ اوہی، ص 21

17۔ اوہی، ص 104

18۔ اوہی، ص 22

19۔ اوہی، ص 24

20۔ شاہد لطیف ہاشمی، ایڈووکیٹ، گوشے، گوجرخان، پوٹھو ہار ہتل اُسار پبلیکیشنز، 2016ء فلیپ

21۔ اوہی، ص 14

22۔ اوہی، ص 25

23۔ اوہی، ص 91

24۔ احمد شہباز خاور، چپ دی چیک، لاہور، برکی آرٹ پرنٹرز، 1994ء، ص 130

25۔ اوہی، ص 04

26۔ اوہی، ص۔ فلیپ

27۔ اوہی، ص۔ 104, 105

28۔ احمد شہباز خاور، کچ دا سچ، فیصل آباد، جمال پبلیکیشنز، دسمبر 2011ء، ص 14

29۔ اوہی، ص۔

30۔ اوہی، ص۔

31۔ اوہی، ص۔

32۔ احمد شہباز خاور، چنتا، بچہ پھیر، پیس بکس پبلشرز، فیصل آباد، 2016ء، ص۔ 22

33۔ اوہی، ص۔ 16

34۔ اوہی، ص۔ 23

35۔ اوہی، ص۔ 25

36۔ اوہی، ص۔ 43

37۔ اوہی، ص۔ 44

38۔ اوہی، ص۔ 55

دی سوانی نے ہر کھیتز وچ اپنا آپ وی منوایا اے ایسے ای گڑی وچ ادب دا کھیتز وی آندا اے ایس کھیتز وچ سوانیاں نے اپنا آپ کوں منوایا اے ایس دا اندازا جو کی لہردی سوانیاں دی کیتی ہوئی شاعری توں ہوندا اے۔

نسرین انجم بھٹی دی ”شاملاٹ“:

ایہ نسرین انجم بھٹی ہوراں دا شعری پراگا اے جو اوہناں دی وفات توں مگروں امجد سلیم منہاس ہوراں دے خاص آہرنال چھاپیا گیا اے۔ ایس پراگے وچ گل بیاسی نظماں نیں۔ اک توں اک ودھ سوچ تے فکر دا پہاڑ لئی کھلوتیاں نظماں، ایہ اوہ نظماں نے سوچن والیاں نوں نویں زاویے دیندیاں نیں۔ اج دا انسان جہڑے کرب تے دکھ دی پنڈ چکی پھر دا اے اوس نال اوہدا جیون کئی مسئلیاں دا شکار ہو جاندا اے اوہ دکھ دکھ ذہنی تے نفسیاتی روگاں نال اپنا جیون بنییت کرن لگ جاندا اے۔ اج دا انسان اوہناں دا خاص موضوع اے ایہ موضوع انج تاں اک عام چھیا موضوع لگدا اے پر ایس نوں نبھانا ہر کسے دے وس دی گل نہیں اے۔ نسرین انجم بھٹی ہوراں کول جہڑا اندر دا کرب اے ایہ اوہناں دے کلام وچ ہر تھاں تے محسوس کیتا جاسکدا اے۔ ایہ اصل وچ اج دے انسان دا ای کرب اے اج دا اوہ انسان جو سوچدا اے، فکر کردا اے، اپنے آل دوال نوں بدلنا چاہندا اے اوس نوں اچھیاں اوکڑاں دا ساہناتاں کرنا ای پیندا اے۔ ایس شاعر دے کلام دی سمجھ توں اہم خوبی ایہ ای ہے کہ آپ کول جتھے نویں فکر تے سوچ بوجھ اے اوہناں کول گزرے ہوئے ویلے دی گل وی اے، اجو کے ویلے دا وین وی اے ایس دے نال نال آون والی بھلک بارے وی گلاں موجود نیں۔ ایہناں توں اوہناں دا شعری وژن تاں موکلا ہو یا امی اوہناں دی سماج بارے جو رائے اے اوہ وی بزرگی اے۔ اوہناں نوں کسے وی قسم دا دھروہ پسند نہیں آندا اے ایسے لئی ظلم خلاف اوہناں دی اواز اک تگڑی اواز بن جاندی اے۔ نسرین انجم بھٹی ہوراں نے ”بُکل دے وچ کون؟“ ورگی نظم لکھی جہدے وچ ”گنڈھڑنی، بھہ سوالاں دی، دا ذکر اے تے ایس طرحاں دے سوالاں دا جواب لکھیاں ہو یاں ای اوہ نظماں داشنگا ربنائی جاندے مصرعے کہندے نیں۔ کدھرے اوہ مارو ہڑ حیا تئی لنگھدی پک پک ڈکے راہ دی گل کردیاں جیون دے کئی روپ پڑھنہاراں اگے لیا رکھدے نیں جو اج دے انسان نوں سوچن

اجو کی لہردی سوانیاں دی شاعری

اج دی سوانی سماج وچ اپنا کردار بھرویں ڈھنگ نال نبھارہی اے ایس دے نال نال اج

تے پرکھن دا جتن کر دیاں ہو یاں اپنے جیون نوں نوں راہ ول لیجان دیاں ہو یاں لکھدے نیں۔ اجو کے دور دے وچ جے لکھاری نے عام جیون دی گل نہیں کیتی تاں اوس نے ایس دھرتی واسیاں واسطے نہیں لکھیا سگوں اوس نے اجہی دُنیا و سائی جہڑی کدھرے دی نہیں اے۔ نسرین انجم بھٹی ہوراں نے حیاتی نوں بہت نیڑیوں ویکھیا اے۔ ”بھیت“، نظم ایس پر اگے دی پہلی نظم اے جس نوں اوہ ایوں شروع کر دے نیں:

”ر با سو بنیا!

جدوں اسیں کھلے ہونے آں

تے گھنی چُپ کیوں لگ جاندی اے“ (1)

نسرین انجم بھٹی نے اجو کے دور دے وچ گہرے معنیاں دا شاعری کیتی اے۔ آپ دے اینا شعراں وچ عام جیون دی گل اے اوہ عام جیون وچ سدھار دی گل کر دیاں نیں۔ ایسے لئی تاں اوہ مسئلیاں تے اوہناں نوں پیدا کرن والیاں خلاف گڑھدے نیں، ایس لئی تاں اوہ نیکے ناک دے جمن تے تگڑیاں دی سوچ دا کھلا کر دیاں ہو یاں بہت ای کھلھ مان لیندے نیں۔ نسرین انجم بھٹی ہوریں جوں کسے انہونی دی اڈیک وچ نیں تے ایس انہونی نوں انصاف تے امن نوں اک خاب واگت ویکھدیاں ہو یاں ایس دُنیا نوں سدھار گئے نیں۔ پر اوہناں دے اندر دی گل امن دی گل، وڈے تے چنگے سجدے و دھادی گل اوہناں دے خاب دی اڈیک سبھ نوں اے کیوں جے اندروں ہر کوئی اوہناں دی سوچ ورگا سماج چاہندا اے جس نال جیون سنور یا ہویا لگے گا۔

نسرین انجم بھٹی نوں نوں پن نال پیار اے اوہ نوں رنگاں نال جیون رنگنا چاہندے نیں۔ اوہ بے رنگی تے گھسے پٹے جذبیاں نوں پسند نہیں کردے نیں۔ گھسے پٹے تے روایتی فکری نظام توں اوہ بہت اگانہ لگھ آئے نیں۔

نظم ”اندر دی گل“

”انت بے وقوفی دا جیونا

ساد مرادے ہور ہنا

جیوں دو بھیداں
اک واڑے وچ اک کھڑی وچ
مونہ پیٹھاں کر کے
اپنا اپنا حصا کھا کے

اپنے اپنے حصے دے چُپ چمپتے اتھر و دگائے“ (2)

نسرین دی شاعری دے دو کچھ اگھڑویں ہن: چالو نظام دے ظلم خلاف سُر ت بھری اواز تے عورت دی پرانی ہوند دی پچھان تے اوس دا انکار جوں ”اک بھیری نظم“ وچ اوہ لکھدے نیں:

”مزدوری کرن آئے ہو پنڈوں یاں کوئی ہور کم ہے؟“ (3)

اوہناں دی نظم وچ جدوں آندا اے کہ میں نیل کٹھ تاں نہیں ہوگی؟

”کدھرے میں نیل کٹھ تاں نہیں ہوگی

گوڑا گھٹ مینوں پھڑاندیاں

ہتھ تاں اوہدے وی کنبنے سن

بلکھ تاں اوہدے وی پھڑکے سن (4)

مشاق صوفی ہوریں کتاب دے اخیر تے گل بات کر دیاں ہو یاں لکھدے نیں:

”نسرین دی شاعری دی عمر لمی اے کیوں جے

میل ا طبقے نال جُوے ظلم اتے زرنار دے رشتے دی نہ

برابری دی جو عمر لمی اے۔ نسرین انجم وڈیائی دے ایس

روگ دا شکار نہیں ہوئی جوں کہ اکثر چنگے شاعر ہوندے

نیں۔“ (5)

انجم قریشی ہوراں دا شعری پراگ ”میں تے المتاس“:

انجم قریشی ہوراں دا ”میں تے المتاس“ اوہناں دا تیجا شعری پراگ اے ایس توں پہلاں

اوہناں دے دو شعری پراگے ”میں لہن چلی“ تے ”بن باس“ چھپ چکے نیں۔ آپ دی لکھت وچ نزولتا

دے کئی روپ ملدے نہیں اوہ جیون دے رنگاں نوں اپنے قلم راہیں بیان کردیاں ہوئیاں چترکاری وانگ نظماں الیکدیاں نیں جو پڑھن والیاں نوں اپنے دل کھنجن تے مجبور کرن والا کلام بن جاندا اے۔ پراہدے نال نال اوہناں دے کلام وچ ایس سماج دیاں کوڑیاں حقیقت بھریاں گلاں دی نیں جو اوہناں نے اوہ سے ای انداز نال بیان کردتیاں نیں جو ایس سماج دیاں کوڑیاں پٹیاں نیں۔ ”میں تے املتاس“ دا پہلا شعر ای وصل دی آس توں اے۔ ایہ وصل دی آس نال پورا گھر سکھاں والا ہو جاندا اے جس نال ہاڑ دی گرمی وچ اک ٹھنڈے ہو دے بلے دا احساس ہوون لگ جاندا اے۔ محبوب دے حوالے خد نوں کردتا جاندا اے تاں ایس دے اندر لگے کول جذبیاں نوں ایوں شعراں دا روپ مل جاندا اے۔ انجم ہوراں دی نظم ”اوبدے ہتھ سٹیو“ دے ایہ شعر دیکھو:

”اوبدے ہتھ سٹیو، ہے تند میری

ہے باہروں باری بند میری

اندروں کچی اے کندھ میری

ویڑھے پے گئی اے ونڈ میری

اوبدے ہتھ سٹیو، ہے تند میری“ (6)

اپنی نظم ”کیا اے میرا دوش“ وچ انجم قریشی ہوراں دے کلام اندر اچھے کردار نال ساہمنا ہوندا اے جو زگسیت دا شکار دکھائی دیندا اے اوہ کردار نہ تے ڈردا اے نہ دل تے کجھ لاند اے۔ اوس نوں جی نہیں کرنا آندا اے تے نہ ای ایس سماج اندر کسے ریتی رواج نوں بنائے لوکاں نوں مندی دکھائی دیندی اے سگوں انجم قریشی ایسی آواز بن کھلوندی اے جو اپنے آپ واسطے وی لڑن واسطے تیار اے تے ایسے لئی اوہ جن نال پٹنگھاں پاندی اے۔ اوہ سوانی بن کے اپنے آپ نوں دوشی نہیں سمجھدی سگوں اوہ تاں جیوں سبھ سوانیاں واسطے آواز چکدی نظر آرہیاں نیں جو غلاماناریتی رواج دے ہتھیں چڑھیاں نیں ایسے لئی تاں اوہ کہندیاں نیں:

”کیا اے میرا دوش

جے میں جن نال پٹنگھاں پائیاں

جے میں

بدلیں منجیاں ڈاھیاں

کیا اے میرا دوش

جے رب مینوں سوانی بنایا

جے میں نوٹھ، دھی، ماں اکھوایا“ (7)

انجم قریشی ہوراں دا کہنا اے کہ ہر جسا اک آڑھت منڈی بن کے ٹھگی لادون ول بنی بیٹھا اے جس نال مادیت پرستی وچ وادھا ہو رہیا اے اصل عشق کدھرے گواچ گیا لگدا اے۔ ایسے لئی تاں اوہناں نے سُننے دے چھاویں منجی ڈھائی ہوئی اے تے اکھ چن تاریاں نال لائی اے جو قدرت دا بہت وڈا کرشمہ نیں۔ ”اسرائیل، لبنان“ اک اجہبی نظم اے جہدے وچ اوہناں نے جگت پدھر دے حالات تے چانن پاندیاں ہوئیاں انسانیت دے رشتے دی گل کہتی اے۔ ہراوہ انسان جو پوری دُنیا وچ امن دیکھنا چاہندا اے اوہ کدے وی پسند نہیں کرے گا کہ کوئی انسان اک دو جے نوں مارے ایہد اکارن بھادیں کجھ وی ہووے۔ اک پاسے جے کدے بال مردے نیں تاں دو جے پاسے کدے دی ماں وی گرلا اٹھدی اے تے ایہ تھٹ و دھدے ای جاندا اے۔ اتھھے شاعر نے انسانیت دی گل کردیاں ہوئیاں امن دے نال نال انسانیت دی گل وی کہتی اے تاں جو قتل و عارت نوں کسے وی صورت ایس دُنیا توں مکایا جاوے۔ ایس موت دے میز دے درھن نال صرف اُجاڑی اُجاڑ ہووے گی تے ایس توں ای دُنیا نوں بچے رہن دی ضرورت اے۔

نظم ”ساوے پیڑ“ وچ لکھارن نے پریم توں پہلاں دے جیوں سارے خیالاں تے خاباں نوں سانجھا کردتا اے ایہ سدھاسا دھارا چھہ محبوب دی گل اے جو مٹی دا ای بنیا ہو یا اے تے اوس کول جذبات ای جذبات نیں۔ جذباتی رنگ نال پوری طرحاں رنگی ایس نظم وچ پریم دے کئی زاویے دکھائے گئے نیں۔ نظم دا انداز بہت بولڈ اے جو پڑھن والیاں نوں پوری نظم وچ ملد اے کئی تھاواں تے گل نوں رمزوں وچ کرن دا جتن کیتا گیا اے پراوہ رمزوں وی اجہیاں نیں کہ اکو وار پڑھن وچ ای کھل جانداں نیں۔ لکھارن نے ایہدے وچ اجو کے جیون دے رنگاں نوں بڑے سپین نال بیان کردتا اے

جہدے وچ سُفنے تے اوکڑاں نیں، جُسنے دی ہوند تے لوڑتوں وکھ وصل دے بھاردی بھرویں گل وی اے۔ بجر وچھوڑے دے جذبے نوں اوہناں نے جس کوئل انداز نال بیانیا اے اوہ شاید ای کسے ہور شاعر کوئل ملدا ہووے۔

”اوکھے ویلے اوکھانہ پے، تر جاوے گی بیڑی

عشق دی کھنڈ نوں بھورا بھورا بجر سمندر گھولیں“ (8)

محبوب نوں ہر لمحے یاد کرن تے اوس نال اپنے جذبے ساخجھ کرن لئی شاعر اکول ”تاگھ دی مُندری“ وی اے۔ ایہ مُندری اوہناں نوں اپنے محبوب نوں کسے وی لمحے بھُلن نہیں دیندی اے تے ایہ جذباوار وارسا بننے آن کر کے ناسٹیلجیا داروپ وی دھار لیندا اے پر ایس ناسٹیلجیا وچ اک اُمید دی کرن موجود رہندی اے۔ یاداں نال نال رہندیاں نیں جو اپنے محبوب نوں چھیتے توں وکھریاں نہیں ہوون دیندیاں نیں تے ایہناں یاداں دی وجھانال ای، بنجو کیر نے پندے نیں، جو یں کہ اوہ لکھدیاں نیں:

”یاداں تیریاں ازلاں توں مینوں رواندیاں آئیاں نیں

اپنیاں اکھاں وُجھ کے تاگھ دیاں مُندراں

پائیاں نیں“ (9)

”رُکھاں توں ڈگیاں پتر اں دی گنتی کون کرے گا

میں تے آپے ای مان نہیں ہُن تینوں کون جرے گا

ایس بازی نوں جتے جہو اہجت کے آپ ہرے گا

میرے نال تے اوہ جیوے جو میرے نال مرے گا“ (10)

انجم قریشی ہوراں بارے گل کردیاں فلیپ وچ نادر علی نے لکھیا اے کہ اوہ نمائی نہیں ازاد تے باغی شاعر اے۔ ایہ ایس لئی اے کہ اوہ اکویہ اُتے ٹرن دی تھاں اپنا راہ بناون نوں ترجیح دیندیاں اپنے کلام نوں نویں راہواں ول لے جاندی اے۔

اپنی نظم ”میری تسبیح دے دانے“ وچ اوہناں دا انداز بہت ای نوبیکلا اے۔ پر نال ای

اوہناں دی اک ہور نظم ”پوسٹ مارٹم“ وچ اوہناں نے جو زبان ورتی اے اوہدے چکھ کوئی بہت وڈا

”ظلم“ لکھیا اے۔ ایس نوں بیان دا ڈھنگ کسے صورت وی شاعر انا نہیں اے سگوں انج لگدا اے کہ کوئی گلی محلے دا اُجڈان پڑھتے جاہل انسان اپنی آئی تے آیا گالھاں کڈھ رہیا اے لفظ ایڈے سطحی ورتے گئے نیں کہ حوالے دے طور تے وی نہیں دتے جاسکدے نیں۔ اک شاعر نوں ایس طرحاں دی زبان زیب نہیں دیندی اے ایہ کسے وی سطح تے نارمل روڈیاں نہیں لگدا اے تے لکھاری واسطے اپنے ذاتی جذبات نوں کسے پاسے رکھ کے اگانہ ودھاؤ سوچ نوں ودھانا چاہیدا اے نہ کہ ناں نہاد ازاد منش ثابت کرن لئی ہو چکھے ہتھکنڈے ورتن ول دھیان دینا چاہیدا اے۔ ایس رویے تے سوچ توں اک لکھاری نوں بچنا چاہیدا اے۔

اوہناں دی نظم ”اُنیندرا“ وچ اوہناں نے نیندر دی تاگھ رکھن والے انسان دی پتائنائی اے جو اوس دے اکھ دے پھٹ نوں نہیں سی سکی اے۔ ایہ اکھ دا پھٹ جے سی ہو جاندا تے سکھ داساہ آجاندا جس نال کئی نفسیاتی روگاں دا علاج ہو جاندا۔ میں تشری کہن والی لوکائی نوں ایس سماج اندر اک مشین وانگ دن رات جیون دیاں لوڑاں نوں پوریاں کرن لئی کسے بلد وانگ چُراہنا پیندا اے تے فیرا اک مشین وانگ کم کردیاں کردیاں اک ویلا اوہ وی آجاندا اے کہ نفسیاتی روگاں نال تسیں اچھے روگی بن جاندا اے جو جس نوں اپنے علاج داوی نہیں پتا ہوندا اے۔ اوہ اک اہجیا روگی ہو جاندا اے جو اپنے روگ نوں کدے تاں روگی نہیں سمجھدا اے پر جدوں ویلا لنگھدا اے تاں فطرت جو سبھ توں وڈی اُستاد اے اوہ اپنا آپ وکھاندی اے۔ فطرت توں اُلٹ کیتے کم کدوں انسان نوں سکھ تے جین نال رہن دیندے نیں ایہ ای اج دے انسان دا سبھ توں وڈا المیہ اے جو ہر آن والے دن نال ودھدا ای جاندا اپنا اے۔ جدوں نیندر دی سک ددھدی اے تاں فیرا اُنیندرے دا ماریا انسان نیندر نوں بکھ تے تریہ توں اُتے جان لگدا اے۔ اوس اُنیندرے مارے انسان نوں ہر شے پھسکی تے بے سوادگی لگتی لگ جاندی اے پر نیندر اپنی مرضی دی مالکن اے۔ ایسے لئی تاں اوہناں نوں اپنی نظم اندر دا ”کالا پھنیر“ شوکدا ہو یا نظر آندا اے۔

”ایس واری دا چیت“ نظم اندر لکھارن نے ہڑھ نوں موضوع بنایا اے جو لوکاں دا مال

دولت تاں مُکا ای دیندا اے نال نال اوہ لوکاں دیاں سدھراں وی مُکا دیندا ایہدے وچ جین دی ہور

سدرہ وی شامل اے۔ تتری بانو داداج تک وی ہڑھ روڑھ کے لے جاندا اے جتھے جتھے حیاتی وسدی پئی سی اوتھے ہڑھ نال تباہی داراج ہو جاندا اے۔

”دُب گنیاں نیں پیلیاں تے دُب گئے نیں کھیت

لتھ جائے گا پئی چھڈ کے چکھے ریت

رب دیاں سن مرضیاں یا ہورسی کوئی بھیت

کنج داساون لیا یا ایس واری دا چیت“ (11)

انجم قریشی ہوراں نے نظم ”آوے ماہی“ وچ ماہی دی اڈیک نوں درشایا گیا اے تے اک سوانی دے جذبیان نوں بڑے کول انداز نال بیان کیتا گیا اے جو اپنے محبوب واسطے جیون نوں ای اک اڈیک بنائی بیٹھی اے۔ جدوں ایہ اڈیک مگدی اے تاں ”روپ“ چڑھ جاندا اے جو محبوب دے باجھوں کدھرے وی نظر نہیں سی آرہیا تے محبوب آون نال ایوں لگن لکیا جیوں کسے نے بے جان وچ جان پادتی ہووے۔ ایہ عشقے دارنگ اے جو روپ ہوروی دونا کر دیندا اے، ایس لئی تاں انجم ہوراں نوں روپ دا چڑھنا کمال لگدا اے کیوں بے ایس دانا تا عشق نال اٹوٹ بن جاندا اے۔ ایس عشق نال جُو کے ای اوہ دُنیا دے ہر رنگ نوں ماننا چاہندے نیں ایس لئی تاں محبوب دا ذکر کردیاں اوہ لکھدے نیں:

”فیہ ملاں گے کہند ارہندا

توڑ چڑھاں گے، کہند ارہندا

عید کراں گے، کہند ارہندا

شہر پھراں گے، کہند ارہندا“ (12)

انجم قریشی ہوراں دا لکھیا ہویا اک ماہیا وی ویکھو جہدے اندراج دی گلِ مِلدی اے:

”ٹھو نہیں دا ڈنگ ماہیا

ڈھول خفا ہو یا، نالے چھوڑ پئی جنگ ماہیا“ (13)

سفنے، عشق، رنگ، منگ دیاں گلاں کردے ہو یاں انجم قریشی اجہی مٹیار دے جذبے

اُلکیدیاں نیں جو عشق ہلارے لے رہیاں مٹھے مٹھے گیت گارہیاں ہوون، ایس طرحاں دے گیتاں دی

مٹھاس اوہناں دیاں اوہ ساریاں نظماں وچ مِلدی اے جو رومانوی انداز دیاں نیں۔ ایہدے وچ ”وے ماہی“ نوں ویکھیا جاسکدا اے پر نال ای دو جی نظم ”بھکھا پنڈا“ بھکھاں منگدا اے تے اوس دی بھکھ ہور ودھدی جانندی اے۔ ایہ موضوع بڑے نڈر ہو کے انجم قریشی دے قلم وچوں نکلدے نیں۔ تے فیہ ایس توں اگے اوہناں دیاں نظماں ”کوئی بھکھ نہیں“، ”عشقا بھر بھریا وے۔“ ”ایہ پنڈا تے میرا نہیں“ وچ سوانی دے جذبیان نوں نڈر ہو کے بیانیا گیا اے جس نال اوہ اک باغی اواز ای بن کے اُبھر دیاں نیں۔

شمینہ اسماء دی ”کوئی لاٹ نمائی“:

رمز، اشارے یاں تبادری نال گل کرنا وچ دے لکھاری دا خاص رنگ اے۔ اچ دی شاعری خاص طور تے پنجابی شاعری نوں رجحان نال جُوی ہوئی اے۔ لکھاری دا تخلیق نال رابطا وی ایوں ای جُویا اے جو ایس کہ اوہ آپ ای ہووے۔ ایس نال نوں رنگ ڈھنگ نال جُوی شاعری وی نظر آئی اے۔ نوں احساسات تے تجربات نے نوں دُنیا وی پیدا کر دتا اے جس نال نوں اسلوبیاتی تبدیلی دی آگئی۔ جس نے لکھاری نوں موضوع وچ وی کئی رنگ دیاں تبدیلیاں لیاون تے مجبور کر دتا۔ سچی شاعری وچ جہڑی کیفیت ہوندی اے اوہدے وچ جیندا جاگدا ہر اوہ رنگ دکھائی دیندا اے جو وسیب وچ اے۔ حیاتی دے کینوس نوں پھکاتے گوڑھا رنگ بھر کے اوہ اپنیاں نظماں وچ بیان کردیاں نیں۔ شمینہ اسماء ہوراں کول کجھی پیرا اے تے سولاں پٹھ حیاتی لنگھا رہے لوکاں دی گل کردے نظر آندے نیں۔ اوہ اپنی زبان اپنیاں قدراں نوں سانسھن والے جی نیں تے ایہوسا نبھ اوہناں دی لکھت وچ وی نظر آندی اے۔ ”ہڑھ حیاتی منگدا اے“، ”نظم وچ شاعرانے حیاتی دیاں کوڑیاں حقیقتاں نوں بیان کیتا اے۔ ایس نال اوہ نوںیاں فکراں تے نوں خیالاں نوں وی ساہمنے لیاندے نیں۔ جس نال ایہ ثابت ہوندا اے کہ اوہناں نے زندگی نال بہت نیڑتا دارشتا قائم کیتا ہویا اے تے غیر حقیقت نگاری توں اوہ جان چھڈاندے نیں:-

سچ دے بھانیر لایئے

ستے بھاگ جگائے

کوڑوں دورنساے

آؤشگن منائے۔ (14)

اوہناں دیاں نظماں وچ عجیب رنگ نہیں ملدے ہن سگوں اوہ رنگ ملدے نیں جو حیاتی دے نزول رنگ نیں۔ چنگی، سونی تے رواں تحریر آپ دی شاعری دا خاصا بن جاندا اے۔ شمینہ اسماء کول جو استعاراتی اسلوب اے ایہدے وچ شعریت تے تصوریت دا جو رنگ ہونا چاہیدا اے اوہ ای موجود رہندا اے۔ اوہدا اک اظہار ویکھو:

حیاتی دھنداؤلی

لیکھا لیکھ دی سانجھ

ژدی رہندی بندیاں نال“ (15)

اج دے دور دی زندارویات ایہی نیں کہ سچ نوں اگانہ ودھایا جاوے۔ شمینہ اسماء ایہناں زندا روایات دے امین بن کے کھلوندے نیں۔ تخلیقی عمل وچ ایہی گل بڑی اہمیت دے قابل ہوندی اے کہ اوکھی گل نوں اسانی نال بیان کیتا جاوے۔ اج آل دوالے ”کوڑ“ اے تے ایس کوڑ نوں شاعرانے ویکھیا تے اپنے کلام وچ بیان کردتا اے تے اتھے اوہناں دا انداز ایس نوں مکاون والا تے چنگے بھلک دی آس رکھن والیاں نال جاڑوا اے۔ ایہ مقصدی حقیقت نگاری وی اج دے ویلے دی لوڑ اے تاں جواج دے ویلے دی سچ تصویر ساہمنے آجاوے۔ شمینہ اسماء ہور اک کول جذباتیت تے موجود اے پر اوہ نال نال بھیر دی وی نشاندہی کردے اگانہ ودھاؤ سوچ نوں نال لے کے چلدے نیں، جو یں کہ اوہ آکھدے نیں:

”کد تک کوڑ نوں نپ کے چلو گے“ (16)

یاں فیہ ایسے ای نظم وچ اک ہور رنگ نال ویکھو جو اپنی منزل ول ٹردیاں کسے دی پرواہ کیتے

بغیر ٹری جارہے نیں:

”پولے پیریں ٹدے چھالے رسدے رہے“ (17)

”جنڈری اے کھڈ تماشہ

کھڈیاں ایہ ملکیاں نہیں۔“ (18)

شمینہ اسماء ہور اک نون وچھوڑا سٹھی لکڑ دے بالن وانگوں لگدی اے۔ اوہناں دی اک نظم بھرا دے مرن اتے لکھی گئی اے جدوں اوہناں دے بھرانوں فوت ہوئیاں اٹھ دن ہوئے تاں اوہناں نوں ایوں لکھا جو یں صدیاں بیت گئیاں ہون۔ ”تن دی کج لے“ ”من دی کج لے“ ”جہی نظم اے جو گڑیاں نوں لچ سنبھال لئی اخلاقیات دے حوالے نال اے۔ حیاتی نوں سمجھنا بہت اوکھا ہو جاندا اے خاص کر کے اوہناں لوکاں واسطے جو سوچدے سمجھدے نیں اپنے آل دوالے نوں سمجھدے نیں۔

”نر دا ویلا کت ہتھ آیا

سمدیاں پڑاں مار مکایا

پندسولاں دی کوں چاواں

رمز حیاتی سمجھ نہ پاواں“ (19)

حیاتی نوں کدے اوہ خاص صوفیانہ رنگ نال جان دی گل کردیاں ہوئیاں اک صوفی وانگ پکار دے نیں:

”میں‘ توں دے بھیت اندر

نہ سچھی دی گھنڈھ لکائی“ (20)

ماں بولی نال محبت اوہناں نوں اتناں دی اے۔ اوہ پنجابیاں دے ایس مسئلے نوں چنگی طرحاں سمجھدے ای نہیں سگوں اپنیاں نظماں وچ پڑھن والیاں نوں ماں بولی دے حوالے نال بہت جزباتی ہو کے بیان کردے نظر آندے نیں۔ ایہ بیان کرن دا انداز سنجیداتے معنے بھریا ہون کر کے ہر دل نوں متاثر کردا اے۔ شمینہ اسماء ہور یں لکھدے نیں:

”اکھر ساڈے مونہ کر دے

اوہ ساڈے نہیں

لکھ لکھ حرفاں کاگت بھر دے

اوہ گوڑھے نہیں

مالک جیہاں ساڑن
تے کن پاڑن
اوبھڑ اکھراں نال
تے ماواں جمن بال
گونگے بہرے

بستے بھرے اوبھڑ لکھتاں نال (21)

شمیذہ اسماء ہوراں دے کلام وچ تازگے تے نواں پن اے جو جو کے شاعراں وچ گھٹ ای
مِلد اے ایہ ایس لئی وی اے کہ اوہناں نے اپنا اک وکھرا اسلوب ورت کے اپنی اک وکھری پچھان
بنان دا جتن کیتا اے۔ جس کر کے آپ دی شاعری انمول ہو جاندی اے۔

نورالعین سعدیہ۔۔۔ حیاتی دا مچ مچا کے جیون والی:

پیر و پریمین دی یاد وچ گل کر دیاں ہویاں اوہ دکھی ہو جاندی اے اوہ گل کر دیاں ہویاں
پنجابی زبان دی پہلی پنجابن شاعر اے حوالے نال پیر و پریمین نواں ایوں ساہمنے لے آندی اے جیوں
اوہ اوہدیاں اکھاں ساہمنے اے ایہ نورالعین سعدیہ اے جو اپنی حیاتی نوں پنجابی دے واسطے جیوں وقف کر
رہی ہووے۔ اوس نے اپنے آپ نوں اک تھاں تے ٹھہرایا نہیں اے اوہ تڑپ رکھدی اے جین دی ساہ
لین دی تے اپنے من دی جیندی جاگدی جیوں تصویر ویکھانا چاہندی ہووے ایس لئی اوہ کدے کدے
تاں اجہبی روح لگدی اے جو بھٹک رہی اے۔ کدے کدے گارہی اے کدے اوہ ہس رہی ہوندی تے
کدے پھلاں وچ اداس کھلوتی دکھالی دیندی اے۔ پنجابی زبان دی کوئی ریلی ہووے کوئی دکھالا

ہووے اوس نوں سبھ توں اگانہ نعرے لاندیاں، اپنی گل کہندیاں سُنیا تے ویکھیا جاسکدا اے۔ اوہ
”دولباخ“ دی آکھی گل نوں مندی اے کہ مذہب انسان واسطے انیم اے ایس لئی اوہ کدے ہوئی دے
رنگاں وچ گواچ جاندی اے تے گردواریاں وچ جاتھا لیکدی اے تے کدے کدے تھوٹک چرچ وچ جا کے
گھنٹی وچ جاندی اے۔ تے اوہدے نال نسرین انجم بھٹی وی بیٹھی ہوندی اے جو گُوڑھی سہیلی توں اگانہ دی
گل اے ایس لئی تاں تاں نسرین انجم بھٹی نوں یاد کر دیاں اوہدے پنجواں نہیں رُکدے نیں۔

نورالعین سعدیہ نے مچ مچ تاں اپنے اندکئی ورھیاں توں بالیاسی جو اوس دے اندر نوں چانن
کری بیٹھاسی۔ کہندے نیں اگ دیاں دو خوبیاں ہوندىاں نیں اک تاں اوہ ساڑھ کے سواہ کر دیندی
اے تے دو جی خوبی ایہ ہوندى اے کہ اگ انھیرے نوں مُکا کے چانن کھلا ر دیندی اے ایہ چانن کھلا رن
والی اگ ای نورالعین سعدیہ دے مچ وچ موجود اے۔ ایہ ”مچ“، اوہدا نظم پراگا بن کے ساہمنے آندا اے
تاں پڑھن والیاں نوں کئی سنیسے ملدے نیں۔ اوہ دکھاں، پیڑاں، درداں تے اوکڑاں نوں جو یں
جو یں ہنڈاندی اے اوسے طرحاں اوہدے شعراں وچ وی ایس دا اظہار بھرواں بن کے کھلو جاند
اے۔ نورالعین سعدیہ ایس مچ نوں اپنے اندر دے حوالے نال وی جانن لگ جاندی اے۔

نورالعین سعدیہ نوں زندگی نال ہمدردی نہیں ایس لئی اوہ اجہبی حقیقت نگار اے جو کوڑیاں
شیواں نوں مٹھے دالپ دے کے ساڑھ ساہمنے لیا کے نہیں رکھدی اے اوہ مٹھے نوں مٹھاتے کوڑے
نوں کوڑا آکھدی اے ایس لئی اوہ ہر کسے نوں متاثر نہیں کرے گی۔ نورالعین سعدیہ دے اندر دے مچ
نوں سمجھن لکیاں جہڑا دل چاہیدا اے اوہ اجہیا ہووے جو اک خاص حد توں اتانہ اٹھیا ہووے۔

نورالعین سعدیہ نے اپنی کتاب داچڑھاوا ”پیر و پریمین“ دے ناں کیتا اے۔ جو حالے
تیکر دی کھوج دے مطابق پنجابی شاعری دی پہلی سوانی شاعراں وچوں اے۔ پیر و پریمین آکھدی اے:

”پیر، فقیر، اولیائے، میں سرب منائے

ایسا کوئی نہ دسد میں بھرم و نچھائے“ (23)

نورالعین سعدیہ نوں پنجابی زبان و ادب واسطے کم کر دیاں لگ بھگ پنچھی ورھیاں دا اک لما
عرضا ہو گیا اے۔ کدے اوس نے اپنی ایس جُزبنت نوں مُکُن نہیں دتا اے نسرین انجم بھٹی دے کہن

موجب اوہدی اپنی حیاتی وچ جو ککھ کنڈھے آئے اوس نے اکٹھے کر لئے اوہنے کئی عمرے جو دُکھ بھوگے اوہ پنجابی شاعری دا حصا بنے۔ ایس کتاب نوں وی اوس نے دوھیاں وچ ونڈیا اے اک حصا اے بنجوگ تے دو جا حصا اے بنجوگ۔ جو اوس دے اندر دی درد بھری کیفیت نوں بیان کردا نظر آندا اے۔ اوس نوں مویاں سدھراں نے جین نہیں دتاتے اوس اپنے ہتھ دعا بنا لئے ایوں لگدا اے اوس نے ایہ درداں نوں اپنا جان لیا اے ایس لئی تاں اوہ ایہناں نوں آپ سہیڑنا وی آکھدی اے۔ ایہ اوہ دور اے جتھے ہر کسے نوں اپنی اپنی ہوئی اے تے ایس دور وچ وی سوچن والیاں دی اپنی ای اک وکھری دُنیا اے جتھے اوہ دُکھاں نوں اپنے اُتے واپردیاں ہو یاں محسوس کردا اے نورالعین سعدیہ نے جدوں دل داماس کھواکے محبوب لھیا تاں اوس نوں ایوں بیان کیتا اے:

”دل داماس کھواکے کیتے

یاررگاں دے نیڑے

آپے درد سہیڑے، بابا

آپے درد سہیڑے!“ (37)

نورالعین سعدیہ وی اک بے رحم حقیقت نگار وانگ اے۔ اپنیاں نظماں وچ اوس نے موضوع نال انصاف کیتا اے تے اجیہا انصاف کیتا اے کہ پڑھن والے تے وی اوہی کیفیت طاری ہو جاندی اے۔ تے پڑھنہار دے دل وچ وچ جیوں لہو بلن لگدے نیں۔ اک چنگے شاعر دے کلام نوں پڑھ کے اپنے اندر نوں سفر شروع ہوندا اے نورالعین سعدیہ دی شاعری نال ہر پڑھنہار ایس تجربے توں گزر سکدا اے۔ نورالعین سعدیہ اک کرب دے نال بے پناہ اکلاپے دا شکار لگدی اے جو اج دے ہر بندے دا المیا اے کیوں جے مادیت پرستی دے ایہ بھرو لے نیں۔ اوہ لکھدیاں نیں:

میں ٹھنڈے چلھے دی ہانڈی

آپے سڑدی

آپے لُو ہندی

اندرو اندری سڑ سڑ کردی

باہر نہ وجے جھاتی“ (24)

ایس اکلاپے دی وجھا توں اوہ اپنے آپ نوں مچ دے حوالے کری بیٹھی لگدی اے۔ بے چین من، جُسنے نوں بالن کرنا، کُراٹا، پنڈے دے وچ اُگی اگ، ڈکوڈو لے کھاندی اوہ کلی مسکاندی پئی اے پر کوئی وی اوس دے اندر تیکر نہیں اُپڑسکیا اے۔ اوس کول ان دیکھی دُنیا نہیں اے جو ہر اوس شاعر کول ہوندی اے جو اجیہی دُنیا نوں اپنی شاعری وچ بیان کردا اے جو اصل معنیاں وچ کدھرے وسدی ای نہیں اے۔ گتھلو گتھل چندری نوں نورالعین سعدیہ ای ہنڈا سکدی اے ایہ اوس دا ای جگر اے ایس لئی تاں اوہ اپنے آپ نوں بھاگاں سڑی آکھدی اے۔ اوس دی ہر نظم واسطے ڈھیروں ڈھیروں لکھیا جا سکدا اے کیوں جے اوہدی شاعری دل نوں دھڑکن ای نہیں دیندی دماغ نوں وی آہرے لاندی اے تے اوہ سوچن تے مجبور ہو جاندے۔ اوس دی اک نظم تے اپنی گل مگانے آں:

”تاری

دُنیا کوڑا کہانی ہوئی

کوئی نہ درد ونڈا اے

دل وگدا دریا اے کوئی

ورلا تاری لاوے۔“ (25)

نورالعین سعدیہ ہوراں نے اکلاپا اپنے اُتے ہنڈایا اے تے ایہ اکلاپا ای جو اوہناں دیاں نظماں وچ تھاں تھاں تے دیکھیا جاسکدا اے۔ پر جدوں اوہ ایس اکلاپے نوں وڈے کینوس تے کھلاردے ہن تاں کئی پرتاں دیکھیاں جاسکدیاں نیں۔ اپنی نظم ”ست بھرائی“ وچ اوہ اکلاپے دے نال نال دُکھ، بیماری، بھکھ، ہنجو، ہاواں، چھالے نوں وی اپنا ای ساتھی دسدیاں ہن تاں گل دیاں کئی پرتاں ساہینے آجاندیاں نیں ایہ پرتاں ای اصل وچ اوہناں دے اندر دی کیفیت نوں تھوڑا دکھ کر کے بیان کردیاں نیں۔ اوہناں کول جہڑا مچ مچیا اے اوہدے وچ وی اوس دے دُکھڑے سنن لئی کوئی نہیں آندا اے۔ نظم ”تریہ“ وچ نورالعین سعدیہ ہوراں نے سانول ہر جائی دا ذکر کیتا اے جس نے چنگاں نال تریہ بجھائی اے۔ اکلھ دی گل کردیاں ہو یاں ساڈی شاعر ادا انداز بیان ای اینا من کھچوں تے اکلھ بھریا ہو

جاندا اے کہ ایہدے وچ پنجاب دی دھرتی دی گل کردیاں ہویاں اجہی سوانی داروپ ساہنے آجاندا اے جو اپنے آل دوال توں چنگی طرحاں جانو اے۔ اوہ اپنے وسیب نوں چنگی طرحاں سمجھدیاں ہویاں گھر دے جی نوں جو سلاہ دیندی اے اوہدے وچ اک پوری کہانی لگی ہوئی ملدی اے تے ایس نظم دی تصویر پڑھنہار دے ساہنے بن جاندی اے۔ اوہ لکھدیاں نہیں:

”سرتے اُچی پگ نہ نہیں

پیریں جتی سونہی پائیں

کرے سدا جو چائیں چائیں

تاں جو تیرے سبھے ویری

سر نہ تگن پیریں تگن“ (26)

نورالعین سعدیہ نے پنجابی شاعری وچ جدت طرازی نوں پروان چڑھان دا جو جتن کیتا اے ایس نال پنجابی شاعری نوں اگانہ ٹورن لئی وی ہنگار ملے گا۔

تسنیم تصدق دی کتاب ”دوپٹہ“:

پنجابی زبان و ادب نوں ودھوتری دین واسطے پنجابی سوانیاں دا وی سلاہن جوگ رہیا اے اجو کہ سہ وچ جتھے پنجابی سوانی جیون دے ہر کھیت وچ اپنا اک بھرواں کردار ادا کر رہی اے او تھے اوہ اپنی زبان واسطے وی جتن کردی نظر آندی اے۔ تسنیم تصدق ہوراں داناں وی اجہی شاعر او جھو لیا جا سکد اے جہناں نے اپنی زبان وچ لکھیا اے۔ تسنیم تصدق ہوراں دا کہنا اے کہ آپ نے بابا غنفر علی ندیم ہوراں دے کہن اُپر پنجابی شاعری شروع کیتی اے۔ ایہ شعری مجموعا آپ دا اجہا رنگ ساہنے لے لے کے آندا اے جو اندر دے سپن نال سانجھ رکھدا اے۔ ایسے لئی تاں ڈاکٹر اجمل نیازی ہوراں

نے آپ نوں خالص ”سچی“ پنجابی شاعر او جھو مان دتا۔ آپ دی شاعری بارے گل کردیاں ہویاں ڈاکٹر یونس احقر ہوریں ایوں گل کردے نہیں:

”اوہناں نے اپنے ویلے دے مسئلیاں نوں

اپنے جذبات نال ادب دا حصا بنایا اے جہڑا یقین

پسند کیتا جاوے گا“ (27)

ایس مجموعے وچ تسنیم تصدق ہوراں نے ۳۶ غزلاں تے ۹۳ نظماں شامل کیتیاں گئیاں نہیں۔ دوواں دے وچ آپ نے سچی فنکاری دکھاوے دا اوڈا جتن کردتا اے۔ تسنیم تصدق ہوراں نے اپنیاں نظماں وچ آج دے انسان دی گل کیتی اے آج دا اوہ انسان جو ویلے نے کھولیا اے تے اوہ صرف ڈھڈھ دی بھکھ پچھے لگا پھر دا اے۔ ایس طرحاں ہون نال اوہ مشین وانگ بن گیا اے ایس ایسے نوں تسنیم تصدق ہوراں نے اپنیاں نظماں وچ بیان کیتا اے۔ جو یں کہ اوہ لکھدے نہیں:

”ویلاتے کھوہ کے لے گئی ساڈے ڈھڈھ دی بھکھ

بھکھ نے بندے نوں مشین بنا دتا اے

جد بند مشین بن گیا تے

بھلا کدی مشین وچ احساس ہوندا اے

جدوں احساس مر جاوے

خیال کدوں جنم لیدے نہیں“ (28)

کتاب داسرناواں ”دوپٹہ“ اے تے وچ ایس حوالے نال گھٹ ای کجھ لکھدا اے غزلاں تاں اجہیاں نہیں جہدے وچ رنگ ای وکھرا اے شام تے ہجر جدوں گلے مل گئے تسنیم جھلی نے انج مے کشی ویکھ لئی (29) تسنیم تصدق ہوراں نے ”اڈیک“ دی پھاہی گلے لائی ہوئی اے، اوہ ہجر دی آگ وچ سڑ رہے نہیں، اوہناں کول پیار دے سوال نہیں، چہرے تے اداسی اے تے ایس سبھ دے باوجود اوہناں

کول قلم داسا تھ اے جس نال اوہ اپنے اندر دا کتھار سس کر دے ہوئے لکھدے نیں:

چن وی چُپ اے تارے چُپ نیں

میں کیہ چُپ آں سارے چُپ نیں (30)

پراہیدے نال نال اوہناں کول محبت دی اک نشانی موجود اے جس نوں اوہ بڑے ڈھکویں

انداز نال کدھرے کدھرے بڑے انداز نال بیان کر دیندے نیں:

”اوہ میرا کدی کدی خیال رکھد اسی

میری ہر خواہش نوں سنبھال رکھد اسی

وچھڑ نہ جاواں اوہدے کولوں میں

میںوں سا ہواں دے نال رکھد اسی

پئی بیٹھی گلاں سُندی رہندی ساں

اوہ لجا وی اپنا کمال رکھد اسی“ (31)

”زلزلے آندے نیں“ اوہناں دی نظم بالڑی جہی اوس حسرت بارے اے جو سوچاں دے

چو بارے لگھ آئی اے تے پکی عمرے ستاندی اے۔ ”فٹ پاتھ“ نظم وچ دھدل پپیاں ون سونیاں

لکھتاں وچ کئی سفنیاں دا ذکر اے۔ تسنیم تصدق ہوراں نے اپنیاں کئی نظماں وچ فنا دے وچ فنا ہو

جاون دا ذکر کیتا اے اوہ ایس نوں بہت ای سدھے انداز نال بیان کر دے نیں جس کر کے فلسفیاں

دیاں گلاں نوں وی اسانی نال سمجھیا جاسکد اے۔ ”چندر قلم“ اجمہی نظم اے جس دے وچ اک لکھارن دا

ذکر اے جس دیاں سوچاں بنیرے توں نکل کے ایدھر اودھر کھلر جانیاں نیں۔ نظم ”حالات تے

ویکھو“ وچ مُلک دے حالات بیان کیتے جاندے نیں جدوں ہر پاسے دہشت تے وحشت چھا جاوے

اودوں شیطان داراج ہو جاندا اے فیر انسان دی قدر و قیمت نہ ہوون دے برابر ہو جاندا اے۔ ایس

نظم وچ سنجیدگی منڈھ توں ای اخیر تک جاری رہندی اے، اوہ لکھدیاں نیں:

”دل ویران

اکھیں ویران

کندھاں کوٹھے

بوہے حیران“ (32)

ایسے ای نظم دے اخیر وچ اوہ مُلک د امریشیا یوں بیان کردیاں نیں:

”انسان دے ہتھوں

بنے انسان حیوان

ایہ کہڑاوے پاکستان“ (33)

تسنیم تصدق ہوراں نے اپنیاں نظماں نوں اپنی ماں بولی نال محبت دا اظہار دے طور تے

دی بیان کیتا اے۔

”میں کیہ کراں“

ماں بولی میں چھڈ نہیں سکدی

مٹھرے بول میں دَب نہیں سکدی“ (34)

کتاب دی پروف ریڈنگ ول اُکا دھیان نہیں دتا گیا اے کدھرے بھج دی تھاں ”بھج

بھج“

(ص ۶۲) اے تے کدھرے وصل دی رات سہانی اوہناں نے ”گالاں“

(ص ۸۲) دے وچ بتائی اے۔ سکی نوں سوکی، نے دی تھاں ’نیں‘ پپیاں دی تھاں ’پپتاں‘ وغیرا

وغیرا۔۔۔ ایس اُتے اوہناں دا ای اک شعر پیش اے:

”ضائع ہو جان گئیاں لگداوے

میریاں ساریاں کوششاں ہُن“

ایس کتاب دے گل صفحے ۵۵۱ نیں تے مُل کوئی نہیں لکھیا خورے ایس لئی کہ کوئی ایس

شاعری دا مُل وی نہ پاسکے۔۔۔۔۔

- 4- اوہی، ص-33
- 5- اوہی، ص-94
- 6- انجم قریشی، میں تے امتاس، لاہور، سانجھ پبلیکیشنز، 46\2 مزنگ روڈ، 2016ء، ص-19
- 7- اوہی، ص-22
- 8- اوہی، ص-24
- 9- اوہی، ص-30
- 10- اوہی، ص-32
- 11- اوہی، ص-33
- 12- اوہی، ص-128
- 13- اوہی، ص-126
- 14- شمیدہ اسماء، کوئی لاٹ نمائی۔ لاہور، سانجھ پبلیکیشنز، 46/2 مزنگ روڈ، 2016ء، ص-33
- 15- اوہی، ص-71
- 16- اوہی، ص-70
- 17- اوہی، ص-70
- 18- اوہی، ص-69
- 19- اوہی، ص-41
- 20- اوہی، ص-39
- 21- اوہی، ص-34
- 22- نور العین سعدیہ، مچ۔ لاہور، سانجھ پبلیکیشنز، 46/2 مزنگ روڈ، 2016ء، ص-13
- 23- اوہی، ص-37
- 24- اوہی، ص-17
- 25- اوہی، ص-43
- 26- اوہی، ص-32
- 27- تسنیم تصدق، دوپٹہ۔ حلقہ تصنیف ادب، چھپن ورہا نہیں لکھیا (بشیر ناطق ہوراں دے لکھے دیا پچے ویج ۵۱۰۲) ص-10
- 28- اوہی، ص-34
- 29- اوہی، ص-23

حوالات

- 1- نسرین انجم بھٹی، شاملٹ، لاہور، سانجھ پبلیکیشنز، 46\2 مزنگ روڈ، 2017ء، ص-۹۰
- 2- اوہی، ص-34
- 3- اوہی، ص-42

قلم دی اکھ وچوں رت ڈولھن والا شاعر:

رفاقت حسین ممتاز نے اپنا نوبلکا شعری پراگہ ”پڑاں وکنے آئیاں“ پنجابی پڑھن والیاں
 نوں دان کیتا اے ایس پراگے دی پہلی نظم ”گیارھویں والے دے ناں“ اے جس نوں پڑھدیاں ای
 اجو کے سہ دے ایس نوبلکے رنگ ڈھنگ والے شاعر دا مہاندرا ساہنے آجاندا اے۔ جویں کہ ایس
 پراگے داسرناواں وی پڑاں توں شروع ہوندا اے ایس طرحاں ای رفاقت حسین ممتاز دے ہر شعر اندر
 جو کرب لگیا اے اوس نوں ہر حساس پڑھن والا ایوں ای محسوس کرسکدا اے جیوں کوئی لکھن والا اپنی تخلیق
 دے لمحے وچوں لنگھدا ہویاں اگانہ نوں جاندا اے۔ اک چنگا شاعر نہ صرف اپنے آل دوال نوں جاندا
 اے سگوں اوہ اپنے خطے دے ماضی حال دے نال نال اجو کے تے کلو کے رنگاں نوں وی اپنے کلام وچ
 خوبصورتی نال بیان کردین دافن رکھدا اے۔ اج دافنکار احساس دی اک دکھری ای دنیا وچ موجوداے
 تے ایہ مادیت بھریا زمانا اوس نوں جین جوگا سوکھا ساہ وی نہیں لین دیندا اے۔ ایس لئی تاں رفاقت
 حسین ممتاز ورگے شاعراں نوں ہونٹھسی کے جینا پیندا اے۔ رفاقت حسین ممتاز ہوراں نوں اک لکھن
 والے دے اوس کرب نال وی ناتا اے جو اوس نوں کسے وی صورت وچ جین لئی جتن کرن نہیں دیندا
 اے۔ اپنی دھرتی نال جس نوں پیار ہووے اوہ ایس اُپر ظلم ہوندا ویکھ نہیں سکدے ہن جس کر کے اوہ
 اپنے کلام وچ اشارے کنائے نال اپنی محبت دا اظہار کرنوں نہیں جھکدے نیں، جویں کہ اوہ لکھدے
 نیں:

” کہڑی مٹی دی گل کرنا ایں

دیکھ مٹی میری دی ذرخیزی

کنک بیجو، بارود اُگدا اے “ (1)

کنک بیجو بارود اُگدا اے، ایہ اصل وچ بہت وڈا سنیہا اے ساڈے دیس دی سیاسی تے
 سماجی صورتحال نوں ایس اک مصرعے اندر جیوں رفاقت حسین ممتاز ہوراں نے سمیٹ دتا

30۔ اوہی، ص۔ 24

31۔ اوہی، ص۔ 52

32۔ اوہی، ص۔ 73

33۔ اوہی، ص۔ 73

34۔ اوہی، ص۔ 76

پنجابی نظم دا نوبلکا رنگ

(نویں نکور پراگیاں دے حوالے نال)

ہوے۔ جمہوریت مکاؤں توں بعد فیر دہشت گردی نے کوئیں ایس مُلک نوں نشانا بنایا اے۔“
 ضرورت نال نہیں ہوندی، ساڈے وسیب دی بڑی ڈھکویں تصویر اے تے پورے سماج دیاں کئی رنگاں
 نوں بھر پور انداز نال عکاسی کر رہی اے۔ حیاتی نوں گزارن واسطے تے بھرم نال جیون واسطے انیکاں
 لوکاں دا جیون اجہیا اے جو اپنیاں ضرورتاں نال کے جیون لنگھا رہے نیں۔ تے جے ضرورتاں ودھ
 جاوَن تاں اوس نوں پورا کرن لئی اپنی حیاتی نوں بالن وی بنالیا جاندا اے۔ ایسے لئی تاں اوہ لکھدے نیں
 تے ایوں لگدا اے قلم دی اکھ وچوں لہو ڈکھ رہیا ہووے۔ اوہناں دی نظم ”اکو دم دی لوڑتا“ وچ رفاقت
 حسین ممتاز لکھدے نیں کہ اوہ اپنی رنج گزار رہے جیوں پھاہ لے کے جیون گزار رہے ہوں، اتھے اوہ
 اوہناں ماٹریاں تے لے لوکاں دی اواز بن جاندا ہے نیں جو پورا نال رُچے ہوئے نیں۔

” میں کیکن روڑھ داں عمراں دی کھٹی

بھرتجے رہن دے پڑاں دے گئے “ (2)

اوہناں دی نظم ”اکلا جاگدا سی“ وچ اکلا پا اے تے ایس اکلا پے وچ اوہ اوہناں خوف
 دیاں صداواں دا وی ذکر کردے نیں جس نال ایہ اکلا پا اوہناں دے جیون دا اک وڈا حصا بن گیا
 اے۔ ایہ خوف اصل وچ سماجی ریتاں رواج دا خوف اے تے بلاواں اوہ لوک نیں جو ایس خوف نوں
 ودھوون واسطے اپنا کردار ادا کردیاں نیں۔ پر ایس توں اگے رفاقت حسین ممتاز کہندے نیں کہ اوس نوں
 اوہ لاریاں تے وعدیاں دا وی چیتا آندا اے جس نوں پورے ہوون دا آس آج وی اے۔ محبوب دا
 ذکر کسے وی شاعر دا محبوب موضوع ہوندا اے جس نوں اوہ اپنے ای ڈھنگ نال بیان کردے نیں
 رفاقت حسین ممتاز ہوراں نے محبوب دا ذکر کیتا وی اے تے ایہدے وچ وی نوں بکھتا دکھائی دے گئی
 اے:

” ہرے چے اک گھر دے ہرے ہنیرے اُتوں

مارا ڈاری اڈے حرف کبوتر وی

میں اپنے جیون دی لہندی چڑھدی دھپے

پہلی واری ڈٹھانج دا منظر

اک جگھ تے بیٹھے دل تے دلبروی “ (3)

رفاقت حسین ممتاز کہندے نیں کہ خوف سپاں دے وانگ راہواں اُپر بیٹھا اے۔ ماڑے
 نوں ڈرا رہیا اے ایہ خوف نگرے دا پیدا کیتا ہو یا اے جس کر کے ماڑا سکھ داساہ وی نہیں لے سکدا اے
 اپنی مرضی نال ساہ لینا تاں بہت دُور دی گل ہو گئی اے۔ ایسے لئی تاں ساڈے شاعر نوں دکھاں دی بھان
 ای ہر پاسے دکھائی دیندی اے۔ ایہ ای اوہ جیون اے جہڑا دھپاں پالے ڈھو کے وی نہیں بدل سکیا
 اے۔ ایس توں دکھ رفاقت حسین ممتاز ہوراں کول جھڑی اک ہورا نمول گل اے اوہ ہے اوہناں دے
 بیان دا ڈھنگ دا کھرا ڈھنگ، اوہن جتھی ہوئی بُر کی کھانا پسند نہیں کردے نیں ایس لئی تاں اوہ اک
 اک مصرعے تے ڈھیر وڈھیر محنت کردے نظر آندے نیں تے اوہ اجہیا مصرع تے خیال ساہمنے لیاندے
 نیں جہدے وچ نوں گل کیتی ہوندی اے۔ اوہناں نے تشبیہات تے استعاریاں دی ورتوں واسطے وی
 اپنے آپ نوں اک مخصوص دائرے وچ نہیں رکھیا جو یں عام کرک شاعران کول مل جاندا اے۔ نظم
 ”اودوں آیا ایں“ وچ اوہناں نے نادر تشبیہات تے استعاریاں نال اپنے کلام نوں شگاریا اے:

” اودوں آیا ایں !!!

جدوں جُے دی بوٹی

بجر دے کالیاں کاواں نے

بھُن کے کھائی اے “ (4)

ایسے ای نظم دے اگانہ اوہناں دا اک ہور رنگ دیکھو تے اجہی رمز گھٹ ای کدھرے پنجابی

شاعری وچ دکھائی دیندی اے:

” اودوں آیا ایں !!!

جدوں زلفاں دے گنڈل

وگوچے دے کراہ دے نال

نسل ہو گئے نیں “ (5)

یاں فیر ایہناں دے ایس رنگ توں اندازا کیتا جاسکدا اے:

”میں تینوں کسراں دساں
میں تینوں کسراں آکھاں
جے مُٹھ نوں کھول وی لئیے
اڈیکاں دی تلی اُتے
ہو ادے رنگ نہیں چڑھدے“ (6)

رفاقت حسین ممتاز ہوراں نوں جدوں عجیب دِن دکھائی دیندے نہیں تاں اوہناں نوں اپنے پھیر اُجاڑ نظر آندا اے۔ خبیث روح دی ہواڑ کھلر جاندی اے جس نال دُپہراں دا رنگ سفید سولاں ورگا ہو جاند اے تے ہر دُپہر عذاب بن جاند اے۔ ایس سارے ماحول نال سارے رنگ کدھرے گواچ جاندے نیں۔ ایہ رنگاں دا گواچنا اصل وچ اوہناں چنگیاں قدران دا گواچنا اے جس نال اچھائیاں وی نال گواچ جاندیاں نیں۔ اِنج رفاقت حسین ممتاز ہوراں نوں اپنا آل دوالا دکھائی دیندا اے۔ اوہ لکھدے نیں:

”گل تر کے وچوں
”دوای شیداں بچیاں نیں
چاہدا خالی کپ تے
ٹوٹے سگھاں دے“ (7)

اج دی گل، اجو کے سماج دی گل، اجو کے انسان دی گل تے اجو کے دور دیاں مسئلیاں دیاں گلاں رفاقت ہوراں دا پسندیدہ موضوع اے۔ اوہناں نے بہت سارے دُکھ جیوں اپنے اُتے ہنڈائے نیں تے ہنڈاوی رہے نیں جس کر کے اوہناں نے انسان دے اصل نوں جناکولوں جانیا اے اوس نوں اونے ای حقیقت نال اپنے شعراں وچ دکھا دتا اے۔ رفاقت ممتاز ہوراں نے اپنے ویلے نوں تے ایس وچ جیوں پتار ہے لوکاں دیاں پتیاں گجھلاں نوں موضوع بنا دتا اے۔ اج جتھے سوشل میڈیا نال ہر کھیتیر وچ اک تھر تھلی پئی ہوئی اے۔ اج دا انسان جتھے اپنے قریبی لوکاں کولوں دور ہو گیا اے او تھے اوس نے اپنے آپ نال ناتاوی توڑ لیا ہو یا اے جو اوس دیاں اپنے واسطے پائیاں گجھلاں نوں ہور گجھلدا ار کر دیندا

اے۔ جو یں کہ اوہناں دا کہنا اے:
” ایڈے سارے ہجوم دے وچوں
کوئی ورلا ایہ جاندا ہونا
بند ہونٹھاں دی گفتگو کیہ اے“ (8)
اک ہور تھاں تے ایسے ای طرحاں دا اک ہور رنگ دیکھنے آں:

” اوہ چہنے چھال ماری اے
اوہ پد لے پار بیٹھا اے
اوہ چہنے چھال نہیں ماری
اوہ جیوں ہار بیٹھا اے“ (9)

رفاقت حسین ممتاز ہوراں کول کئی وارتاں ایوں لگدا اے جے اوہ نویں شاعری وچ نویں رجحانات نال جانو کروا رہے نیں۔ ایہ ایس کر کے وی اے کہ اوہ لفظاں دی باز گیری دی تھاں اک سنہیا پڑھن والے نوں دے رہے نیں۔ ایہ سنہیا اج داسنہیا اے ایہ گل اج دی گل اے۔ اوہ نویں تقاضیاں نوں سمجھدے نیں تے ایس نوں پوراوی کر دے نظر آندے نیں۔ ایسے کر کے اوہناں دی شاعری پڑھ کے اجو کے پنجاب دے واسیاں دیاں پیڑاں نال واہ پیندا اے تے فیر احساس ہوند اے کہ ایس طرحاں دی پھڑنوں جڑن والا ساڈے آل دوال وی اے تے کدے کدے اوہ پھڑ پڑھناروی محسوس کر رہیا ہوندا اے۔ کدے تاں اوہناں دے کلام توں ایہ وی انداز الایا جاسکدا اے کہ حساس شاعر رفاقت حسین ممتاز ورگے آپ دی ایسے طرحاں دی پھڑ جڑ کے ای کلام ساہنہ لیا ندے نیں ایسے لئی تاں اپنی نظم ”کھلارا“ وچ چار حرفاں دے کھلارے نوں سانجھ وچ نہ آون داز کر دے نیں۔ اک شاعر اوہی اے، جو جڈ جردا اے تے اوہی اپنے کلام وچ بیان کردا اے نہ کہ اجہی دُنیا وسا کے لکھدا اے جہدے وچ اوہ خاباں خیالاں وچ ای جاسکدا اے اصل وچ حقیقت اندر ایسی کوئی تھاں موجود ای نہیں ہوندی اے۔ نظم ’خالی کمر‘ تے پورا سوا اکلا پے دے خیال نال پُر چیاں نظماں نیں ایہ اکلا پا اوہناں دا بچپن دا ہانی لگدا اے۔ ایسے لئی تاں اوہ ’برہاتوں سلطان‘ ورگا شاہکار لکھدے نیں۔

”گڑیو بالو“، اچھی نظم اے جو ماضی وچ کھبے رہن دی ریاضت نال ای ممکن اے پر ایہ اج وی ایوں ای تازا ہو جاندی اے جو یں ساڈے ساہمنے ای کوئی کہ رہیا ہووے کہ گڑیو بالو، چیز ونڈی دی، لئی جاؤ اُمید دین دے نال نال رفاقت حسین ممتاز ہوریں ”مدھی ہوئی لوکائی دا پرانا ڈھولا“ وی بیان کردے نیں ایہ مدھی ہوئی لوکائی اُپراوہ سے دا تیز خنجر چلدا وی دکھاندے نیں ایہ خنجر چلدا ای جا رہیا اے تے کنے ای ورھیاں توں ایس وچ کوئی گھاٹ نہیں ہو رہی اے۔ شاعر ہوراں دے نیڑے ایہ دھرتی بمار ہو چکی لہو پئی تھلڈی اے، اج وی ایہ ڈہائی دے رہی اے پر کوئی ایس دی نہیں سُن رہیا اے۔ رفاقت حسین ممتاز ہوراں کول نا امیدی کدھرے نہیں ملی اے بھویں کنے ای بُرے حالات کیوں نہ ہوں، اوہ اُمیدوں کسے طرحاں وی چھڈن لئی تیار نہیں نیں۔ ایسے لئی تاں اوہن اپنی ”غیر سیاسی نظم“ جس دے ڈونگھڑے کو جھسے سے وچ ایوں لکھدے نیں:

”میری جا چے زرادیر نہیں بہن

جرتے جو دے کالے دناں دی

فضا تبدیل ہوں والڑی اے“ (10)

ہڈورتی، ”نظم وچ اجو کے دور دے مشین نال جُورے انساناں دا زکراے، انج تاں ایہ چھوٹی جہی نظم اے پر لکھاری نے ایس وچ سے دی بھر پور گل چھوہ وتی اے جو جذباتی رنگ نال رنگی گئی اے۔ ایہ ہڈورتی اج دے ہراوس انسان دی ہڈورتی اے جو سے نال جھو جھدا اپنا اگانہ نوں جانا چاہندا اے پر دھوکھیاں موہرے آجاندے نیں۔ شعری پراگے وچ اک کردار وی نظر آندا اے۔ اوہ ایس پراگے داجیوں مرکزی کردار اے اوہ کردار بے منزل تے کشکش دا شکار نظر آندا اے۔ ایہ کشکش اج دے ہراوس انسان اندروی نظر آندی اے جو ایس معاشرے دا حصا ہو کے وی ایس وچ رہن لئی تیار نہیں اے کیوں جے اوہ آئیڈل حالات دا چاہیوان اے جتھے انسان دی قدر ہووے تے انسانیت دی وی۔ رفاقت حسین ممتاز ہوراں دی سدھر اے کہ اوہناں کول اچھی دُنیا ہووے جس نال خوف دیاں اوازاں انسان کولوں مک جاوے ایہ خوف دیاں اوازاں نوں جین نہیں دے رہیاں نیں۔ ایہ خوف اوہنوں اپنے ای ورگے انساناں کولوں نہیں کیوں جے موہ دے نفرت دے جہڑے بی سُنے گئے سن اوہ بہن

طاقتور رکھ بن چکے نیں۔ اپنی نظم ”قہر دی رات“ وچ اوہ ”آلھنیاں وچ چڑیاں تڑفن“ دے اک مصرعے نال اچھیاں ساں بندھ دیندے نیں جس نال خوف چھیرے دکھائی دین لگدا اے۔

”فراق“ نظم وچ ہجرتے وچھوڑے نوں مار مکاون دی گل اے پر اوہ حالے مکیا نہیں۔ رفاقت حسین ممتاز ہوراں نے اپنے کلام وچ جدت اُتے زور دتا اے پر ایہ جدید ڈھنگ اچھیا نہیں اے جس نال تاثیر ای اُکا مک جاوے سگوں آپ دے کلام وچ تاثیر وی ودھ جاندی اے۔ ایس کلام وچ بھادویں رمزیاں بھریاں گلاں ملدیاں نیں پر ایہ رمزیاں وی سانوں اسانی نال سمجھ وچ آ جاندیاں نیں جس سادگی نال رفاقت حسین ممتاز ہوراں نے بیان کیتیاں نیں اوہ سادگی نال پڑھنہاراں نوں وی سمجھ آ جاندیاں نیں۔ ایس نال اوہ وحدت تاثیر وی قائم کرن وچ بھر پور ڈھنگ نال کامیاب ہو گئے نیں۔

کالی رات تے اکلا پا آپ دا خاص موضوع اے اوہ اکلا پے نوں ہنڈاندے تے جردے پئے نیں ایسے لئی تاں اوہ راتاں نوں وی جاگدیاں ہویاں کدے ماضی وچ جاگواچدے نیں تے کدی موجودا دکھاں نوں یاد کردیاں آون والے ویلے دی کوئی بھیا تک تصویر ویکھدے نیں۔ رفاقت حسین ممتاز کہندے نیں کہ محبت اک اچھیا ڈومنا اے جس کولوں جناوی ہو سکے چن دی لوڑ رہندی اے کیوں کہ ایس دُنیا وچ اچھے نا سمجھ زیادا نیں جو محبت نوں نہیں سمجھدے نیں تے اوس داندق اڈاندے نیں۔ پر جدوں اوہناں نا سمجھاں نوں محبت دی سمجھ آندی اے نا اوہ دیوانیاں نوں کسے وی گلی دے موڑتے چھامار کے رو پیندے نیں۔ رفاقت حسین ممتاز ہوراں نے ایہ ثابت کر دتا اے کہ شاعری فن توں اگے مواد دی خوبصورتی نال وی جُوی ہوئی اے۔ اج دا شاعر مواد دی خوبصورتی نوں جے کجھ نہیں سمجھ گا تاں اوہ کسے طرحاں وی نویکلی گل نہیں کر سکدا اے۔ اپنی نظم ”کوڑا گھٹ“ وچ اوہ اک وڈی حقیقت نوں بیان کردے نیں:

”شاعر جے نا۔۔۔۔۔

ایہ لووووووو۔۔۔۔۔ رکھ لو!

ساڈے ولوں

یہناں دا کجھ

کھاپی لینا۔۔۔۔۔“ (11)

رفاقت حسین ممتاز ہوراں دے کلام وچ جہڑی بنیادی گل اے اوہ ہے جیون دا کرب تے حیاتی دیاں اوکڑاں۔ تے فیراوہ اپنی نظم ”کجھ نہیں“ وچ ایس مقام تے اپنے آپ نوں کھلوتا ویکھدے نہیں جتھے اوہناں واسطے خاب، خیال، سانجھ، رنج، ملال تے تانگھ کجھ نہیں رہ گئے نیں ہورتے ہوراوہ ایوں وی آکھ دیندے نیں:

"میں کھلوتا واں

اوس تھاں جتھے

ہجر کجھ نہیں

وصال کجھ نہیں“ (12)

رفاقت حسین ممتاز ہوراں کول بیانن دے انداز وچ زور تے شدت دارنگ اے اوہ محبت دے یاں خوف دے کھلے جذبے نوں بیان کرن واسطے زور دار تے شدت بھریا انداز ورتدے نیں جو پڑھن والیاں اُتے وی اوہی زور تے شدت نال اپنا اثر چھڈ کے جاندا اے۔ ایہ ایس لئی وی ہو سکدا اے کہ اوہناں کول انسان نوں شدت نال متاثر کرن دا جہڑا جذبہ موجود اے اوس نوں ایوں ای بیانیہ جاسکدا اسی۔ جتھے رفاقت حسین ممتاز ہوراں دے کلام وچ تنہائی دیاں تے انتہائی کرب دیاں گلاں نیں اوتھے اُمید دی ٹھنڈ نال بھریاں گلاں دے نال نال تروتازگی وی ملدی اے۔ ایس شعری پراگے دی اخیرلی نظم ”فیر ملاں گے“ دے وچ ایوں ای لگدا اے کہ پڑھنہارا ک چنگے شعری پراگے دی ہور اُمید رفاقت حسین ممتاز ہوراں کولوں رکھن دی آس لے رہیا اے۔

” انشاء اللہ

فیر ملاں گے

آون والی

ہور کسے موسم دی رُتے

ڈھیر گرم جہی چاہ دے درگی

ہور کسے اک

نویں نکور نظم دے نال“ (13)

ایس دے نال ایہ آس تاں بن جاندی اے کہ چھیتی ای اوہ ہور نویکے شعری پراگے پنجابی زبان وادب نوں دان کردے رہن گے تے پڑھن والیاں کولوں مان کھندے رہن گے۔

نیندر بھجیاں نظماں لکھن والے ”سلیم شہزاد“ :

پنجابی شاعری وچ سلیم شہزاد ہوراں دی اپنی ڈکشن پاروں اک دکھری بچان اے۔ آپ دی شاعری پڑھن مگروں ایوں لگدا اے جیوں نویں خیالاں نال نویں سوچ تے فکر توں جانو ہو گئے آں کیوں جے اوہ اکو لیہ تے رُے جاون والے روایتی شاعراں توں بہت اگانہ نکل جاندے

نیں۔ ایسے لئی تاں اوہ روایتاں دی نفی کردے اوہ نظر آندے نہیں تے نوں کیا لاں نال ذہن نوں ٹنبدے پڑھن والے دے اندر نوں دُنیا پیدا کرنا چاہندے نہیں۔ پڑھنہاراں نوں اوہ دُنیا چنگی لگدی اے کیوں جے اوس وچ موہ تے پیار دے نال نال و لاں اندر نوں موسم جاگدے نہیں۔ ایسے لئی تاں اوہ ہتھ دی میل تے سُفنے اُندے نہیں۔ اوہ خیر دا جنرکا منگن والے شاعر نہیں جو اپنے آل دوال وچ خیر دے چاہیوان بن کے سامنے آندے نہیں۔ سلیم شہزاد ہوریں ادب وچ خطیبا نا انداز پسند نہیں کردے نہیں ایس لئی اوہناں دے کلام وچ کوئی مبلغ نظر نہیں آندا سگوں پورے جو بن نال کھلوتا شاعر نظر آندا اے جو اپنے آل دوال دیاں چنگیا یاں تے بُرا یاں اپر نظر ای نہیں رکھی بیٹھا سگوں اوہناں دی نشاندہی وی کرواندا اے۔ ایسے لئی تاں اوہ جیراں دے نال جھوٹے بنھ کے پھرن دی گل کردے نہیں۔

آپ دے کلام وچ سدھی ساہویں گل دے نال نال علامت نال پڑ چیا کلام وی ملدا اے تے ایہ علامت دکھ دکھ تھاواں تے دکھ دکھ بن کے سامنے آندی پراہناں دا مقصد زمانے دے کوڑھ نوں بیان کرنا ای ہوند اے۔ اوہناں نوں سبھ سیانف نال گل کرن دا پتا اے جابر تے ظالم دی گل کردیاں ہویاں اوہ کاں نوں گرسی اُپر بٹھا کے نادو جاؤندے نہیں تے امن دے نشان والی گتھی نوں پنجرے اندر قید کر لین والے کاں دی علامت نال ڈھکویں انداز نال اپنی گل پڑھنہاراں تیکر اڑا دیندے نہیں۔ تے فیر جدوں اوہ حاکم نوں بُریاں آندا ویکھ کے اکھاں تے کھوپے چاڑھ کے کن نال کوئی وی گل نہ سُنن دا آکھدے نہیں تاں فیر گل ہور کھل کے سامنے آجاندی اے۔ جس سماج وچ سچ لکھن پڑھن تے بولن اُتے پابندی ہووے اوہ تھوں دا ظالم حکمران شاعر دے نشانے اُتے آجاندا اے۔ ”ساڈے گھر“ دی گل کردیاں ہویاں اوہ ایس دھرتی دے ہر گھر دی گل کردے نہیں جتھے امن داراج نہیں اے۔ تے اتھے ایس امن دے خلاف بولن والیاں دی کوئی نہیں سُندا اے۔

سلیم شہزاد ہوریاں نوں سیاست تے سماج دی جہڑی سو جھ بوجھ اے اوہناں دا اظہار آپ دیاں نظماں وچ تھاں تھاں ملدا اے۔ ایہ سارے پچھو کڑنوں بیان کردیاں ہویاں اوہناں دا روڈیا تنقید تے طنز نال بھریا ایس لئی اے کہ اوہ اتھوں دے لوکاں واسطے اپنے اندر درد رکھدے نہیں فیر ایسے درداں نوں اپنے کلام وچ بیان کردے ہوئے ہر اوس انسان دی نمائندگی کردے نہیں جو خوف تے دہشت توں

چھٹکارا حاصل کر کے اپنا جیون سکون نال پتانا چاہندے نہیں۔ ایہ خوف توں ازادی دہشت گردی تے ظلم دے خاتمے نال ای ہوسکدی اے ایہ اودوں ممکن اے جدوں حقیقی طور اُپر انسانیت داراج ہو جاوے گا۔ سلیم شہزاد دے لفظاں وچ جدوں سورج زہراں وچوں نکلد اے تاں دھرتی ”سَم راج“ پیدا کردی اے۔ رُت دے وچ رت بھری جاندی اے، دُکھ جھلے ہو جاندا اے۔

راشد حسن رانا ہوریں آپ دی نظم بارے ایوں لکھدے نہیں:

”سلیم شہزاد اپنے معاشرے دے مصنوعی

عقیدے، مُردہ خیالات تے مرن دے نیڑے نیڑے

لمے لمے ساہلیں یاں روایت دی نفی کردا اے۔ اوہ اپنی

شاعری وچ سچی تے سوتی زندگی دی دَس پاؤندا

اے۔“ (14)

ادبی انقلاب اودوں آندا اے جدوں لکھن والیاں کول نوں موضوع ہوندے نہیں تے اوہ چتھی ہوئی بُری نوں واروار چتھن دی تھاں نوں لیہاں تے ٹرن لگدے نہیں۔ سلیم شہزاد نوں ایس بنا شک ایس لکھاری آکھ سکدے اے آں جو کسے دے کچھ نہیں ٹردا اے سگوں اوہ اپنا راہ آپ بناندے ہوئے منزل ول جاندا ہونے لگدے نہیں۔ اوہناں دی توجا زیادتر اوہناں موضوعات ول اے جو انسانی جیون نال سنبدھت نہیں۔ جو یں کہ اوہ لکھدے نہیں:

”ساڈے گھر تے

دِن دا پھرا

چوراں نال کھلوند اے

اُتے نکازکا

رَوندا اے“ (15)

اوہناں دی نظم جس داسرناواں اے ”اک نظم“ اوہدے وچ سلیم شہزاد ہوریاں نے اک وڈی سماجی حقیقت نوں موضوع بنایا اے اوہ حقیقت اے شدت پسندی تے اوس نوں فروغ دین والے

عناصر جو مذہب نون اپنے ذاتی مقصد لئی ورتدے نیں تے اوہ مذہب دے نال نون وہ بدنام کر رہے نیں۔ ایہ نظم اج دا دین اے اج دا ہاڑا اے تے اج دی تصویر وی اے۔ ایس تصویر نون اک کومل دل رکھن والا شعاعی ویکھ سکد اے تے اگلی اک نظم وچ اوہناں دا انداز ہور تکھا ہو جاندا اے:

”ساڈے سر

چوں

مکھاں کڈھ کے

مرچاں وچ رلاؤ۔“ (16)

سُر جیت پاتر جی آپ دی نظم بارے تاہیٹوں تاں لکھدے نیں:

”ایہ گہریاں، رمز بھریاں نظماں نیں۔ ایہناں

نظماں دے ارتھ نہیں کیہتے جاسکدے، ایہناں نون

دُھرائی محسوس کیتا جاسکد اے۔“

سلیم شہزاد، بیندر بھجیاں نظماں، لاہور، بک ہوم۔ بک سٹریٹ ۶۴۔ مزنگ

روڈ، ۵۱۰۲ء، ص ۹۰

نظم دا اک ہور انداز ویکھو:

”انچ پیا جا پے

دُھپاں اج وی

ویڑھے چھڈ کے

رکھاں اُپر چڑھیاں“ (17)

سلیم شہزاد ہوراں نون انسان نال پیار اے تے ایہ انسان پوری دُنیا وچ وسدا اے اوہ بمب توں نفرت کرن والا انسان اے جو ساہ دے بدلے بمب نہیں منگد اسگول اوہ تے جیون نون پیار نال ہنڈاندے لوکاں نال بھی ایہ زندگی ویکھنا چاہندے نیں۔ آپ دے فکری انداز نون لکھاریاں نون اپنا نا چاہیدا اے تاں جو ایس جیون دی صحیح عکاسی ہو سکے جو جیون اج دا انسان بھوگ رہیا اے۔ ایس نال

نویں سوچ تے نویں روئے متاثر ہوون گے۔ ایہ سماجی، سیاسی، معاشی، جنگلی جنون دے روئے نون دکھان دی ضرورت اے تاں جو اصل سماج نظر آ جاوے۔ ایس واسطے تاں اوہ کاوڑھ دی کھا دناں سچ دی زہری فصل اگانا چاہندے نیں تاں جو سماج وچ مثبت قدران نون فروغ مل جاوے۔ انچ کرن نال تہذیبی طور تے وی جلد تبدیلی آ جاوے گی:

”یار بجن!

تھاڈے لکھ اُتے

بُوک ہکارا چمے

یار بجن!

ایس چم نے سانوں

بھانبر کپل کے دتے“ (18)

اوہ جدوں چم رہے سن تاں حالات دے مارے ہوئے سن تے جدوں چم توڑی تاں

چان کھلا رنا شروع کر دتا۔ جویں کہ اوہ لکھدے نیں:

”د نظم

ساڈے پیراں پٹھ

سی دھرتی

اتے دھرتی اندر ٹوئے

اساں اندر واندری روئے

تکلیاں اُتے، نجوموئے

بُٹیاں اُتے دُھپ

اَساں جان کے رہیے چم“ (19)

دھرتی دے دکھ سکھ پھولن والا۔۔۔۔۔ محمد طاہر نعیم:

”ریتاں ورگے چاء“ دے شاعر طاہر نعیم ہوریں نہیں جہناں نے بطور شاعر اپنے دوہور شعری پراگیاں نال اپنی اک دکھری پچھان بنا چکے نیں۔ محمد طاہر نعیم ہوریں اجھے شاعر نیں جہناں نے اپنے زمانے دی اپنے وطن دی تے اپنی ہوند دی گل کیتی اے۔ ایہ او دوں ای ممکن اے جدوں انسان سوچن

تے احساس کرن دی منزل توں اگانہ نکل جاوے تے اپنے اندر حب الوطنی دے جذبے نوں سدھے تے ساہویں انداز نال بیان کر سکے۔ ایس نظماں دے پراگے وچ مڈھ توں لے کے اخیر تیکر سنجیدگی دا راج اے تے سطحی قسم دی کوئی وی گل محمد طاہر نعیم ہوراں نوں کسے صورت وی دارا نہیں کھاندی اے۔ ایسے لئی تاں اوہ جتھے انفرادی اوکڑاں دا ذکر کردے نیں او تھے اوہ انسان دیاں اجتماعی اوکڑاں تے فکراں دی فکروی کردے نیں۔ ایس شاعر نے اپنے آل دوال توں کدے اکھ نہیں میٹی اے سگوں ہر ویلے اندر اپنے ویلے دی ای گل کیتی اے اوہ گل جو ویلے دا سچ وی اے تے لوکاں دے اندر دا سچ وی اے۔ ایہ سچ تاں صدیاں توں ایس سماج اندر کھلر یا ہو یا اے پر لکھدا اوہو ای اے جو سوچدا اے تے جو سوچدا اے اوہ تبدیلی تے بہتری دی ضرور منگ کرے گا۔ اوہدے کول اجھیاد ل ہووے گا جہدے وچ لوکاں دے درد ہون گے تے اوہ ایہناں لوکاں دے معاشرے نوں اجھی معاشرہ بنا نا چاہندا اے جس نال اوس نوں انسانیت دی معراج نظر آندی اے۔ ایس سبھ واسطے اپنے معاشرے دیاں سبھ کوجھیاں بارے جاننا تاں ات ضروری ہو جاندا اے محمد طاہر نعیم ہوراں نے اک سلجھے ہوئے فرد وانگ جس معاشرے دے اندر اک انقلاب دی منگ کیتی اے اوہ او تھوں دے کوجھیاں توں چنگے طرحاں نال واقف نیں۔ اوہ درد مندی دے نال نال اجھیانگھا نکھا احساس رکھدے نیں جس نال بہتری دی آس کیتی جاسکدی اے۔ اوہناں نے اپنے کلام وچ معاشرے نوں چنگا بناو نال واسطے سدھ پدھرے اصول وی دسے نیں تے اوہ اصول اک ترقی پسند سوچ رکھن والے لگدے نیں جس نال معاشرہ ترقی دی راہ اُتے ٹر دا نظر آسکدا اے۔ ڈاکٹر عبدالنبیل شاد ہوراں دے بقول طبقاتی شعور آپ کول موجود اے جس نوں اوہ دکھ وکھ رنگاں تے ڈھنگاں نال بیان کردے نیں۔ ڈاکٹر یونس احقر ہوریں آپ دی شاعری بارے ایوں وچار سانجھے کردے نیں:

”عصری حسیت اوہناں دی شاعری دا داؤ اگن
اے۔ اوہ اک درد مند دل رکھن والے فنکار وانگوں آل
دوال اُتے نظراں گڈی کھلوتے نیں تے اپنی قلم نال
معاشرتی کوجھیاں نوں سپہناں وچ ڈھال ن دے

مسلسل جتن تے آہر کر رہے ہیں۔“ (20)

حیاتی دی کڑتن دا سواداوس نوں ای پتا ہوندا اے جس نے ایس سوادنوں چکھیا ہووے گا نہیں تاں اوس نوں ایس گل دا احساس تیکر نہیں ہو سکدا اے۔ محمد طاہر نعیم ایس معاشرے دا وسنیک اے جتھے سیاسی ظلم وی اے معاشرہ اونڈیا ہویا اے، ہر پاسے بے انصافی دا دکھالا اے حق دار کولوں حق اونا ڈوراے جتا مشرک کولوں جنت۔ محمد طاہر نعیم ایس سبھ نوں اپنے اُتے ہنڈاندیاں ہویاں اپنے آپ نوں ہور مضبوط بنا چکیا اے۔ ایہ مضبوطی اپنی کو ودھ چکی اے کہ آپ دے کلام وچ بھاری ہوندی دکھائی دیندی اے۔ جدوں رب دا بند اپنی شان بھل جاندا اے تاں محمد طاہر نعیم ہوریں اپنی نظم ”توں حالے انجان“ وچ ایوں آکھدے ہیں:

”رب دے بندیا بھلیا پھرنا ایں اپنی کر پچیان

توں افضل مخلوق دے وچوں تیری اُچی شان“ (21)

پروفیسر ڈاکٹر نوید شہزاد ہوریں آپ دے کلام وچ سہین نوں وکھ کے طاہر نعیم ہوریں ہوریں

”پھلاں دا ونجارا“ لکھدے ہیں:

”او ہناں دی پوتر تا وچ پُرچی فکر چار چھیر یوں

سولاں چگدی تے پھل بیدری نظر آندی اے۔ جے

آکھیا جاوے طاہر نعیم خشبوواں دا ونجارا اے تاں غلط

نہیں ہووے گا۔“ (22)

محمد طاہر نعیم ہوریں کول فکراں تے گوڑھیاں سوچاں موجود نہیں ایہ فکراں تے ایہ سوچاں دا رنگ نویکلا اے۔ ایس دے نال نال او ہناں نے حیاتی دیاں کوڑے سچاں نوں وی بیان کیتا اے۔ ایہ کوڑے سچ اوہ ای نہیں جواک سوچن تے فکر کرن والے انسان نوں نظر آندے ہیں کہ انسان دکھی کیوں اے تے محمد طاہر نعیم ہوریں نوں اوس ویلیے ڈاڈھا دکھ ہوندا اے جدوں او ہناں نوں نظر آندا اے کہ ایہ دکھ انسان دی نسل توں ای ودھدا لگا آندا اے، اک انسان ای دو جے انسان نوں دکھی کر رہیا اے۔ ایسے لئی تاں اوہ ماڑے تے تگڑے دیاں دکھو دکھ شکلاں اپنے کلام وچ وار وار دکھاندے

نیں۔ پروفیسر ڈاکٹر عبدالنبیل شاد ہوریں آپ دی شاعری بارے ایوں لکھدے ہیں:

”طاہر نعیم اک انگھی جی اے۔ پھٹو پھٹ

دھرتی ماں دے دکھ او ہنوں اندروں ہمیش دکھی کیتی

رکھدے نہیں ایہو وجھا اے جے اوہدی شاعری اندر

طبقاتی شعور وی موجود اے تے سیاسی دھرو دی

جانکاری وی۔“ (23)

او ہناں نوں لگدا اے میری جنڈی دکھاں گھیری، کیوں جے اج دے انسان نوں بے اتبار آکھدیاں ہویاں اوہ ظلم نال شریک لائی کھلوتے ہیں۔ اوہ وار وار ایہ سوال اپنی نظم ”پچھتاوا“ وچ کردے ہیں کہ آخر ایہ لوک بے اتبارے، کیوں نہیں۔

پروفیسر ڈاکٹر نبیلہ رحمن ہوریں نے ایوں آپ دیاں نظماں بارے وچ چار سا نچھے کیتے ہیں:

”طاہر نعیم سدھیاں ساہویاں سچیاں سوچاں دا

شاعر اے۔ حیاتی دے کجھلک راہواں وچوں اوہ اپنے

راہ بھالدا اُردا جاندا اے۔ اوہدی سدھراے کہ زمانے

وچ کوئی دکھی نہ ہووے۔ کسے نوں کوئی اوکڑ نہ

آوے۔ اوہ درد مند دل تے نگھے احساس دا مالک

اے۔ ایس لئی اوس نوں اپنے آل دوال دے

وسنیکاں دے درد ٹنڈے نہیں۔“ (24)

انسان دے اندروں موہ پیار دیاں جڑھاں کس نے وڈھیاں نہیں شاعر ایہ سوال سبھ سوچن والیاں کولوں کردا نظر آندا اے۔ اوہناں دی اک نظم ”کوکاں“ اے جہدے اوہ ہور وی بولڈ ہو کے ویلے دی گل کردے ہوئے نظر آندے ہیں۔ اوہناں نوں منصف بولے لگدے نہیں جوا انصاف نہیں کر رہے ہیں۔ اپنی بولی نال پیار دا ظہار محمد طاہر نعیم ہوریں نے ”پنجابی“ نظم لکھ کے کیتا اے:

”ماں دی بولی چہڑے کڑے بھل جانڈے نی

اوہیو در در دھکے کھاندے نہیں

جہڑا آڈھانال پنجابی لاوے گا

اوہا سی پنجاب دا کیہ اکھواوے گا“ (25)

پروفیسر ڈاکٹر نبیلہ رحمن ہوراں نے آپ دے کلام اندر دُکھاں دی ترجمانی دیکھی تاں ایوں

لکھیا اے:

”اپنے وسیب، اپنی بولی، اپنے دیس نال اوس

نوں بے حد مومہ ہے۔ ایسے لئی اوہ ایہناں دی چنگیائی

دے سوہلے تے جس گاندا اے پر جے کدھرے اوہ

اوکڑ ویکھدا اے تے روند ا، کلپدا، وین کردا نظر آندا

اے۔ ہنجووں دا وین اوہدے من اندر کلکراں جہیاں

لیکاں واہندا جاندا اے۔“ (26)

اک چنگا سوجھوان تے تخلیق کار اوہ ای ہوسکدا اے جو ایس دھرتی نال جڑے رہ کے ایس

دے سکھ دے نال نال دُکھاں نوں وی بیان کرے۔ محمد طاہر نعیم ہوراں دے کلام وچ اوہناں دی اواز

اپنی طاقت والی اے کہ اوہ پڑھن والیاں نوں جتھے اوہناں دے اک چنگے فنکار ہون دی دس پاندی

اے او تھے اوہ اوہناں دے فکری نظام دی سلاہناوی کردے نہیں، نویں سوچ تے نویں فکر دا اک رنگ

دیکھنے آں۔

اپنی نظم ”انکھاں دی مجبوری“ وچ لکھدے نہیں:

”اوہنوں تے بس چاہیدی سی جگ دے وچ مشہوری

ساڈی اوس نہ جھلے دیکھی انکھاں دی مجبوری“ (27)

یاں فیرا یہ اک رنگ دیکھو:

”اے گرداں نوں ٹھلا پاون اپنے لگدے وسیں

مہر خلوص دے رکھا گاؤن اپنے لگدے وسیں

دیس توں اپنی جنڈری وارن شالانویاں نسلاں

اس دھرتی دے لیکھ سوارن شالانویاں نسلاں“ (28)

محمد طاہر نعیم ہوراں نے جتھے سماج دیاں کئی کوجھاں نوں بیان کیتا اے او تھے اوہناں نے

محبت تے چاہ دے مک جاؤن دے کئی کارن وی دسے نہیں۔ اج دا انسان مشین ورگی حیاتی بتا رہیا اے

اوہ انگاں ساکاں نال اپنا رشتا مکا بیٹھا اے جس نال اک خاندانی نظام خطرے وچ جاندا ویکھدیاں

ہویاں اج دا اوہ شاعر جو ویلے دی رفتار نال رہیا اے اوہ اج دے انسان دی ایس حالت توں وی واقف

اے۔ انگاں ساکاں دے بارے اوہناں دے وچا نظم ”ماپے“ وچ دیکھو:

”ماواں ہر دم دین دعاواں پیوشفتت ورتاندا اے

پڑاں دے بانہ بیلے ہوندے ماپے لاج نبھاندے نہیں

خدمت ماں پیودی جو کر دے اوہ ای سکھی وسدے نہیں

جو ماں پیوں جھڑکن طاہر ورو کے پچھتا ندے نہیں“ (29)

اپنی اک ہور نظم ”پیغام“ وچ اوہناں دا اک انداز دیکھو جہدے وچ اپنے دیس نال محبت

پنڈر دی دیکھی جاسکدی اے اوہ لکھدے نہیں:

”آس پرانی چھڈ کے اپنی ہمت تھیں

اپنے دیس نوں آپ بچاؤ رل مل کے

گہنے پے نہ جاوے دیس دی غیرت وی

غداں نوں مار مار کاؤ رل مل کے

پکے پاکستانی بن کے راج کرو

ہسو، کھیڈو، لڈیاں پاؤ رل مل کے“ (30)

محمد طاہر نعیم ہوراں نوں ایس دھرتی دے جیوں ہر کرب نوں چنگے طرحاں واقفیت حاصل اے

ایتھوں دے مزدوراں دی حالت اُتے اوہ پریشان نہیں تے ایس اندر دی پڑنوں اوہ بڑے ودھیا انداز

نال ایوں بیان کردے نہیں:

”ساری عمراں فکراں وچ رہندے نیں

درد رکھ لکھا کھاکے دکھڑے سہندے نیں“ (ص-94)

بھکھ تے غربت دا آپسی ساگھنا نہ ختم ہون والا ایسے لئی جدوں طاہر نعیم ہوریں مندور دی گل کردے نیں تاں اوس نال جوے ہوروی مسئلیاں دی گل کردے نیں۔ اوہ لکھدے نیں:

مزدوراں دے ویڑھے بھکھ پئی نجدی اے۔ محمد طاہر نعیم نے اپنے ویلے دی گل کیتی اے جو سچ اے تے ایس سچنوں بیان کرنا بہتا اوکھاکم اے جو ایس شاعر نے بڑے سوہنے انداز نال بیان کیتا اے۔ ڈاکٹر عبدالنبیل شاد ہوریں آپ دے کلام بارے دیباچے وچ لکھدے نیں:

”طاہر نعیم دی ہر نظم اندر فنی پکلیائی وی موجود اے تے وکھری دکھ دا اسلوب وی“

وکھری دکھ تے اسلوب رکھن والے ایس شاعر نے نویں فکری نظاموں نال لے کے ٹرن دا جتن کیتا اے۔ ایس وچ اج دا سماج اوسے طرحاں ای دکھائی دیندا اے جو یں دا اوہ ہے اوہدیاں کوجھاں اوہدا سپین۔ محمد طاہر نعیم نے اپنی قلم دی طاقت نال تے اپنے وکھرے رنگ ڈھنگ نال اک چنگے لکھاری دے سارے فرض نبھان دا پورا پورا جتن کیتا اے۔

میر تہا یوسفی ہوراں دا شعری پراگا ”ککرنوں پچھ“:

میر تہا یوسفی ہوراں نے اپنے پراگے ”ککرنوں پچھ“ وچ بہت سو بنیاں نظماں دی پیش کیتیاں نیں۔ ایس پراگے دی پہلی نظم ”سائیں“ اے۔ جہدے وچ سائیں توں باجھ اپنے آپ نوں لکھ سمجھ کے عاجزی دادرس و تا گیا اے۔ ”شاہ حسین دی دھماں“ اوہناں دی اجہی نظم اے جو پنجابی دے صوفی شاعر دے ناں اُپر رکھی گئی اے۔

” توں نہیں تے چن انبر، تارے دھرتی، رکھ

تیرے اندروں مڑھکا بن بن نکلن تیرے دکھ

انج کسے دی ذات نہ گھدی، کہ گیا بکھا سچ

ڈھول ڈنڈے تے نچ او تہا ڈھول ڈنڈے تے نچ“ (31)

”اکھر مکھڑے“ الف توں ہ تک۔

بھ بھ جڑا ایس دُنیا والی، بن گئی دل داروگ

جس دادار و لہدے لہدے، قبریں جا پئے لوگ“ (32)

یوسفی ہوراں نوں بھریاں دے جنگل دارا کھا وی چیتے اے۔ میر تہا یوسفی ہوراں دی نظم ”چھوڑ او بھاینا“ وچ دین دنی دے رولے تاں اگانہ نکل جاو دی گل اے۔ کیوں جے لکھاری دا اکھنا اے کہ ایہ رولے اوس نوں پھدے نیں جو جیوندا اے تے جیون دے سکھ مان رہیا اے تے جیوندا لاش وانگ حیاتی پتان والے نوں ایہناں رولیاں گولیاں نال کیہ لگے ایہ آس کر کے وی اے کہ لاشاں اُتے حکم ء شریعت نہیں لگدا اے۔ ایس دے نال اوہ ”اک سٹا“ وی کڈھدے نیں کہ اج وی اتھے زوروراں دا ای راج اے تے ایہ سہناج ای چلدے رہنا اے۔ میر تہا یوسفی ہوراں دی نظم نگاری دی اک صفت ایہ وی اے کہ اوہ لکھو کے گل کردے نیں؛ نالے تشبیہات دا ورتاراجہیا ہوندا اے جس نال گل ہور واضح کرن وچ اسانی ہو جاندی اے۔ انج اوہناں دی کیتی ہوئی گل سدھے لفظاں دی تھاں علامتاں راہیں پڑھنہاراں تیکر اپڑدی اے۔ نظم ”ٹرن توں بہت پہلاں دیاں سوچاں“ وچ سپاں تے ٹھونہاں دی علامت راہیں مکروکھ رکھن والے لوکاں دے مکھ نظر آندے نیں۔

اپنے آپ نوں یکلکتا ظاہر کرن دی سدھر رکھدے نیں جیوں کہ میر تہا یوسفی ہوراں نے مکر دے بارے اک بکی جہی نظم لکھی اے جو یں کہ ہر کوئی خشبودار پودیاں تے لکھدا اے شاعران کول ککر بہت گھٹ ہوندا اے ایس لئی کہ مکر دے کنڈے ہوندے نیں، ککر گھر دا بوٹا نہیں اے سولاں ہوندیاں نیں۔ ککر دے سپین بارے کسے ہور نے گھٹ ای نظم لکھی اے۔ ایہدے تاں ایہ وی اندازا ہوندا اے کہ لکھاری اپنے وسیب توں جانو اے نالے وسیب اُتے کئی کمانڈا اے اوس دا اظہار ملدا اے۔ نظم دا سرناواں اے ”ککر تے جو بن“

”ککرنوں جد پھل آندے نیں

خشبوداں بھڑ پاؤنے نیں

اوس سہانے سسے دی شادا

بُھل سلیے رُکھ سا و اساوا‘ (33)

میر تہا یوسفی ہوراں نے ہر کھیتز وچ اپنا آپ منوان دا جتن کیتا اے پرایہ گل منی پر منی اے کہ اوہ اک منجھے ہوئے کہا نیکار تے ناول نگار ای نہیں تے اوہناں دے ایس کھیتزنوں پڑھن والیاں دی اڈیک ہمیش رہندی اے۔

عمیند اب عالی دا شعری پراگا ”رُوح رچھے“:

عالی دا تعلق نویں پڑھی نال اے ایہ اوہ پڑھی اے جو کتاب توں بہت دُور ہوندی جا رہی اے ایس پڑھی دی دُنیا کتاب دی دُنیا توں سگوس وکھ اے۔ ایہ سوشل میڈیا نال جیوندی جا گدی پڑھی اے جہدے کول دکھ دکھ شیواں لئی دکھ دکھ سوچاں تے رتجھاں نہیں۔ ایس لئی ایس پڑھی دیاں پڑھاں دی انیکاں نہیں تے نفسیات وی سگوس وکھ اے۔ عالی ایس پڑھی دا ہوندا ہویاں دی کسے بیٹے یگ دا جیوت لگدا اے اوہ انسان نوں تے اوس دے اندر دے لگے احساس نوں باہر ویکھنا چاہندا اے۔ ایہ ای وی جھا اے کہ اوہ سوچدا تے لکھدا اے تے اپنے بانیاں نوں وی اک اجہیا سنہیا دیندا اے جہدے وچ نفرت دی کوئی تھاں نہیں اے۔ کسے نے آکھیا سی جو اک انسان نال پیار نہیں کر سکدا اے اوہ پوری انسانیت نال وی پیار نہیں کر سکدا اے۔ عالی کول جیون لئی سدھراں نہیں، جذبے نہیں تے اوہ چاہندا اے کہ ایہ دھرتی جیون دے قابل ہو جاوے جتھے محبت جتی ہوئی ہووے ایہ ایس لئی اے کہ اوہ آپ رومانوی جذبیاں نوں نال لے کے رُدا اے تے ایہ جذباں نوں ہر پاسے وی نظر آندا اے۔ اقبال قیصر ہوریں آپ دی شاعری اُتے گل کردیاں کہندے نیں:

”اوہ اچے مجازی دا راہی اے۔ حقیقی دا پینڈا

خورے کنا دُور اے۔ اک گل کپی اے کہ جدوں

محبوب رُوح وچ رچ جاوے تے فیر نہ حقیقی، حقیقی

رہندا اے تے نہ مجازی، مجازی۔ اپنی رُوح، جہدار چاؤ

ہی اوہدی منزل اے۔“ (34)

ایسے لئی تاں اوہ آپ وی ایس گل دا اقرار کردیاں ہویاں عمیند اب عالی ہوریں لکھدے

نیں:

”میرے اندر محبت پتھلا مار کے بیٹھی اے،

میری روح رچی دی محبت۔“ (35)

عالی کول یاداں نیں محبت دیاں یاداں، پریم نگر دا واسی اے اوہ ایس لئی اوہ اجوکے سے وچ ہوندا ہویاں وی کلوکے نوں یاد کردیاں ’ٹھنڈ وچ نگھی جہی‘ چاہ دی پیالی نوں اپنے چیتے توں کدی وی وسار نہیں سکیا اے۔ اوس نوں جذبیاں نال جینا آندا اے تے اوس دی سبھ توں وڈی سدھری وی ایہو ای لگدی اے کہ اوس چاہندا اے کہ ہر کوئی جذبیاں نال جیونا سکھ جاوے۔ ایس طرحاں کرن نال سماج وچ سدھاروی آ جاوے گا تے برداشت وی جواج دے ویلے تیکر پوری دُنیا وچ نہیں اے۔ ایہ برداشت دی ان ہوندا ای جس کارن پوری دُنیا وچ امن دی بھال نہیں ہو سکی اے۔ عمیند اب عالی دا شعری پراگا ”رُوح رچھے“ اجوکے شعری لہر وچ اک نواں دادھا اے۔ اوہ اجوکے لہر وچ اجہیا نوں بکھا دادھا اے جو سپنے ویکھدا اے تے اپنے آپ دی بھال وچ اے۔ اجوکے دور وچ جدوں ہر کوئی کدھرے گوچیا ہویا لگدا اے عالی نوں انسان دے اندر دے لگے جذبیاں دی وی بھال اے۔ عالی نے موہ پریم والی دُنیا دا جو پینا ویکھیا اے اوہ اوس نوں پورا ہویا ویکھنا چاہندا اے۔ اوہ انسان نوں اکلا پے داما ریا نہیں ویکھنا چاہندا اے ایوں لگدا اے ایہ اکلا پا اوس آپ ہنڈایا تے ایس اکلا پے نے اوس نوں جیون دے کئی سبق دتے نیں۔ عالی پریم دا پانڈھی اے اوہ پریم دیاں راہوں تے اے تے ایسے لئی تاں اوہ اپنا لکھیا پڑھیا وی محبوب دے ناویں لا دیندا اے:

”میرا سبھ گُجھ رُوح وچ وسدے یار دے ناں

میریاں نظماں، غزلاں پہلے پیار دے ناں“

ایسے لئی تاں انور مسعود ہوراں دے مطابق:

”عالی صرف محبتاں دا سفیر اے“ (36)

اک ہور تھاں تے انور مسعود ہوریں آپ دی شاعری نوں ایوں مان بخشدے نیں:

”عالی دے مطابق ساڈا مُلک اک ایسا سماج

بن گیا اے جتھے بندیاں دا بھیس وٹا کے پھنیر پئے
 پھردے نیں۔ وطن دی ایس بدحالی نے عالی نوں
 ڈاڈھے موذی اکلاپے دے وس پا دتا اے۔ ایس
 اکلاپے دی سنگھنی اُداسی اوس نے کچھو چکی ہوئی
 اے۔“ (37)

اکلاپا اوجو کے سے دا اہجیا بیچ اے جو ہر کوئی بھگت رہیا اے تے ایس اکلاپے دے تھوں مجبور
 ہو کے اوجو کا انسان خد کشیاں کر رہیا اے تے جو باقی اکلاپے دا شکار نیں اوہ دکھ دکھ نفسیاتی روگاں دا شکار
 ہوئی جا رہے نیں۔ پر ایہ اکلاپا جے کسے انسان نوں مجازی توں حقیقت ول لے جاوے تاں اوہ اوس دی
 کایا ای پلٹ جاندی اے۔ ایس طرحاں دے جذبے انسان نوں روگی ہوندی جاواں، ورگی نظم توں اتانہ
 جاون دا سوچدے نیں جتھے جدائی دا ناگ تاں لڑدا اے پر محبوب نال ملن دی سبک کسے ہورای پا سے لا
 دیندی اے۔ عالی کول ایہ روحانیت دا سوا نہیں مانتا جاسکدا اے اے ایس واسطے حالے ویلا لگے گا۔ پر
 ایوں ہے کہ عالی دا سفر مجازی توں حقیقت ول دا اندر قیصر ہورائے کدھرے دکھائی دے گیا اے نذر
 قیصر ہورائے دا کہنا اے:

”پنجابی شاعری روحانیت توں بغیر ہوا ہی نہیں

سکدی“ (38)

اگانہ جا کے اوہ عالی دی شعری صلاحیت نوں سلا ہندیاں ہوئیاں تھاپڑی دیندے لکھدے

نیں:

”عالی دی شاعری وچ بکھے شاہ توں مادھولعل
 حسین دی ہوک وی وی اے تے آج دے انسان دی
 گوک وی۔ اوہدی شاعری انسانیت نال جڑی ہوئی
 اے تے آج دی دنیا نوں ایس گوک دی سبھ توں ودھ
 ضرورت اے۔ عالی انسان دے باطن دی گل کردا

اے۔“ (39)
 عالی اپنے شعراں وچ سبھ کچھ کھول کے رکھدیاں لکھدے نیں:
 ”رُوح رچیے نی رُوح نے رُوح نوں بکل وچ لکایا
 عشق نے رُوح دے شیشے اُتے
 دھوڑ جن نہیں دتی
 کج گراہے پیندے، اُنگل
 عشقے نے پھرتی
 جیون جوگا عشق اسانوں منزل تک لے آیا
 رُوح رچیے نی رُوح نے رُوح نوں بکل وچ لکایا“ (40)

اوہناں دی اک نظم ”تیرا پیار حیاتی میری“ سلیم کاشردی غزل دے مصرعے اُتے سرناواں
 چنیا گیا اے۔ ایس نظم وچ عمید اب عالی نے رومانوی جذبیاں نوں بیان کیتا اے تے اوہ آکھدے
 نیں کہ ایہ جذبے ای اوس نوں اُلیل دیندے نیں کہ اوہدے روح دے ویڑھے خشیاں ڈھکدیاں
 رہن۔ کسے خاص بندے شاید اوہ اپنے محبوب ول اشارا کر رہے نیں کہ اوہناں دیاں نظماں غزلاں
 پڑھ کے ویکھ لوے اوہدی ای تصویر ملے گی۔ ”اکلاپا“ اوہناں دی اہجی نظم اے جہدے وچ سرناویں
 وانگ ای اپنے کلمے ہوون دا ہاڑا اے۔ کیوں جے شاعر اپنے ماضی نوں چھتے کر کے اوکڑاں وچ آ گیا
 اے۔ اوہناں نوں کچھ چھالے ونھے ہوئے چھتے آندے نیں تے اوہ آپ اوس دچھوڑے دے راہ اُپر
 ای آکھوندے نیں جتھوں اکلاپا شروع ہوندا اے۔

عالی ہورائے کول جدوں ”سکی آس دی ٹہنی“ اے تاں اوہ جام شراب دا پیندے ہوئے
 غزلاں کہندے اپنے محبوب دے ولوں ملے کرب نوں چھتے کردے نیں۔ اتھے وی اوہ اپنے پہلے پیار
 نوں چھتے کرن دی گل کر رہے نیں کیوں جے اوہ اوس نوں وسار نہیں سکے ہن۔ ایس موہ نوں بیان
 کردیاں عالی دا انداز اک تھاں تے اہجیا ہو جاندا اے کہ پڑھنہارنوں وی نال ساتھ دینا پے جاندا اے
 عالی لکھدے نیں:

” میں نہیں جتنا ہے اوہ سو ہنا میری ہارتے خش اے

میرنی نشی نوں گولی دے، میرا رتے تئس اے “ (41)

عابی اپنے گزرے ویلے نوں وار وار یاد کردیاں ہوئیاں اپنیاں سدھراں نوں وی یاد کردا اے۔ پر ایس یاد دے نال نال اوہ اگانہ نوں سفر کرنا چاہندا اے اوں دی جو منزل اے اوہ اوں واسطے اگانہ ٹری جانا چاہندا اے ایہ اگانہ دی منزل اوں دی اوہ منزل اے جو اوہ انفرادی طور پر نہیں چاہندا اے۔ اوں دی منزل ایس دُنیا دے ہر انسان نوں پورے امن نال رہندیاں ویکھنا چاہندا اے۔ ہوسکد اے کوئی اوں بارے آکھے کہ عابی دی عمر سپنے ویکھن دی اے۔ عابی اپنی محبت نوں یاد کردا اے۔ اوہ ماضی وچ گواچ جاندا اے اوہ پریم توں اگانہ کیوں نہیں نکلد اے۔ ایس دا جواب ویلا ای ہوسکد اے جو اوں نوں اوہ گڑتن بھرے جواب دیوے گا جو ایس تے تسیں جواب لے چلے او، ایس ویلے تے اوں پر رشک کیتا جاسکد اے تے ایہ ای آکھیا جاسکد اے کہ آون والی ساری حیاتی اوہ موہ، پریم دا پانڈھی رہوے تے ایس جدوں دی اوں دے کلام نوں پڑھیے تاں جذبات دی اک نویں وسائی ہوئی دُنیا ای سانوں نظر آوے جتھے عابی کلا نہ ہووے اوں کول یاداں دا بھنڈا روئی ہووے تے ایہ یاداں مایوسی بھریاں نہ ہوون سگوں خشکوار یاداں ہوون۔ تے عابی اج جو سپنے ویکھ رہیا اے اوہ سبھ دے سبھ پورے ہو چکے ہوون نالے اوہ کدھرے وی وچھوڑے دار و نار و نظر نہ آوے۔

رومانوی ڈھنگ دے نال نال عابی کول اجو کے مسئلایاں دی وی جانکاری اے اوہ اج دی گل کردیاں ہوئیاں بڑے ای حقیقی انداز نال ایوں بیان کردے نیں:

”بریکنگ نیوز“

منظر ای کجھ انج دے ویکھے کھاں نے

کیدرساں دل روون ہا کا ہو یا اے

سُن کے بریکنگ نیوز کججا کنب گیا

شہر وچ فیراک برب دھماکا ہو یا اے“ (42)

عابی دی اک ہور نظم ”ہاڑا“ اے جہدے وچ اوہ ایس دھرتی تے غماں دے چھائے بدلانے

دی گل کردیاں ہوئیاں اک نظم ”رب خیر کرے“ وچ دہشت گرداں دے قہر توں پناہ منگدیاں اپنے دیس دی خیر منگدے نیں۔ ایہ دہشت گرداں دا کوئی دھرم نہیں ہوندا پر اوہ دھرم دا سہارا لے کے دھرماں والیاں نوں ای نشانا بناندیاں ہوئیاں خون دی ہوئی کھیڈ دیاں اپنے بھیڑے کارے کردے رہندے نیں جس نال ایس دھرتی دا سکون برباد کردے نیں:

”مائے نی اسیں پندے رہے پر

کسے نہ سُنیاں گوکاں

کسراں دسیے، دہشت گرداں

کسے ظلم کمائے

ساڈے لہونال ہوئی کھیڈی

ڈھیر لاشاں دے لائے

ماداں پُت سکولے گھلے

پرت گھر نہ آئے

کلیاں ورگے نازک بھسے

وُجھ گئیاں بندوقاں

مائے نی اسیں پندے رہے پر

کسے نہ سُنیاں گوکاں“ (43)

ایس نظم ”ہاڑا“ وچ لکھاری نے اپنے ویلے دی بہت ای بھیانک حقیقت نوں بیان کردتا اے تے ایس حقیقت توں ہر سوچن سمجھن والا انسان چھکارا چاہندا اے۔ ایس پراگے دی اک ہور ودھی نظم دا اک بند ویکھنے آں جہدے وچ دھرتی لوکاں دی گل کیتی گئی اے جو انسان نوں سدھی راہ دکھاوون دی تھاں کراہے پا کے اپنی اپنی دکان سجائی بیٹھے نیں۔ اوہ لکھدے نیں:

”رُوح رچے کیدرولے پے گئے

پنڈت، فادر تے ملوانے

رَبُّ نُونٍ وَنُتُّكَ بَعْدَ كَيْفِ

رُوحِ رَيْحِي كَيْفِ رُوحِي لِي بَعْدَ كَيْفِ (44)

عمید اب عالی نون 'زہر اُتے شہدِ دالیل' اُکا پسند نہیں اے ایس لئی اوہ 'منافق' ورگی سوئی
نظم لکھ کے بہت وڈی گل نون کچھ مصرعیاں وچ بیان کر دیندے نیں۔ ایہ اک چنگے تے منجھے ہوئے فنکار
دا خاصا ہوندا اے۔ آس اے کہ عمید اب عالی اپنے ایس شعری سفر نون جاری رکھن گے تے پنجابی
زبان دی انجے ای سیوا کردیاں ہویاں اپنے ہور شعری پراگے جلدی ای ساہمنے لیاون گے۔

حوالہ جات

- 1- رفاقت حسین ممتاز، پڑاں وکنے آئیاں۔ لاہور، پاک پنجابی فاؤنڈیشن، آفس نمبر ۲، بیسمنٹ، بسیر
سنٹر، کبیر سٹریٹ اردو بازار، ۱۰۲ء، ص 12
- 2- اوہی، ص 31
- 3- اوہی، ص 102
- 4- اوہی، ص 15

5- اوہی، ص 14

6- اوہی، ص 29

7- اوہی، ص 20

8- اوہی، ص 11

9- اوہی، ص 26

10- اوہی، ص 50

11- اوہی، ص 48

12- اوہی، ص 62

13- اوہی، ص 116

14- سلیم شہزاد، نیند رنجیاں نظماں، لاہور، بگ ہوم۔ بگ سٹریٹ۔ ۶۲ مزنگ روڈ، ۵۱۰۲ء، ص ۲۱

15- اوہی، ص 27

16- اوہی، ص 39

17- اوہی، ص 123

18- اوہی، ص 116

19- اوہی، ص 51

20- طاہر نعیم، ریتاں درگے چاء۔ لاہور، سانجھ پبلیکیشنز، 46/2 مزنگ روڈ، 2016ء، فلیپ

21- اوہی، ص 30

22- اوہی، ص 112

23- اوہی، ص 11

24- اوہی، ص فلیپ

25- اوہی، ص 67

26- اوہی، ص فلیپ

27- اوہی، ص 135

28- اوہی، ص 190

29- اوہی، ص 115

30- اوہی، ص 110

31- میر تنہا یوسفی، بکرنوں پچھ، لاہور، سانجھ پبلیکیشنز، 46/2 مزنگ روڈ، ص 112

32۔ اوہی، ص 113

33۔ اوہی، ص 117

34۔ روحِ ریچے، عمیند اب عالی، لاہور، سانجھ پبلیکیشنز 46/2 مزنگ روڈ، 2017،

35۔ اوہی، ص 17۔

36۔ اوہی، ص 11۔

37۔ اوہی، ص 11۔

38۔ اوہی، ص 13۔

39۔ اوہی، ص 11۔

40۔ اوہی، ص 21۔

41۔ اوہی، ص 60۔

42۔ اوہی، ص 55۔

43۔ اوہی، ص 58, 59۔

44۔ اوہی، ص 86۔

ارشاد سندھو دی ”رہتل ولیاں ورگی“:

ارشاد سندھو ہوراں دی شاعری، جمیل احمد پال ہوراں دے بقول:

”اوہناں دی شاعری دی خشبو تیزی نال ہر پاسے کھل رہی اے۔ مینوں یقین اے کہ پنجابی

شاعری دا آون والا دَور ارشاد سندھو دے حوالے نال جانیا جاوے گا“

اپنے پنڈ دا جہڑا کینوس اوہناں کول اے اوہ اصل وچ اپنی دھرتی تے اپنے دیس دی گل اے۔ کوئی وی اپنی دھرتی تے دیس دی گل اودوں ای کردا اے جدوں اوہ دے کول اپنی دھرتی واسطے درد اے اوہ اپنی دھرتی نوں سوچدا اے تے ایس دے واسیاں دے تھاں دی گل کردا اے۔ تے جے دیس وچ جہدے ہتھ سوٹا اوہدا جھوٹا والا حال ہووے تے راٹھاں نوں بولن والا، گسکن والا کدوں جریا جاندا اے۔ ایہ راٹھ کسے وی صورت وچ ہو سکدا اے اوہ صورت ظالم دی اے بھوویں اوہ جمہوریت وچ اے یاں آمریت وچ اوس نوں بولن والا تے اپنے حق لئی کون والا کدوں جریا جاندا اے۔ ارشاد سندھو ایس لئی تاں ظالم دے ساہمنے سینا تان کے کھلوتے نیں:

” اک نہ اک تے ہر اک پنڈا ای ہوندا اے جوڑ کے

ساڈے پنڈوں میں آں جہڑا راٹھاں نوں نہیں چُجدا “ (2)

ایس توں اگے اوہ رب اگے شکوا کردے نظر آندے نیں جدوں ماڑا تے لسامڈھ توں ای اپنی حیاتی وچ دیکھ بھوگ رہیا اے اوہدی حالت بدلن داناں ای نہیں لیندی اے تاں ارشاد سندھو ماڑیاں دی اواز بن کے ایوں بولدے نیں۔

”جو جے آں سہندے پئے نیں ماڑے ای دُکھ سارے

اپنے پنڈ تے رب وی خورے تگڑے نال اے چاچا“ (3)

ایہ دُکھ سہن دار وراج اج دانہیں اے ایہ تاں نسلاں بدھی چلیا آ رہیا لگدا اے۔ گمڑے دا پُت

غزل گو شاعراں دے نویں شعری پراگے

کل دابال وی ہووے تاں اوس داراج ہوندا اے تے ماڑے نوں چُپ شانت کرا دتا جاندا اے۔ ایہ روایتی غلامی دا اک انداز اے جس نال نوں پڑھی نوں غلام بنا کے ظلم سہن دا عادی بنایا جاندا اے۔ ارشاد سندھو ہوراں نوں ایہ سبھ اُکا پسند نہیں اے ایس لئی تاں اپنے کلام وچ تھان تھان ظلم تے جبر توں مُمتی دا درس دیندے نیں کیوں جے اوہ اپنی دھرتی دے لوکاں دی نفسیات توں بہت چنگی طرحاں جانو نیں۔

اوہناں کول فکری ارتقاء اے تے ایس نال اوہ پڑھنہاراں دے ذہنی تے فکری صلاح کاروی بن جاندے نیں۔ ایس لئی تاں اوہ آکھدے نیں جے لوکاں نے ہُن وی اپنے اندر تبدیل نہ لیا ندی تاں اوہ انھے کھوہ وچ اُنھی چھال توں بعدوں کدی نہیں نکل سکن گے تے ایہ ای اوہناں دا مقدر بن کے رہ جاوے گا۔

پنڈ دی حیاتی داسکون ارشاد سندھو ہوراں کول اے پراہیدے نال نال اوہناں کول اک دبی دبی پڑوی اے اک ہیر وادی اے، اک اجھیا ڈکھ وی اے جو پنڈ وچ اچ جو کجھ ہور ہیا اوس نوں ویکھ کے اندروں اندروں گڑھدا پیا اے۔ ایس لئی ہُن جدوں سائجے رُکھ تے سائجھی چھاں گواچ جانندی اے تاں او تھے ای اخلاقی قدراں دے زوال ول اشارا کردیاں ارشاد سندھو دے دل دے اندر پئے رُگ نوں ویکھیا جاسکدا اے۔ ’جنت پنڈ دا دو جاناں سی ایس گل وچ ساڈے شاعر نے اپنے اندر دے سارے کرب نوں بیان کر دتا اے۔ ہُن اکھ وچ حیا نہیں رہی آپسی موہ نہیں رہیا جو نوں دور دے اوہ اثرات نیں جو مادی ترقی نال پنڈاں تھاداں تیکر وی جا پڑے نیں۔ جے ایس شعر نے اکھاں وچ نمی نہ لیا کی تاں سمجھیا جاسکدا انسان اک دو جے دے کرب توں بہت دُور نکل گیا اے۔ اوہناں دا شعر ویکھو:

” اچ تے عید اے اچ تے نہ جا

اچ تے رہن دے پھیری بابا“ (4)

تبیجی دُنیا دا سبھ توں وڈا مسئلا معاشی ای جس کر کے اوہ تبیجی دُنیا وچ شمار ہوندا اے اتھے وی ماڑے دا استحصال ہور ہیا اے تے گٹڑے داسیں ویہ سوای اے۔

” اکھاں ساہو یں کج اکھاں دے سَکھ نے اٹاں ڈھویاں

ڈکھ ہو یا جد پھلاں ورگے مکھ نے اٹاں ڈھویاں“ (5)

ایس سماج دا اک ہور المیا ایہ وی اے کہ اتھے تعلیم دے نعرے تاں بہت مارے جان دے نیں پر ایس شجے دے بنیادی مسئلیاں نوں حل کرن لئی کسے نے وی بہت ٹھوس قدم نہیں اُٹھیا اے۔ جس کر کے تعلیم وی طبقات وچ ونڈی ہوئی اے۔ اک ہور ہاسو بیٹی گل تے ویکھو کہ ایس مُلک اندر کار خریدن واسطے تاں ہر بینک سو فیصد قرض دین لئی تیار اے پر تعلیم لئی صرف ویہ فیصد قرض دتا جاندا اے۔ خیر ایہ تاں گل اوہناں دی اے جو تعلیمی لحاظ نال اگانہ جاسکدے نیں بھادیں سرکاری تعلیم مُفت کردتی گئی پر ایس اُتے چیک اینڈ بیلنس رکھن دی وی لوڑ اے۔ بنیادی مسئلے او تھے دے او تھے ای کھلوتے نیں، جہناں نوں حل کرن دی ضرورت وی اے۔ بال مزدوری کر دے نیں تاں گھر چلدے نیں گھر داہرجی کماندا اے تاں گھر رُھدا اے پر جے کسے بال نوں پڑھنے پے جانا ہوئے تاں حالت اچ دی ہو جانندی اے۔

” باؤ جی میں اچ نہیں پڑھیا، پڑھن لئی ساڈے گھر دی

چھاں نے گھر گھر بھانڈے مانجھے، رُکھ نے اٹاں ڈھویاں“ (6)

ایسے طرحاں دا کرب اوہناں دے اک ہور شعر وچ وی اے:

” نکلے نکلے ہتھاں دے جد نال دیہاڑی کر دے

وارا نہیوں کھانڈے پپا بال دیہاڑی کر دے“ (7)

مُلک وچ اک وڈی تعداد اوہناں لوکاں دی اے جو غربت دی لکیر توں پٹھاں اپنا جیون گزارن تے مجبور نیں۔ اوہناں کول رہن واسطے گھر تاں بہت دُور دی گل اے جیون نوں قائم رکھن واسطے دو وقت دی روٹی تک نہیں اے۔ ایس حقیقت نوں کوئی وی نہیں اکھوں پر وکھے رکھ سکدا کہ اچ وی ہر مہینے ایسی خبر سُنن تے دیکھن نوں بل جانندی اے کہ ماپیاں نے اپنے بالاں نوں وچ دتا۔ بالاں تے نار چر دیاں جُڑ ماں دیاں رپورٹاں نوں ویکھ کے ایگل ساہمنے آندی اے کہ سگے ماپیاں نے ای اپنی اولاد

نوں کچھ ہزاراں وچ کسے کوٹھی والے نوں وچ دتاسی۔ بھادیس مُلک وچ ایہ قانون بنا دتا گیا اے کہ بالائے کولوں مزدوری نہ کروائی جاوے پر حالات اوتھے دے اوتھے ای کھلوتے نیں ایہدے واسطے حکومتاں نوں مالی طور تے استحکام لیا نا ضروری اے جس بارے کسے سوچ اُکا نہیں اے۔ ایس توں اگے چلیے تاں امیراں دے ہتھوں ماٹیاں دا استحصال ہر تھاں اُپر اے غریب دی حالت ہر تھاں تے اکوجہی اے بھادیس اوہ میٹر وٹرین والا شہر اے یاں فیہر دھدل والا پنڈا اے۔ امیراں دی نفسیات اکوجہی اے تے ارشاد سندھو ہوراں نے اوہناں دے خلاف خوب لکھیا اے تے اوہ ناہموار ہوندی زندگی نوں کدے وی قبولدے نہیں نیں:

”وہیکھیں اڑیے کل کدھرے بیر چکن نہ جاویں

چودھری انھے ہو جانداے نیں ٹانڈے وچن مگروں“ (8)

جتھے آپ دی شاعری دُکھ درد دی گل اے اوتھے محبت دے وی کئی رنگ نیں تے ایس توں ایہ گل ثابت ہوندی اے کہ شاعر دی شاعری وچ رومانوی رنگ اوپرے نہیں نیں سگوں اپنی ای ذات اُتے ہنڈائے ہوئے لگدے نیں۔ رومانوی رنگ دا انداز وی ارشاد سندھو ہوراں کول جو کا انداز اے جس وچ وضع داری دی وی رلت موجود اے۔ ایہ ایہناں دا مشاہداتی تے فنی پکیائی دا ای رنگ اے جس نوں آپ نے بری خوبصورتی نال بیان کر دتا اے۔ ایس وچ نوں انداز دے نال ہر اوس شخص دارنگ اے جو محبت نوں اک ایسا پاکیزہ جذبہ سمجھدا اے جس نال محبت دی سچی تے مکمل نمائندگی ہو جاندی اے تے ایس طرحاں محبت اک نمونہ بن جاند اے۔ ارشاد سندھو ہوراں نے محبت دی جہڑی تصویر بنائی اے اوہدے وچ نوں نوں پکھ ساہمنے آندے نیں۔ ایوں لگدا اے اوہناں نے محبت دا ذکر کردیاں ماضی نوں یاد کیتا اے تے اوہناں نے جہڑی محبت کیتی اوہدیاں یاداں وچ اج وی کینے گواپے نیں پر گجھ شعراں توں لگدا اے اوہ حالے وی اوہو ای مزاج رکھدے نیں اوہناں دے رومانوی رنگ نوں دیکھنے آں:

”اُس مورت نوں اُریا ساں جدلا کے گل دے نال

باہواں وچوں آندی رہی خشبوئی سارے راہ“ (9)

ص-۹۳

محبت وی زندگی دا لازمی حصا اے ایس دارنگ کسے وی نارمل انسان نوں متاثر کردار ہندا اے۔ کجھ پڑھنہاراں دا ذوق رومانوی رنگ دیاں غزلاں ای پڑھنا اے اوہناں لئی اوہ محبت دی جہڑی صورت دکھاندے نیں اوہ وی نو بیکلی اے لکھدے نیں:

نہ بدلاں نے کن من لائی نہ توں وال نچوڑے

رکھوں جا کے لہ لیاواں غزلاں نویاں نویاں

ارشاد سندھو دا اک ہور انداز دیکھو:

جہدے اک اک انگ دے وچوں کر دے سو سو مصرعے (10)

اوہناں کول جہڑی پیار دی کہانی اے اوہ وچکاروں ای ٹٹی ہوئی لگدی اے اک ٹٹیا ہو یاد دی آپ دی شاعری وچوں لہیا جاسکدا اے جو آل دوال دے درداں نوں دی سانبھی بیٹھا اے تے ایس دے نال نال اوہدے کول اپنے درد وی انتاں دے نیں۔ اوہ لکھدے نیں:

”توں جے موڈھا دتا نہیں تے اوڑک اک دن ڈگتی سی

رکنا کو چرچکی پھر دا کلیاں پیار کہانی نوں“ (11)

ارشاد سندھو ہوراں نے بھرتی دے تشبیہات تے استعاریاں دی ورتوں نہیں کیتی اے سگوں اولھے رکھ کے گلاں کردیاں ہو یاں اوہ حقیقت پسند بن جانداے نیں۔ اک خوبصورت شعر واسطے شاعر پتا نہیں کئی واری مصلوب ہوندا اے، اوس نوں اپنے آپ نوں آگ، پانی دے حوالے کرنا پیندا اے تے فیہر جا کے اوس دے دماغ دے اندر دی تصویر ساہمنے آندی اے جو اوہ اپنے پڑھنہاراں نوں دکھاند اے۔

ارشاد سندھو ہوریں غیر موجودگی بارے اپنے وچار ساٹھے نہیں کردے ہن سگوں جو موجود

اے اوسدی ای شکل ساہمنے لینے نیں۔ اوہ اپنے دیس نال انتاں دی محبت کردے نیں خاص کر کے

پنجاب تے پنجابی زبان نال اوہناں دی محبت سلاہن جوگ اے جس نوں اوہ اپنے شعراں وچ وی بیان

کردے نظر آندے نہیں۔ اوہ اپنے دل سے اچھے گزرتے گزرتے کل توں وی واقف نہیں ایہ اوہناں دی سیاسی سوجھ بوجھ وی ظاہر کردا اے۔ ایس دے نال نال اوہ اجوکے حالات بارے وی اک خاص نکتا نظر رکھدے نہیں تے اوہناں دا اظہار آپ دے کلام وچ وی دیکھیا جاسکدا اے۔ اک چنگے تخلیق کار نوں اپنے سیاسی تے معاشی نظام نوں چنگی طرحاں جانکاری رکھن والا ہونا چاہیدا اے کیوں جے ہر تخلیق کار اگانہ ددھاؤ سوجھ رکھدا اے جس نال اوہن اپن قاری نوں بدلنا چاہندا اوس نوں اک نوں نظام وی دکھانا چاہندا اے تے جو اوس دے دیس واسطے ضروری ہوندا اے اوس دے حوالے نال وی گل کردا اے۔ جدوں پنجاب نوں ای اک وار فیروڈن داسو چیا جارہیا سی تاں ارشاد سندھو ہوریاں نے اوس بارے اپنے حصے دا تبلیغی رنگ نال ایس دے واسیاں نوں سمجھاؤن دا جتن کیتا اے۔

’پچیا کھچیا اداہا دل اپنے اندراک وڈا مطلب رکھدا اے جس نال تقدیر داتے ویلے دا جبروی نظر آجاندا اے جس نال پنجاب نوں دو حصیاں وچ ونڈیا گیا سی تے کجھ ہور اچ وی اپنے ذاتی مفاد حاصل کرن واسطے جدوں پنجاب دے ونڈن دی گل کردے نہیں تاں اوہناں دے دل نوں جیوں رگ پیندا اے تاہیوں ای تاں اوہ کہندے ہیں:

”ایہ پنجاب تے دل اے ساڈا جو پچیا اے اداہا

پچیا کھچیا اداہا دل تے یار نہ مڑ مڑ ونڈو“ (12)

اپنے اندر دیس واسطے انتاں دا درد رکھن دے باوجود وی اوہ کسی غیر دے ساہمنے اپنے دیس نوں برا نہیں آکھ سکدے کیوں کہ ایہ اک سچے تے محبت و وطن واسطے کفر توں گھٹ نہیں لگدا ایس لئی تاں اوہ جیوں اندروں درد نال اظہار کردیاں ہوئیاں کہندے ہیں:

”جہڑے مونہ دے نال توں آہیوں دس کھاں نی بے شرے

دیس دی لچ نوں جا کے دیس گوانڈھے وچن مگروں“ (13)

ایس نال پنجابی زبان نال محبت تاں اوہناں نوں ہے ای پر ایہدے وچ اوہ نال نال اوہناں لوکاں نوں وی نال رلا لیندے نہیں جو پنجابی نال ویر رکھدے سن پر ہن اوہناں نوں اپنی بولی دے فائدے تے اوہ بڑ بولی دے نقصان دا پتا چل گیا اے ایس لئی تاں اوہ کہندے ہیں ’مئی ڈیڈی

بھڑ دے نہیں اچ لے ڈھول پنجابی دے۔ آپ دے کلام وچ ایہناں خوبیاں دیکھ کے ای تاں علی انور احمد ہوریاں اپنے لکھے دیباچے وچ اوہناں نوں وڈے شاعراں وچ کھلو تا دیکھدے نہیں تے نال آکھدے ہیں:

”میںوں ایہ آکھن وچ کوئی ہچکچاہٹ نہیں کہ

ارشاد سندھو اک صاحب ءحال شاعر اے“ (14)

ارشاد سندھو ہوریاں کول فنکارانہ کئی رنگ موجود نہیں جہناں نوں روایت توں اگانہ لہجوں لئی ورتدیاں ہوئیاں اپنے آپ نوں اکویہ تے تڑے جاؤن والے شاعراں توں دکھ کر کے اپنی اک دکھری پچھان بنا لیندے نہیں۔ ارشاد سندھو ہوریاں نوں نکلے قد تے ’وڈیاں چبھاں‘ والے بندے نہیں پسند۔ اوہ کہندے ہیں کہ بولن توں پہلاں اپنے دل دھیان دینا ضروری اے ایس لئی تاں اوہ گھگھہ قد دے بندیاں دی گل کردے نہیں۔ ارشاد سندھو ہوریاں آکھدے ہیں کہ بھٹکھ نے بندیاں نوں کچیاں ای کھا جاؤنا اے۔ ارشاد سندھو ہوریاں کول بھٹکھ دا موضوع بہت زیادا اے تے کئی وارتاں ایس نال اکساہرتا دا رنگ اگھڑن لگدا اے، بھٹکھ بھٹیڑی دا ذکر کردیاں ہوئیاں اوہ کسے نوں ڈکھ نہ دین دی وی گل کردیاں ہوئیاں اندرون سوارن دی گل کردے نہیں۔ اوہ جس دن غزل دے مصرعے نوں اپنے کول نہ دیکھ تاں اوہناں واسطے ایہ قلم دواتاں نال گل لگ کے سوگ مناؤن والی کیفیت اے۔ آپ دا اک ہور خاص رنگ اے اوہ ہے طنز دار رنگ پر ایہدے وچ وی کسے نوں سمجھاؤن والی گل اے تے ایہ طنز کردیاں اوہ لکا چھپا کے گل کرن دی تھاں سلگواں اوویں ای لکھ دیندے نہیں جو اینا گو تکھا ہوندا اے کہ طنز اک تیر وانگ بن جاندا اے:

”توں ای دس ہن کتھے گھیلے

کر کے جہڑے حج نہیں بدلے“ (15)

یاں فیہ سیاسی حوالے نال ہو یا طنز دا اک ہور انداز دیکھو:

”تیراں دے نال ونھے گئے جند

اُتوں آگے شیر بھرا جی

کھانے نہیں سن جس بیری دے

کھانے پے گئے بیر بھرا جی“ (16)

تخیل پسندی دے لحاظ نال آپ دے کلام وچ جنے وی رنگ نیں اوہناں وچ درد مندانا حقیقت موجوداے جس نوں ارشاد سندھو ہوراں نے بڑے مضبوط احساس نال بیانیا اے۔ ارشاد سندھو ہوراں کول رہتل نال پیار دا جو احساس اے اوہ اوں نوں اوہناں روگاں دی وجھتاں مرثیابنا دیندے نیں جو روگ ساڈی ولیاں ورگی رہتل وچ زہر گول کے اوں نوں مکان دے چارے کر رہے نیں ایہ دُکھ ہر آون والے دن نال ددھدا جا رہیا اے۔ ارشاد سندھو ہوراں کول ایس دا قصور وار کوئی ہور نہیں اسیں آپ ای آں اوہ پکاراٹھدے نیں:

”کھا گئے جہڑے قسے ساڈی رہتل ولیاں ورگی

ساڈی لوکاں آپ سیہڑے روگ بلاواں ورگے“ (17)

آپ دے کلام وچ سپین اے زبان و بیان دے رنگ نوں بہت اچھے ڈھنگ نال ورتیا اے۔ ایس کتاب وچ آپ دیاں غزلاں وچ آپ دافن ٹیسی تے اپڑیا ہویا اے۔ آپ دی شاعری وچ دکھ تے کرب دا اظہار بھرواں ملدا اے ہر پاسے دُکھ ای دکھاے بھاری اپنا پنڈا اے یاں فیر شہراں دے لوک نیں۔ ارشاد سندھو ہوراں کول اُجڑے جُڑے لوکاں دی داستان اے کسے پاسے ہسدے وسدے لوک نہیں نیں۔ رومان دا جو زکراے اوہ پُرانے دور دی گل اے جس نوں ارشاد سندھو ہوریں اج وی بھال دے پئے نیں۔ آپ ماٹیاں دی اک طاقتور اواز نیں جس نوں کناں والے دن نہیں سُن رہے نیں ایہو ای اج دے دور دا وچ اے تے جس نوں کوئی وی من لئی تیار نہیں اے۔

میر تہا یوسفی دی غزل گوئی:

کہا نیکاری، ناول نگاری دے کھیتڑ توں دکھ میر تہا یوسفی ہوراں دی نظم تے غزل گوئی دی وی اک دکھری پچھان اے۔ اوہناں دا نویکلا شعری پراگا ”بکرنوں پچھ“ وی چھپ کے سامنے آیا اے جہدے وچ چونڈہ نظماں تے چھونجا غزلاں نیں ”بکرنوں پچھ“ پراگے وچ غزل گوئی دا اک رنگ ویکھنے آں:

”ہونی نے تے ہو کے رہنایں، ڈر ڈرکا ہنوں مرجائیے

پیر دی مٹی مُول نہ چھڈئیے، جتھے بھاویں ہر جائیے“ (18)

اج دے انسان نوں اپنے دکھاں دی پنڈا آپ ای چُکئی پیندی اے کیوں جے جویں جویں اج دا انسان ترقی کر رہیا اے اوں دیاں اوکڑاں ودھ رہیاں نیں۔ میر تہا یوسفی آکھدے نیں کہ ایہ نماں دیاں پنڈاں نوں جے حوصلے ناں سہ لئیے تاں ایہ پھلاں وانگ ہولیاں جا پدیاں نہیں تاں ایس توں وڈا بھار کوئی نہیں ہوسکدا اے۔

”بس پگا کر کے کنڈنوں، ہتھ پاونیں غم دی پنڈنوں

جے چک لیا تاں پھل ہے، نہ چک سکوں تاں بھار ہے“ (19)

میر تہا یوسفی نے ایوں لگدا اے ایہ سبھ کجھ اپنے اُتے آپ ہنڈایا اے ایسے لئی تاں اوہ کہندے نیں:

”توں جگ بیتی دی کرنا ایں، میں اپنے ہڈ ہنڈایاں نیں

اس راہ وچ کدھرے مار و تھل تے کدھرے انھیاں کھائیاں نیں

اس دل نوں جندرالا کے رکھ، تے اکھیاں نوں سمجھا کے رکھ (20)

اس آنکھاں والے سودے وچ، ایہ تتیاں ت پچھتا ئیاں نیں“

اکثر شاعراں نے ایس موضوع نوں بیان کیتا اے کہ شہراں وچ رہن والے مادیت پرستی دا شکار ہو جان دے نیں ایہدے وچ اوہ ای لوک ہوندے نیں جو سچی وچ شہری نہیں ہوندے سگول پنڈوں آکے اتھہ اپنا پنڈ پھل جان دے نیں۔

”کسے داپاس لحاظ کسے نوں ذرا نہیں رہندا

شہر وچ آکے اک وی بنداکھرا نہیں رہندا“ (21)

پیار دا سودا کرن لگیاں وی میر تہا یوسفی ہوراں دا انداز وکھرا ای اے:

”سبھ توں ددھ کے، اسیں جے تینوں پیارے نہیں

فیرا یہ سودا، بجنا! ساڈے وارے نہیں“ (22)

جیون دے اوکھے سوکھے ویلے نے اخیر لنگھ ای جانا ہوندا اے ساڈے ایس شاعر نے ایس نوں کوں ویکھیا اے۔

”دن دا کیہ لنگھ جائے گا

اگے جھڑی رات پئی اے

نہیں مندا تے نہ من بجنا

رت سچے دی ذات پئی اے

جھتوں دل ای چُک لے دُکھڑے

گھر گھرا یہ سوغات پئی اے“ (23)

جو انصاف دی گل کرے گا یاں فیرا وہ اج دے لوکاں وچ ظلم دا ساتھ نہیں دیوے گا اوس نوں کوئی کوں چنگا سمجھے گا۔ اُھیر بھرے دور وچ ہر کوئی اُھیر دے دا ای ساتھ دین والا اے جے کوئی چان منگدا اے تاں اوس نوں باغی سمجھیا جاندا اے تے اوہ ایس سماج واسطے ٹھیک نہیں رہندا اے۔ میر تہا پوسنی نے اُھیرے تے چان دی علامت نال سماج دی بہت سوئی پیشکش کر دی اے۔ میر تہا پوسنی ہوریں لکھدے نیں:

”جہنے کہنے بھورا چان منگیا سی

نھیرے اوہنوں سولی اُتے ٹنکیا سی

بھٹھی والی گھورن لگ پئی گڑیاں نوں

میں سینے دی پھڑ دے ہتھوں کھنگھیا سی“ (24)

نویں نظر رکھن والا شاعر۔۔ احسان رانا:

احسان رانا ہوریں اج دی پنجابی شاعری وچ اک اہم ناں اے اوہناں نے پنجابی غزل دے حوالے نال سلاہن جوگ کم کیتا اے۔ احسان رانا دی شاعری بارے گل کردیاں ڈاکٹر صفری صدف ہوریں لکھدے نیں:

”احسان رانا دی ڈکشن نو یکلے تے من بھاؤ

ہنی وے۔ اوہناں دی شاعری وچ اوہناں دے مخصوص

لہجے دارنگ وی چنگا اگھڑ کے ساہمنے آندا اے تے ایہ

گل چنگی اے جے بند جھڑی بولی بولے اوہنوں ای

شاعری دے اظہار لئی ورتے“۔ (25)

آپ دی شاعری وچ اجو کے دور دی گل اے، اجو کے دور دے مسئلے نیں، ایہ مسئلے اج دے دور وچ ودھدے جارہے نیں۔ اج دا انسان ذہنی، عملی تے نفسیاتی حد بندیاں وچ ونڈیا گیا اے جس کر کے اوہدی اجتماعی زندگی کدھرے گواچ گئی اے۔ اجو کے انسان دے ذہناں وچ جھڑیاں گجھلاں نیں اوہ آپ دی شاعری وچ اوہدا اظہار دی تھاں تھاں ملدا اے۔ ایسے لئی تاں اوہناں نوں اج وی اج ورگا نہیں لگدا اے۔ اوہ چندرے خاب دیکھن والے لوکاں دی نمائندگی کردیاں ہو یاں پیسے دے پچھے جھلے ہوئے لوکاں دی وی گل کردے نیں۔ اُکو شام سہانی، دا ذکر اوہناں نوں ماضی دیاں اوہ نئش گوار یاداں ول لے جاندا اے جتھے اجو کے حالات توں سبھ کجھ دکھ دکھ ہوندا سی۔ احسان رانا ہوراں نوں موہ نال موہ اے تے ایس پیار دے چاہیوان نوں پیار دا ہنگارا بھرن والیاں دی لوڑ رہندی اے۔ اوہناں نوں محبوب دی چاہ اے ایس لئی تاں اوہ محبوب نوں ہر پاسے ویکھتا چاہندے نیں۔ پر اوہناں کول ماضی دیاں یاداں بہت گمگمیاں نیں جو اوہناں نوں اج دے زمانے وچ ون نہیں دیندیاں ہن تے اوہناں نوں محبوب دے کول بیجان دیاں نیں جو ماضی وچ کدھرے گواچ گیا اے تے اج وی اوہناں نال ای موجود لگدا اے۔ جو یں کہ اوہ لکھدے نیں:

”دل دا دیوانل بل بھجا

فوٹو اک پرانی ویکھی (26)

ڈاکٹر نوید شہزاد ہوراں دا کہنا اے:

”جے فن وی ہووے تے نال گل کرن دا ول
وی فرپنگی غزل دی تخلیق وچ کوئی رکاوٹ نہیں آندی
تے ایہ دوویں ول احسان رانا ہوراں نوں آؤندے
نیں“ (27)

رومان توں دکھ کوڑیاں تے کسلیاں حقیقتاں وی آپ دی شاعری دا خاصا بن جاندے نیں
جدوں اوہ اج دی معاشرتی حالت نوں وسار دے نہیں نیں۔ احسان رانا نے سماج تے اوس وچ ہوون
والیاں

تبدیلیاں نوں وی اپنے کلام وچ بیان کیتا اے۔ پراہیناں نوں بیان کرن دا انداز ایوں دا
نہیں اے کہ اوہدے وچ سٹیٹمنٹ نظر آوے سگوں اوہدے وچ تخلیق کار دی تخلیقی قوت جو بن تے نظر
آندی اے۔ ایہ انفرادیت دا جو رنگ اے آپ دے کلام وچ ای ملد اے جس توں ایہ گل ثابت ہوندی
اے کہ آپ نے تجربات توں دکھ آل دوال دا بھر پور رنگ دکھایا اے۔ اج دا باشعور انسان اپنے
معاشرے دی اصل تصویر نوں دیکھنا چاہندا اے کیوں جے اج دا دور اہلیا ترقی والا دور اے کہ ایہدے
وچ کسے قسم دی غلط بیانی دا سہارا نہیں لیا جاسکد اے۔ فنکار دی اپنی ہستی وی ایہدے وچ نظر آ جاندی
اے جدوں اوہ لیپا توپی کر کے ناسور نوں ناسور نہیں آکھدا اے۔ اک دیا دیا مزاحمتی رنگ آپ دی
شاعری وچ کتاب دے مُدھ وچ ضرور ملد اے۔

احسان رانا ہوراں دا آکھنا اے کہ سرچنگن والے نوں، ظلم دے خلاف بولن والیاں نوں ایس
معاشرے دے ناسور اک عبرت دا نشان بنا دیندے نیں کیوں جے اوہ ظلم تے نا انصافی خلاف اوز چلکد اے:

”چنگا ہو یا سر نہ چلکیا!

سرتے روز قیامت ہوندی“ (28)

ڈاکٹر محمد شہزاد ہوریں آپ دے بارے کہندے نیں:

”احسان رانا نوں پنجابی غزل تے پنجابی غزل

نوں احسان رانا توں دکھو دکھ کر کے نہیں دیکھیا جا

سکدا“ (29)

جدید پنجابی شاعری وچ علامتاں گھٹ گئیاں نیں تے حقیقت دا اظہار ودھ گیا اے، کیوں
کہ ایس نال مرکزیت تے معنویت وچ وادھا کیتا جاسکد اے پراہیں دے باوجود آپ دے کلام وچ
کئی رنگ دیکھے جاسکدے نیں۔ جوہں کہ غلام مصطفیٰ بٹل ہوراں نے آپ دی شاعری بارے ایوں
وچار سناچھے کیتے نیں:

”احسان رانا غزل وچ چن چن چن دا جمال

دی اے تے رُمتاں دا سوال وی۔ چیتیاں دی چاننی دا

جال وی تے ساہواں دے چیتے دا دھال وی، سوہنے

سالو دی چھاں وی، لوری دی پرتا وی اے تے معصوم

جھانک دیاں ریتھاں دا کھلار وی، چاندی دیاں

پوڑھیاں دی چمکار وی اے تے موہ مٹی دا پیار

وی، جا پدا اے محبت دا نور پو لے پیریں اتر کے اوہدی

نرول غزل وچ رچ رچ مچ گیا اے“ (30)

تے ایسے طرحاں ڈاکٹر جمیل احمد پال ہوراں دے بقول:

”سادے پرکول لفظاں دی ورتوں اوہناں دی

اچھتا اے۔ اوہناں دی غزل وچ تعزل وی ہوندا اے

تے تازگی وی“ (31)

اجو کے دور دا شاعر جے اپنے آپ نوں منوانا چاہندا اے تاں اوس نوں روایت توں اگانہ نکھنا ضروری ہو

جاندا اے۔ ایسے ئی تاں اوہناں نوں اتھے سبھ نوں نظراں لکیاں تے کالا جادو ہو یا لگدا اے۔ اوہناں نوں نویں نسل

کولوں جو اُمیدیاں نے اوہناں نوں جد پوریاں ہوندیاں دسدیاں نیں تاں اوہ لکھدے نیں۔

”ہو یا کیہ جے اج دے پنچے

آگو ہو گئے وادھو ہو گئے“ (32)

جدوں پر کترے جانے میں تاں پنجرے نوں ای گھر سمجھیا جاوَن لگداے ایس طرحاں
دے خیال اوہناں دے نظریے نوں طاقت دیندے ہوئے اپنی نسل واسطے کجھ حیلہ کرن دی پریرناؤں
لے جانداے۔ اوہ خالی دل خالی ذہن تک نہیں رکھن دے حق وچ نہیں اوہ کہندے میں جے خالی ای
دل رکھنا اے جہدے وچ آگے جاوَن دی بدلاؤ لیاوَن دی تاکہ نہیں اے تاں ایس توں چنگا اے کہ اوس
دل وچ در رکھ لیا جاوے تاں جو اوس نوں آل دوال ہوندے بھیر دا اندازہ ہو سکے تے اوہ وی سبھ نال
زل کے عام بندے دا جیون جین گے جو احسان رانا نوں بلکل نہیں پسنداے، کیوں کہ اوہ تے انسان
نوں انسانیت دی معراج ول لیجانا چاہندے نہیں۔ احمد ندیم قاسمی ہوریں احسان رانا دی شاعری بارے
گل بات کردیاں لکھدے ہیں:

”اوس دیاں ایہ غزلاں پڑھدیاں انج لگدا اے
جویں ایس انسانیت دی عدالت وچ حاضر کرتے
گئے آں کہ آخری فتح حق تے سچ دی، حُسن تے جمال
دی، پیار تے عشق دی ہووے گی۔“ (33)

ایسے ای گل دی تائید کردیاں ڈاکٹر اختر شہارہوریں لکھدے ہیں:
”احسان رانا دی غزل آج دی جدید غزل دا بھر
پور حوالا آکھی جاسکدی اے۔ اوہ نکلیاں نکلیاں بحر ایں
وچ وڈے شعر اُلکیں والا اک نویکلا شاعر اے“
(34)

کدھرے کدھرے احسان رانا ہوراں نے کئی بحر توں باہر وی نکلن دا جتن کیتا اے تے
ایہدے وچ وی اپنی فنکاری نوں ثابت کیتا اے پر زیادا طرہ اوہ کئی بحر نوں ای ورتدے نہیں کیوں جے
اپنی گل لوکاں تک اپڑان واسطے اوہناں نوں سوکھت محسوس لگدی اے۔ اوہ آکھدے ہیں کہ اوہناں نے
اک محنت کش وانگوں سبھ کجھ حاصل کیتا اے ایہدے وچ اوہناں دی ذاتی زندگی دے جھلکارے
مہلے نہیں:

”محنت کش ساں، محنت کیتی

میں نہیں ہو رو سیلے ویکھے“ (35)

احسان رانا ہوراں کول اک اجہبی فکر اے جہدے وچ اپنی رہتل توں دکھ اپنے گھر دی فکر
دی اے تے اوہ ایس گھرا تے ’چوکیدار‘ نوں قبضہ کردیاں وی نہیں ویکھ سکدے نہیں۔ ایس طرحاں
دے کئی ہور وی رنگ رنگ موضوع ایس کتاب نوں چارچن لا دیندے نہیں۔

شہاد عباسی دا شعری پراگہ ”منظر بدلن والا اے“:

شہاد عباسی ہوراں دی پچھان پنجابی پیارے وجھوں وی اے اوہناں نے اپنی زبان دا اظہار
اپنے کلام وچ وی کیتا اے۔ کتاب دا سرناواں تاں ایوں لگدا اے کہ جیوں اوہناں نے کسے آون
والے دور دی گل کرنی اے، آون والے ویلے وچ اتھتھے سبھ کجھ بدل جانا اے۔ ایہ آس پراوس لکھاری
کول نہیں جو اپنے وطن نال محبت رکھدا اے اوس نوں ششمال ویکھنا چاہندا اے۔ ایس قسم دے منظر دے
بدل جاوَن دی اڈیک ہر اوس انسان نوں اے جو اتھتھے ہر طرحاں دا امن ویکھنا چاہندا اے۔ پرا اتھتھے
تاں لوکاں نے پھاں بھارا پنییاں عمر اں لنگھا دیتیاں نہیں تے تبدیلی ناں دا کوئی کم نہیں اتھتھے ہو یا اے ایسے
لئی تاں پون صدی توں ایوں ای لگدا اے کہ ایستھوں دے وسنیک اکوای تھاں تے کھلوتے ہوون۔ جوڑ
رہے نہیں اوہناں نوں لگدا اے کہ منزل بڑی نیڑے پرا جھیا نہیں اے ایس لئی تاں منظر ناما نہیں بدل رہیا
اے۔ ورڈز ورتھ نے آکھیا سی کہ شاعر نوں چاہیدا اے کہ اوہ فطری انسان دے فطری جذبیاں نوں
اودوں ای حقیقی رنگ نال بیان کر سکدا اے جدوں اوہ اوہناں انساناں دی بولی جاوَن والی حقیقی تے
فطری طور سلاست نال بھری زبان اپنے شعراں وچ ورتے۔ شہاد عباسی ہوراں نے وی ایس نوں جان
لیا اے کہ زبان دا ورتار ای اوہ خاص اچھ اے جس نال اپنی گل ہر خاص تے عام بندے تک پچائی جا
سکدی اے۔

شہاد عباسی ہوراں نے انسان دے اندرونی سفر دے سفر نامے دی تھاں خارجی رنگ نوں اچھ ویتی
اے تے اوس نوں بیانیہ ایس طرحاں اوہناں دے مستلیاں، جذبیاں، چنگلیاں تے برائیاں دے نال نال اندر

واجب نظر آندا اے۔ شاہد عباسی ہوراں نے ایسھوں دے وسنیکاں نوں جس نچھ نال ویکھیا اے اوہناں دا کہنا بن جاندا سی کہ ’منظر بدلن والا اے آپ دی شاعری بارے ایسے لئی تاں سعد اللہ شاہ ہوریں لکھدے نیں:

”شاہد عباسی اپنی زمین نال جُویا ہو یا شاعر
ایا وہدے محنتی ہتھاں دیاں پوراں وچ مٹی دا احساس
اے اوہنے دُنیا نال ورت کے ویکھیا اے تے اپنے
جسم نوں عملاں نال خون پسینے وچ رچایا اے مینوں
اوہ بہت ای پیارا لگدا اے پئی اوہ سارا دین
زندگی دا کھوہ گیر دا اے تے نال نال اپنے خیالاں نوں
لفظاں وچ ڈھال کے شعراں دی مالا بنا ندر ہندا اے
میں اوہ نوں شاعری سمجھنا واں جہدے وچ زندگی
ساہی دیدی نظر آوے۔“ (36)

ایس دھرتی دے دُکھ ودھ رہے نیں تے حساس انسان نوں ایہ زیادا تکلیف دیندے
نیں۔ ایس شاعر نے انسان دی نفسیات نوں ویکھیا اے تے ایسھوں دے وسنیکاں دی نفسیات
نوں خاص رنگ نال ویکھیا اے۔ ایہ نفسیات دے ای کئی رنگ نیں جو اوہناں واسطے تخلیق دا جذبا پیدا
کردے نیں، کیوں جے حیاتی دے کئی رنگ جس نے ویکھے ہوون اوہ اوہ سے حیاتی نوں بیان کرن لئی مجبور
ہو جاندا اے۔ ایہ تخلیقی جس اودوں ہور مضبوط ہو جاندا اے جدوں اکھیں ویکھی تصویر نوں لفظاں راہیں
بیان کرنا ہوندا اے۔ شاہد عباسی نوں جدوں ہر پاسے خون نظر آندا اے تاں اوہ ایوں لکھدے نیں:

”سُرکاں اُتے خون دی ہوئی
گوئگے بولے ہین ہیرے
بچے سوں گئے بھٹکھے بھانے
خون دے اتھرو ماں نے کیرے۔“ (37)

ایہ جہڑے خون دے اتھرو نیں ایہ پورے سماج دے اتھرو بن چُکے نیں ایہ خون دے اتھرو اوہ
اتھرو نیں جو شاعر دے قلم راہیں وی وگدے نیں۔

شاہد عباسی ہوراں نے تکنیکی طور تے ایس کتاب وچ بہت سارے تجربے نہیں کیے نیں
سگوں نکی بحراں اوہناں نوں اپنی موہ گئی اے کہ شاہد عباسی ہوراں دی چچھان وی بن گئی اے۔ ایہناں
دے ایہناں کئی بحراں دے شعراں وچ ایڈا وڈا اثر اے کہ عقیل شافی ہوریں لکھدے نیں:

”اج دے دور وچ شاہد عباسی چھوٹی بحر دا وڈا

شاعر اے“ (38)

اپنیاں شعراں وچ شاہد عباسی ہوراں نے ویلے نوں نہیں وساریا اے اوہ اپنے ویلے تے آل
دوالے دے رنگاں نوں جویں دے وی اوہ رنگ ہین اوس نوں بیان کرنوں نہیں جھکدے نیں۔ ایسے لئی تاں
اوہناں دے شعراں وچ تخلیقی جذبا اوہ نظر آندا اے جہدے وچ اکساہرتا نہیں ہوندا اے۔ شاہد عباسی نے
مواد تے موضوع دی چون بڑے دھیان نال کیتی اے۔ پروفیسر شفیق احمد خان دے کہن موجب:

”شاہد عباسی وی اجو کے ویلے دے نوں غزل

گو شعراء وچ اک وڈا ناں اے۔ جہناں نے اپنی غزل

نوں اپنے عصر راہیں پیش کیتا اے“ (39)

شاہد عباسی ہوراں دیاں نکلیاں بحراں بارے گل بات کر دیاں عمران سلیم ہوریں لکھدے نیں:

”شاہد عباسی نے اپنے واسطے چھوٹیاں بحراں

نوں چُنیا تے ادب سمندر دے تارواہیہ جاندا اے

چھوٹی بحر وچ وڈی غزل کہنا کنا گواکھا کم اے پر شاہد

عباسی زندا جذبے رکھن والا شاعر اے تے اوہدے

نزدیک اسانی شکست خوردہ لوک لبھدے نیں تے دُنیا

دی توارنخ ایہ دسدی اے کہ اپنے اپنے ویلے دی

توارنخ دا سرناواں اوہ لوک بنے نیں جہناں نے ہار

نہیں منی۔“ (40)

شاعر ہوراں نے اجیہا کلام لکھیا اے جہدے وچ اج دے ویلے دی گل اے ایوں لگدا اے

اوہ اپنے زمانے وچ ہون والی ہرنکی موٹی گل نون اکھوں پر وکھے نہیں رکھدے نیں۔ ایہ گلاں اوہناں دے کلام وچ کئی رنگاں سمیت سامنے آجانیاں نیں۔

اک ہور نمایاں گل ایہ وی اے کہ شاہد عباسی ہوراں نے جذبیوں نال ہر حقیقت نون جوڑ دتا اے تے اوہناں دے بیان دا انداز بہت ای ڈھکواں ہو جاندا اے:

ہوکیاں دے وچ چڑھیادون

ہنجوواں دے وچ ڈُبی شام

(41)

ایس تہی ڈُنی وچ اوکڑاں جنم لیندیاں رہندیاں نیں ایوں ہوندا اے کہ اک اوکڑمگن توں پہلاں ہو اوکڑاں نون جنم دے دیندی اے جس نال سماج اوکھتاں تے کھلوتا محسوس ہوندا اے۔ تہذیبی رنگ نہیں بدل سکدا اے ہورتے ہور سیاست وچ وی ایوں ای ہو جاندا اے ایس لئی تاں اوہناں نون ہوکیاں دے وچ چڑھیادون توں ایوں لگدا اے کہ آون والا دن ایہو جہیا نہیں ہووے گا۔ شاہد عباسی ہوراں کول ایہ جہزی اُمیدارنگ اے اوہ اینا گون مضبوط جذباں جو اوہ اپنی ہر غزل وچ لیاندے نیں۔ ایسے لئی اوہ پڑھن والیاں دے دلاں اندر اُمید نون بھر دیندے نیں ایس نال اوہ دکھاں داسا ہمنہ کرتاے اوکڑاں نال جیون ہندا اون دا سبق دیندے نیں کیوں جے اوہناں نون ایہ وی تاں پوری اُمید اے کہ ایہ سارا منظر بڑی جلدی بدل جاوون والا اے۔ حالے تاں حالت ایوں دی اے جو ایں کہ شاہد عباسی ہوراں نے لکھیا اے:

”وکیہ مرے تے ڈکھ دے سائے

ویری ہو گئے ماں بیو جائے

عزماں دا جد چان مگیا

جلھیاں پاندے انھیرے آئے“ (42)

بھکھ، فاقا، غربت، ایہ اوہ چڑھیلاں نے جس نے ایس دھرتی تے اپنے ڈیرے جمائے نیں تے اوہ روز دیہاڑ دیاں ودھدیاں جانیاں نیں کیوں جے ایہ برائیاں نے اپنے پکے پیر جمائے نیں۔ ایس دھرت دا بھیرارنگ غربت اچھپارنگ اے جس نے ہر شے نون بدرنگ کر دتا اے۔ جس نال کئی ہور برائیاں وی سنبھت نیں صرف ایس نون مکاؤن نال کئی سماجی روگاں توں چھکارا پایا جاسکدا اے۔ جو ایں کہ اوہ کہندے نیں:

”رزق حلال حرام کیہ جانن

بھکھے ہون جس دے بچے“ (43)

یاں فیراہناں شعراں وچ ویکھو:

”گھر چوں فاقے کدھن دے لئی

روح وپچاں کہ ماس نون وپچاں

جس توں واری جان سمندر

کسراں میں اوس پیاس نون وپچاں“ (44)

ایس طرحاں دے بہت سارے سنجیدہ موضوع دے نال نال اوہناں نے عشق دے موضوع

نون وی اوسے ای سنجیدگی نال لیا اے تے بڑے خوبصورت انداز نال بیان کر سسے نیں۔

”اج اوہ کافر ڈٹھا اکھ ونوں

داء تے لگیا اج ایماں اے“ (45)

ایسے ای موضوع تے کئی ہور رنگ وی ویکھے جاسکدے نیں:

”عشق دی کارستانی لگدی اے

اکھ وچ اتھر و ہونٹھاں تے مسکان“ (46)

یاں فیرا:

”اکھ وچ اتھر و پلھیں ہاسے

اکو منظر چارے پاسے

سولی اُتے جسامیرا

ویریاں ونڈے رچ پتاسے“ (47)

ایہ شاہد عباسی ہوراں دا پلٹھی دا شعری پراگا اے آس کر دے آں کہ اوہ اپنے ہور شعری پراگے جلد

ای اپنے پڑھن والیاں نون دان کرن گے تے اپنے ایس سفر نون ہور جتناں دے نال جاری رکھن گے۔

حوالہ جات

- 26۔ اوہی، ص۔ 40
 27۔ اوہی، ص۔ 23
 28۔ اوہی، ص۔ 381
 29۔ اوہی، ص۔ فلیپ
 30۔ اوہی، ص۔ 396
 31۔ اوہی، ص۔ 24
 32۔ اوہی، ص۔ 42
 33۔ اوہی، ص۔ فلیپ
 34۔ اوہی، ص۔ 13
 35۔ اوہی، ص۔ 36
 36۔ شاہد عباسی، منظر بدن والا اے، لاہور، مکتبہ شانی، 2012، فلیپ
 37۔ اوہی، ص۔ 40
 38۔ اوہی، ص۔ 12
 39۔ اوہی، ص۔ 14
 40۔ اوہی، ص۔ 09
 41۔ اوہی، ص۔ 95
 42۔ اوہی، ص۔ 34
 43۔ اوہی، ص۔ 43
 44۔ اوہی، ص۔ 73
 45۔ اوہی، ص۔ 57
 46۔ اوہی، ص۔ 63
 47۔ اوہی، ص۔ 86

- 1۔ ارشاد سندھو، رتھل ولیاں ورگی۔ لاہور، پنجابی مرکز، ۴۱۔ اے عزیز منزل حمزا ٹاؤن، 2016،
 (فلیپ)
 2۔ اوہی، ص۔ 08
 3۔ اوہی، ص۔ 13
 4۔ اوہی، ص۔ 21
 5۔ اوہی، ص۔ 23
 6۔ اوہی، ص۔ 23
 7۔ اوہی، ص۔ 24
 8۔ اوہی، ص۔ 24
 9۔ اوہی، ص۔ 39
 10۔ اوہی، ص۔ 51
 11۔ اوہی، ص۔ 81
 12۔ اوہی، ص۔ 47
 13۔ اوہی، ص۔ 24
 14۔ اوہی، ص۔ 10
 15۔ اوہی، ص۔ 58
 16۔ اوہی، ص۔ 95
 17۔ اوہی، ص۔ 76
 18۔ میر تنہا یوسفی، لکرنوں پچھ، لاہور، سانجھ پبلیکیشنز، 46/2 مزنگ روڈ، ص۔ 21
 19۔ اوہی، ص۔ 27
 20۔ اوہی، ص۔ 30
 21۔ اوہی، ص۔ 42
 22۔ اوہی، ص۔ 56
 23۔ اوہی، ص۔ 60
 24۔ اوہی، ص۔ 65
 25۔ احسان رانا، نظراں کتھے ٹھہریاں۔ فیصل آباد، مثال پبلشرز رحیم سنٹرز پریس مارکیٹ، امین پورا
 بازار، ۵۱۰۲ء۔ فلیپ